

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВОВА СТАТИСТИКА

Курс лекцій

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента
В. В. Шаблисто*

Дніпро
2017

УДК 343.9
П 68

*Рекомендовано до друку та використання
в освітньому процесі науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 9 від 18.05.2017 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ

Бабенко А.М. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ;

Вишня В.Б. – доктор технічних наук, професор, професор кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

П 68 Правова статистика : курс лекцій / Уклад: к.ю.н., доц. Бабанін С.В., к.ю.н., доц. Телійчук В.Г.; к.ю.н. Ткаченко А.В.; д.ю.н., доц. Шаблистий В.В. ; за заг. ред. д.ю.н., доц. В.В. Шаблистою. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 156 с.

ISBN 978-617-7665-13-6

Включено лекції з правової статистики до основних тем курсу та рекомендовану літературу.

Видання розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) ВНЗ, в яких готують правників, співробітників правоохоронних органів, прокуратури та суду, а також на всіх тих, хто цікавиться розвитком наук кримінально-правового циклу.

(у авторській редакції)

ISBN 978-617-7665-13-6

УДК 343.9

© Автори, 2017
© ДДУВС, 2017

ЗМІСТ

Передмова	4
Лекція 1. ПРАВОВА СТАТИСТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У БОРОТЬБІ З ПРАВОПОРУШЕННЯМИ	7
Лекція 2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ	21
Лекція 3. СТАТИСТИЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ	35
Лекція 4. ДОКУМЕНТИ ПЕРВИННОГО ОБЛІКУ ТА СТАТИСТИЧНА ЗВІТНІСТЬ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ	59
Лекція 5. ЗВЕДЕННЯ І ГРУПУВАННЯ МАТЕРІАЛІВ СТАТИСТИЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ	83
Лекція 6. АБСОЛЮТНІ, ВІДНОСНІ ТА СЕРЕДНІ ВЕЛИЧИНИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ	113
Лекція 7. ДИНАМІЧНІ РЯДИ У ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ	132
Лекція 8. ВИБІРКОВЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ В ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ	144

ПЕРЕДМОВА

При укладанні курсу лекцій використані підручники з правової статистики¹, нормативно-правові акти, що регулюють порядок проведення окремих статистичних досліджень на загальнодержавному рівні.

Вивчення статистичної науки має важливе значення в підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі суспільних наук взагалі і юриспруденції зокрема, оскільки для науково обґрунтованого пізнання тенденцій і закономірностей розвитку суспільного життя, до якого належать і правові явища, необхідно уміти їх аналізувати. Між тим прийоми і засоби такого аналізу розробляє саме статистична наука.

Тому майбутній юрист повинен орієнтуватися у методах статистичного аналізу розвитку суспільних явищ і прийомах такого аналізу.

Використання статистичних методів дослідження розширює поле зору курсантів, студентів, слухачів і, крім того, допомагає їм краще розбиратися в особливостях соціально-економічного розвитку держав, їх правових систем, оцінювати ефективність діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями. Статистика - це міст, що з'єднує теорію і практику. Тому чим повніше у наукових розробках використовуються результати статистичних досліджень, тим кращим буде наше знання дійсності.

Особливо важлива роль в цьому належить кримінально-правовій статистиці, яка є інформаційною базою кримінології. У вивченні тенденцій і закономірностей розвитку злочинності, її причин та умов, особливостей суб'єктів, які вчинили злочин, а головне – у розробці заходів протидії злочинності. Звідси можна зробити висновок, що правова статистика необхідна для плідної роботи з попередження злочинів та інших правопорушень і є однією з передумов розвитку інших галузей права.

Вивчення курсу «Правова статистика» організовано таким чином, щоб курсанти, студенти, слухачі на лекціях, семінарських(практичних) заняттях, а також під час самостійної роботи могли опанувати основи теорії статистичної науки, ознайомитися з організацією статистичної роботи, окремими формами документів первинного обліку і статистич-

¹ Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326с.; Кальман О.Г. Правова статистика: підручник / О.Г. Кальман, І.О. Христинич. – Х.: Право, 2004. – 304 с.

ної звітності Національної поліції, прокуратури, Міністерства юстиції, судів, набули навичок статистичного аналізу соціальних процесів.

«Правова статистика» тісно пов'язана з «Кримінальним правом», «Криміналістикою», «Кримінологією», «Судовою бухгалтерією» та іншими дисциплінами.

Значимість «Правової статистики» визначається, по-перше, тим, що статистика – це один із самостійних специфічних методів дослідження соціальних процесів і явищ, які дозволяють виділити тенденції та закономірності в них, перейти від випадковості до необхідності. По-друге, ефективне управління процесом боротьби зі злочинністю передбачає наявність високоякісної (науково-обґрунтованої, своєчасної, достатньої, повної) інформації, яка є результатом реєстрації, узагальнення та ретельного вивчення масиву фактів про правопорушення і заходів боротьби з ними.

Однією з галузей статистики є **правова статистика**, яка кількісно досліджує всі явища, які так чи інакше потрапляють у коло діяльності правоохоронних органів і судів, а також показники самої їх діяльності.

Явища, про які йдеться, це головним чином факти різного роду правопорушень, що відображені у різних галузях права і які стали предметом розгляду правоохоронних органів і судів.

Виходячи з цього, правова статистика дає можливість відобразити кількість різних видів правопорушень, що посягають на права та інтереси громадян, юридичних осіб, суспільства і держави в цілому і отримати показники діяльності судів, слідства, установ по виконанню покарань, арбітражу, нотаріату, адвокатури тощо.

Завданням курсу «Правова статистика» є формування у курсантів, студентів, слухачів глибоких теоретичних та практичних знань щодо використання їх у своїй майбутній професійній діяльності.

В період побудови правової держави призначенням правової статистики є інформування суспільства про справжній стан справ у сфері контролю за злочинністю, виявлення зв'язків і взаємозалежності правопорушень з політичним, соціально-економічним, моральним становищем в країні, рівнем її розвитку. А це можливо тільки на основі добросовісного засвоєння всього арсеналу методів та інструментарію статистичної методології. Тому, **метою** курсу є засвоєння курсантами, студентами, слухачами основних правових понять та категорій.

Задачі вивчення правової статистики. В результаті вивчення правової статистики курсанти, студенти, слухачі повинні оволодіти знаннями основ статистичної науки і загальними навиками проведення статистичного дослідження правових явищ.

Виходячи з цього, вивчення навчальної дисципліни орієнтовано на те, щоб дати курсантам, студентам, слухачам – майбутнім юристам необхідні знання про зміст, основні показники суспільно-правових явищ і процесів, їх вплив на стан та розвиток суспільства.

Курсант, студент, слухач повинен знати: наукові принципи організації статистичних служб України і правоохоронних органів, їх сучасну організацію; принципи і методи організації збору статистичних даних про правопорушення і діяльність правоохоронних органів по контролю за ними; принципи і методи обробки результатів статистичного спостереження (його матеріалів) згідно з принципами статистичної науки про кримінально-правові, цивільно-правові та адміністративно-правові явища і процеси суспільного життя; сутність абсолютних, середніх, відносних величин, показників варіації, динаміки, взаємозв'язку та основ аналізу статистичних даних.

Курсант, студент, слухач повинен вміти: організовувати і проводити суцільне й несуцільне спостереження правових явищ; будувати різноманітні статистичні таблиці; обчислювати статистичні показники (абсолютні та відносні, середні, показники варіації); аналізувати статистичні дані про правопорушення, соціальний контроль за ними, формулювати висновки і пропозиції, які впливають з аналізу даних; прогнозувати показники правопорушень, злочинності, цивільних спорів, діяльності правоохоронних органів.

Вивчення правової статистики нерозривно пов'язане зі знанням положень інших загальних та спеціальних юридичних дисциплін, зокрема, кримінального права та процесу, соціології та інших дисциплін.

ТЕМА № 1. ПРАВОВА СТАТИСТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У БОРОТЬБИ З ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття правової статистики та її основні галузі
2. Предмет правової статистики
3. Етапи та методи статистичного дослідження
4. Взаємозв'язок правової статистики з іншими галузями права
5. Значення правової статистики в діяльності органів Національної поліції та інших правоохоронних органів

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про державну статистику” від 17.09.92 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. - № 43. - Ст.608.
2. Положення про Державну службу статистики України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481.
3. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1377.
4. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139.
5. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326 с.
6. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с.
7. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) поняття, предмета та методів правової статистики, її ролі в діяльності органів Національної поліції України, прокуратури, міністерства юстиції, судів.

ВСТУП

Статистика як наука і практична діяльність, що охоплює своїми показниками всі сторони економічного, соціального, культурного і правового життя суспільства, поряд із загальною теорією, включає галузеві статистики: економічну (промисловості, сільського господарства, буді-

вництва, транспорту, зв'язку, праці тощо) і соціальну (демографічну, медичну культури та ін.). Однією з численних галузей статистики є правова статистика.

Основним державним органом, діяльність якого пов'язана з організацією, проведенням статистичних досліджень в Україні, узагальненням їх результатів є Державна служба статистики України. В усіх правоохоронних та інших державних органах організоване проведення статистичних досліджень. Так, наприклад, у системі Національної поліції України такі дослідження здійснюються, фактично, у всіх службах. Проте, основним підрозділом, який забезпечує збір статистичної інформації в МВС, є Департамент інформаційних технологій.

Основними його завданнями є: організація інформаційного забезпечення органів Національної поліції, надання нормативно-правових документів та іншої інформації фізичним та юридичним особам у рамках чинного законодавства України; збір, опрацювання, накопичення та зберігання статистичної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, криміналістичної та архівної інформації, а також створення та експлуатація інтегрованих інформаційних систем по зазначеним напрямкам; побудова корпоративної інформаційної мережі органів Національної поліції та забезпечення її функціонування, а також впровадження сучасних інформаційних технологій та систем; організація міжвідомчої та, за дорученням керівництва Міністерства, міждержавної взаємодії з питань обміну інформацією; ведення єдиного державного обліку всіх об'єктів господарської діяльності МВС України, які підлягають включенню до Державного реєстру підприємств та організацій України.

Отже, як зазначено в меті лекції, ми повинні з'ясувати поняття, предмет та методи правової статистики, її роль в діяльності органів Національної поліції України, прокуратури, міністерства юстиції, судів тощо.

1. ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ГАЛУЗІ

В сучасному розумінні, статистика – це галузь науки, яка за допомогою притаманних їй прийомів та методів вивчає кількісну сторону, в нерозривному зв'язку з якісною, масових явищ та процесів і розкриває у числовому вигляді тенденції та закономірності їх розвитку.

Статистику як науку визначають в широкому та вузькому розумінні. В широкому розумінні розкривається універсальне значення ста-

тики як науки, що вивчає всі масові явища незалежно від того, до якої галузі або сфери вони відносяться.

У вузькому (спеціальному) розумінні статистика визначається як наука, що досліджує з кількісної сторони масові суспільні явища.

Крім того, статистику нерідко розглядають як вчення про систему показників – кількісних характеристик, що визначають стан (рівень) тих або інших явищ.

Статистикою також називають різного роду числові або цифрові дані, що характеризують економіку, населення, освіту, злочинність.

Як бачимо, статистикою охоплюються всі сторони суспільного життя. Економічна статистика досліджує показники економіки держави і окремих її галузей, демографічна статистика досліджує показники руху населення у державі, медична – показники захворюваності і діяльність медичних закладів, правова – показники правопорушень і діяльність правоохоронних органів тощо.

Без дослідження кількісної сторони соціальних процесів неможливе встановлення їх якісної суті, тобто кількісна сторона речей невід'ємна від їх якісної сторони.

Якість є сутність речей, внутрішня визначеність явищ, їх відрізнєння від інших речей і вона не існує без їх кількісних показників.

Таким чином – кількість і якість – дві сторони однієї медалі, які знаменують собою соціальні явища і знаходяться між собою в нерозривному зв'язку.

Суспільні науки (соціологія, кримінологія, науки окремих галузей права тощо) встановлюють якість, матеріальну природу явищ, що вивчаються (наприклад, сутність злочинності і злочину, особи злочинця і суб'єкту злочину тощо), кількісну ж їх характеристику дає статистика (показники різних видів злочинності, осіб, що вчинили злочини тощо).

Без застосування даних статистики неможливе не тільки дослідження сутності соціальних процесів, що протікають у суспільстві, але й ефективності створених державою систем, які мають ці процеси контролювати.

Так, показники кількості злочинів і осіб, що їх вчинили, розкриття злочинів, кількості розслідуваних кримінальних проваджень, винесених судами обвинувальних і виправдовувальних вироків дають підстави для висновків відносно якості роботи правоохоронних органів.

Отже статистика – це наука, яка займається кількісним вивченням суспільних явищ у їх співвідношеннях і зв'язках з метою розкриття їх якісної своєрідності.

Взагалі виділяють три рівні статистичної науки:

- 1) загальна теорія статистики;
- 2) дві великі узагальнюючі галузі: економічна та соціальна статистика;
- 3) окремі галузі економічної: промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, зв'язку; та соціальної: демографічна, охорони здоров'я, науки, політики, особливо підкреслимо статистику правову, яка становить предмет нашої навчальної дисципліни.

Правова статистика - це заснована на загальних принципах і змісті юридичних наук система положень і прийомів загальної теорії статистики, яка застосовується при вивченні кількісної сторони правопорушень і пов'язаних з ними явищ та заходів соціального контролю за ними.

Основною метою правової статистики є облік порушень законності, що розглядаються органами Національної поліції, прокуратури, Служби безпеки України, Прикордонної служби, Державної податкової адміністрації. Державної митної служби, судами, арбітражем, нотаріатом та іншими державними органами, які вправі порушувати кримінальні справи, проводити попереднє розслідування і дізнання, засуджувати, виконувати покарання, здійснювати соціальний контроль за злочинністю та іншими правопорушеннями.

Різний характер правопорушень, які має враховувати правова статистика, а також особливості діяльності установ, що здійснюють заходи контролю за ними, обумовлюють виділення трьох основних самостійних галузей правової статистики, які складають її систему:

- 1) кримінально-правову, що має своїм об'єктом кількісну сторону злочинності і заходи соціального контролю за нею;
- 2) цивільно-правову, безпосередній об'єкт якої - кількісна сторона цивільних правовідносин, що розглядаються судом, арбітражем, нотаріатом;
- 3) адміністративно-правову, об'єктом якої є кількісна сторона адміністративних правопорушень і заходів адміністративного впливу.

Правова статистика відображає всі стадії кримінального, цивільного й адміністративного процесів, причому всі вони характеризують, з одного боку, статистику рішень, що приймаються правоохоронними органами, і результатів їх виконання; з іншого - об'єктивну дійсність - абсолютні і відносні розміри тих правопорушень, з приводу яких приймаються ці рішення і оцінюються результати дій.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми визначили, що правова статистика - це заснована на загальних принципах і змісті юридичних наук система положень і прийомів загальної теорії статистики, яка застосовується при вивченні кількісної сторони правопорушень і пов'язаних з ними явищ та заходів соціального контролю за ними. Поділяється вона на декілька галузей, серед яких особливе місце займають кримінально-правова, цивільно-правова, адміністративно-правова статистики.

2. ПРЕДМЕТ ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ

Правова статистика як галузь соціальної статистики вивчає кількісні сторони правових порушень - кримінальних, цивільних, адміністративних, їх рівень, структуру, динаміку, причини і умови, що їм сприяють, та сукупність заходів соціального контролю, здійснюваних державою і суспільством щодо правопорушників.

Враховуючи ту обставину, що правова статистика досліджує не лише кількісно-якісні параметри правопорушень, але й детермінуючі їх фактори, варто зазначити, що певні відомості про такі явища містяться і в різних галузях соціальної статистики (наприклад, економічній, демографічній, медичній).

Отже, предметом правової статистики є кількісна сторона (у нерозривному зв'язку з якісними характеристиками) тих правових явищ, які входять у сферу діяльності правоохоронних органів, і сама їх діяльність.

Таким чином, правова статистика - це кількісна сторона:

- по-перше, кримінальних правопорушень, осіб, які скоюють кримінальні правопорушення, і потерпілих від них, а також заходів контролю за злочинністю;
- по-друге, цивільних спорів і правопорушень, що стали предметом розгляду в суді, арбітражі чи нотаріаті;
- по-третє, адміністративних правопорушень і заходів щодо їх попередження.

Правова статистика відіграє важливу роль у поліпшенні діяльності правоохоронних органів, оскільки вона дає можливість встановити, як здійснюється правосуддя (з кримінальних, адміністративних і цивільних справ), захищаються права і свободи людини, працюють органи Національної поліції, прокуратура, кримінально-виконавчі та інші контролюючі органи.

Для характеристики предмету правової статистики треба деталь-

ніше розглянути її галузі. Кожна галузь правової статистики - кримінально-правова, цивільно-правова, адміністративно-правова - поділяється на кілька видів у залежності від основних стадій кримінального, цивільного і адміністративного процесів.

Відомо, що кримінальна справа проходить низку процесуальних стадій:

- 1) відкриття кримінального провадження;
- 2) досудове розслідування;
- 3) передача до суду;
- 4) судове провадження;
- 5) виконання вироку;
- 6) перегляд у порядку нагляду;
- 7) провадження за нововиявленими обставинами.

Ці стадії дістають відображення у показниках кримінально-правової статистики. При цьому від стадії до стадії відбувається процес «стискання» обсягу реєстрованих нею показників, обумовлений як соціально-правовою природою злочинності, так і процесуальною діяльністю органів кримінальної юстиції. За цією ознакою кримінально-правова статистика поділяється на:

а) статистику досудового розслідування, яка охоплює діяльність органів досудового розслідування і прокуратури. Вона включає:

- по-перше, облік і реєстрацію кримінальних правопорушень, кримінальних проваджень, матеріалів про кримінальні правопорушення, вирішених у відповідності з кримінальним процесуальним законодавством, а також осіб, які скоїли кримінальні правопорушення, і потерпілих від них;

- по-друге, облік заходів щодо розслідування кримінальних правопорушень, терміни розслідування, суми відшкодованої шкоди, профілактичну роботу тощо;

б) статистику кримінального судочинства, яка відображає роботу судів усіх інстанцій щодо відправлення правосуддя. Тут здійснюється облік як кількісних (число кримінальних справ, що надійшли до судів, їх рух, кількість засуджених і виправданих осіб тощо), так і якісних показників (терміни розгляду кримінальних справ, призначені судом види і розміри покарання і т. п.);

в) статистику виконання судових вироків, що відображає діяльність установ кримінально-виконавчої системи по реалізації призначених судами покарань.

Другим елементом правової статистики є цивільно-правова статистика. Її основна мета - облік цивільно-правових спорів, що знаходяться

на розгляді судів загальної юрисдикції та арбітражних судів, а також облік результатів їх діяльності. До неї відноситься облік і таких цивільних правовідносин, які, не будучи пов'язані з правопорушеннями і не являючись предметом цивільного спору, засвідчуються в адміністративному, нотаріальному порядку або в порядку безспірного судового провадження (наприклад, видача нотаріусом свідоцтва на право спадщини). Цивільно-правова статистика поділяється на:

1) статистику цивільного судочинства, що відображає роботу судів усіх інстанцій щодо розгляду цивільних спорів. Вона включає облік основних процесуальних дій суду: терміни розгляду, винесені рішення, розгляд справ у касаційній і наглядовій інстанціях. Сюди ж відноситься облік діяльності прокуратури за наглядом законності при вирішенні цивільних справ, а також роботи арбітражних судів і нотаріату;

2) статистику виконання судових рішень, що висвітлює діяльність судових виконавців щодо виконання рішень судів з цивільних справ.

Аналогічні розділи має й адміністративно-правова статистика.

Правова статистика у відповідності з вказаними вище видами співвідноситься з оперативними потребами органів, що здійснюють кримінально-правовий, адміністративно-правовий або цивільно-правовий захист прав і інтересів громадян, суспільства і держави. Тому на практиці доводиться мати справу зі статистикою поліції, податкової поліції, прокуратури, в тому числі військової, служби безпеки, митної служби, судів, державного і відомчого арбітражу, нотаріату, установ виконання покарань.

У останні роки у вигляді самостійної підгалузі виділяється кримінологічна статистика, яка тісно пов'язана з кримінально-правовою і розглядається як частина кримінології, що вивчає кількісні характеристики злочинності, її причини, особу злочинця і профілактичну діяльність. Вказані характеристики перебувають як у межах, так і поза межами кримінально-правової статистики, особливо такі, як латентна злочинність, причинна обумовленість злочинності і окремих злочинів, процес формування особи злочинця і мотивації злочинної поведінки, діяльність суб'єктів профілактики, які не відносяться до правоохоронних органів.

Особливе місце в правовій статистиці складають дані про безглядність дітей, наркоманію, токсикоманію, пияцтво і алкоголізм, проституцію, розповсюдження венеричних захворювань і СНІДу, інших фонових явищ, що детермінують злочинність, і які традиційно відносилися до моральної статистики.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми встановили, що предметом правової статистики є кількісна сторона (у нерозривному зв'язку з якісними характеристиками) тих правових явищ, які входять у сферу діяльності правоохоронних органів, і сама їх діяльність.

3. ЕТАПИ ТА МЕТОДИ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Етапи статистичного спостереження:

1. Підготовчий (наприклад, розробка анкет, статистичних карток та ін.).
2. Безпосереднє статистичне спостереження (наприклад, заповнення статистичних карток).
3. Зведення та групування одержаних статистичних даних (підрахунок цих даних по групах).
4. Статистичний аналіз зведених та згрупованих даних (занесення показників до статистичних таблиць, побудова статистичних графіків).
5. Науковий аналіз одержаних статистичних даних (виявлення закономірностей, тенденцій, формулювання пропозицій).
6. Оприлюднення результатів дослідження.

Методологія статистики – це сукупність взаємопов'язаних специфічних методів, способів та прийомів дослідження, що використовуються в статистиці. Саме виходячи з цього, статистику ще розглядають як науку про методи вивчення масових явищ і процесів.

Методи статистичних досліджень – це сукупність прийомів і засобів, що використовуються для збирання, обробки та аналізу інформації.

До основних методів належать статистики:

- метод масових спостережень (закону великих чисел),
- метод групувань,
- метод узагальнюючих показників,
- метод якісного аналізу.

Досліджувати явище методами статистики – означає вивчати його як явище масове. Статистичний метод протиставляється методу індукції (від окремого до загального). Цей метод можна використовувати у всіх сферах наукової роботи, де мова йде про множинну причин та наслідків.

Історія статистики вказує на те, що її розвиток мав дві тенденції. Перша – фаталізм, який пов'язаний з трактуванням закономірностей ма-

сових соціальних явищ, процесів та законів природи, що не залежать від волі людей.

Наприклад, А. Кетле вважав невідворотним існування злочинності як пануючих над людським суспільством законів природи, які людина не може змінити.

Друга – математичний формалізм. Обидві тенденції виходили із заперечення об'єктивного характеру законів науки, тому статистика не прагне до вивчення причинних зв'язків, що визначають масові процеси, а обмежується їх формально-математичним описом.

При дослідженні соціальних явищ, статистика спирається на закони та категорії діалектики, що дозволяє вивчати їх не ізольовано, а в їх взаємодії, взаємозв'язку, в змінах та розвитку.

Знання діалектичних законів та категорій дозволяє статистиці вірно розуміти та тлумачити явища і факти, що підлягають статистичному дослідженню, обрати належний інструментарій та методологічно вірний підхід до їх вивчення.

Разом з тим статистика, спираючись на основні знання та категорії філософії, розробляє свої специфічні прийоми, способи та методи, що обумовлені особливостями її предмету, які в своїй сукупності і являють собою статистичну методологію.

Так, статистична наука застосовує у своїх дослідженнях філософські категорії окремого (одиночного) і загального (злочин і злочинність), випадкового і необхідного (один злочин – випадкове явище, злочинність в цілому – закономірне) та інші. Використовується принцип історизму у дослідженні соціальних явищ, принципи їх загального зв'язку і взаємозалежності тощо.

Крім того, як було вже зазначено, статистична наука має свої, властиві їй методи дослідження. Розглянемо найважливіші, які крім того, що виступають як методи, є ще й основними етапами (стадіями) статистичного дослідження.

1). Масове статистичне спостереження означає, що лише шляхом вивчення великої кількості злочинів, правопорушень, їх суб'єктів можна встановити об'єктивні закономірності в злочинності. Вивчення поодиноких явищ не дозволяє виявити справжні закономірності. При масовому спостереженні випадкові коливання взаємно гасяться і залишаються наслідки, обумовлені загальними причинами.

Для отримання об'єктивних результатів статистичне спостереження повинне охоплювати або всю сукупність явищ, що вивчаються, або таку їх частину, яка була б достатньо представницькою і дозволяла сказати, що результати, виявлені на підставі неповних даних, мають якусь

помилку. Науковою опорою в цьому випадку є закон великих чисел, який дозволяє розрахувати можливу похибку при неповному вивченні фактів.

2). Зведення і групування даних спостереження за певними суттєвими ознаками. З метою проникнення в сутність явищ, що вивчаються, вони повинні бути зведені і розгруповані за потрібними ознаками, щоб кожна група являла собою певну якісну однорідність. Наприклад, сукупність вивчених злочинів групується за об'єктами посягання (проти особи, економіки, держави), за змістом мотивації (корисливі, насильницькі) або за їх суб'єктами (стать, вік, соціальний стан, попередня судимість). Зведення і групування даних дозволяє поділити явища на типи і показує структуру та взаємозв'язок явищ, що вивчаються, їх схожість і відмінність. Цей метод дозволяє побачити єдність кількісного і якісного в тій чи іншій сукупності.

3). Статистична обробка зведених і розгрупованих показників дозволяє поглибити вивчення, встановити і виміряти закономірності і взаємозалежності масових кримінально-правових явищ. Результати статистичного дослідження на цьому етапі виражаються у відсотках, коефіцієнтах, індексах та інших узагальнюючих показниках, які не включають індивідуальні чи випадкові відхилення. В них розкриваються основні тенденції, типові риси, кореляційні зв'язки.

4). Всебічний якісний аналіз статистичних матеріалів застосовується на всіх етапах статистичного дослідження: і при спостереженні, і при групуванні, і при кількісному аналізі. Якісний аналіз є основним. Відступ від нього може призвести дослідника до механістичних уявлень і схоластичних розрахунків.

Застосування цього методу в конкретних статистико-правових дослідженнях передбачає глибоке з'ясування сутності процесів, що аналізуються, яке виходить з теоретичних положень юридичних наук, та наступне поглиблення їх теорії чи удосконалення правоохоронної діяльності.

Крім вищезазначених методів, на кожному з етапів дослідження застосовуються й інші специфічні прийоми та способи і індексний метод, табличних та графічних зображень, теорії вірогідності та математичної статистики.

В процесі статистичного дослідження всі вищезазначені методи разом з іншими методами статистики застосовуються комплексно.

Наприкінці розгляду другого питання необхідно зазначити, що вказані нами стадії статистичного дослідження тільки в сукупності представляють закінчене застосування статистичного методу дослі-

дження при умові всебічного якісного аналізу суспільних явищ та процесів, що спостерігаються.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми визначили, що до основних методів, за допомогою яких правова статистика вивчає свій предмет, відносяться: масове статистичне спостереження, зведення і групування даних статистичного спостереження за кількісно і якісно визначеними ознаками, статистична обробка зведених і розгрупованих показників, всебічний якісний аналіз статистичних матеріалів.

4. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ З ІНШИМИ ГАЛУЗЯМИ ПРАВА

Поняття «місце» в системі наук виражає сукупність всіх зв'язків та відносин між даною і суміжними науками, а через них - і більш віддаленими від неї галузями знань.

З моменту свого виникнення і подальшого розвитку правова статистика базується, з одного боку, на єдиних принципах загальної теорії статистики, а з іншого - на положеннях тих юридичних наук, які розкривають соціально-правову суть відображених у статистичних показниках явищ, процесів, подій.

З цих позицій можна говорити про взаємозв'язок правової статистики як з усім правознавством, так і окремими галузями юридичної науки. Цей зв'язок очевидний. Так, кримінально-правова статистика перебуває в нерозривній єдності з кримінальним правом і процесом, кримінально-виконавчим правом, які визначають соціально-правову сутність об'єктів статистичних досліджень.

Кримінальне право, наприклад, дає критерії відокремлення злочинної поведінки від незлочинної. Віднести конкретне діяння до числа злочинних можна лише процесуальним рішенням. Таким чином, кримінальне право і кримінальний процес окреслюють межі злочинного - предмета дослідження кримінально-правової статистики. Надаючи вказаним наукам дані про кількісно-якісні параметри злочинності, їх зміни в часі і просторі, про роботу органів кримінальної юстиції, правосуддя, статистика сприяє їх розвитку, постійному зв'язку з практикою. Скажімо, дані кримінально-правової статистики дозволяють виявляти ефективність дії окремих кримінально-правових норм і враховувати ці показники в процесі правотворчості, криміналізації чи декриміналізації діянь.

Говорячи про наукові засади правової статистики - її методологію,

як сукупність специфічних способів, прийомів, методів, за допомогою яких вона вивчає різні соціально-правові явища, потрібно виходити з того, що вони розробляються загальною теорією статистики і використовуються з урахуванням змісту правової статистики.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зазначити, що правова статистика органічно взаємодіє з різними галузями права і виступає вагомим знаряддям для вирішення завдань, які стоять перед правовими науками. Надаючи вказаним наукам дані про кількісно-якісні параметри злочинності та правопорушень, їх зміни в часі і просторі, про роботу органів кримінальної юстиції, правосуддя, статистика сприяє їх розвитку, постійному зв'язку з практикою.

5. ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА ІНШИХ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ

Науково-практичне значення правової статистики полягає насамперед в тому, що вона є одним з специфічних методів дослідження суспільних процесів і явищ, який дозволяє виявляти закономірності і тенденції правопорушень і давати їм рекомендації щодо протидії. А що стосується кримінального, кримінально-виконавчого права і кримінології, то вони не можуть існувати без даних кримінально-правової статистики. Тому правознавці повинні добре володіти прийомами статистичного аналізу. Це стосується і працівників Національної поліції та інших правоохоронних органів.

Вирішення завдань управління у сфері діяльності кримінальної юстиції немислиме без відповідної статистичної інформації. Тим більше, коли мати на увазі, що функціонування інститутів соціального контролю пов'язане зі значними матеріальними затратами (відомо, що дешева юстиція дорого обходиться народу), то природно вважати, що правова статистика повинна обґрунтовувати статті витрат центрального і місцевого бюджетів на правоохоронну діяльність. Кримінально-правова статистика забезпечує необхідними відомостями основні напрямки оперативно-службової роботи Національної поліції та інших правоохоронних органів.

Матеріали правової статистики широко використовуються і як засіб оперативного керівництва вищими органами підлеглих і постійного контролю за їх діяльністю. Кількісно фіксуючи результати роботи органів

досудового розслідування, прокуратури, судів, арбітражу, правова статистика тим самим допомагає виявити типові недоліки і вжити своєчасних заходів щодо їх усунення. Наприклад, статистичні дані МВС дозволяють судити про роботу його окремих служб та підрозділів щодо розкриття кримінальних правопорушень, дотримання термінів розслідування, відшкодування матеріальних збитків тощо. Важливу роль матеріали статистики відіграють і в поширенні позитивного досвіду, у вирішенні питань дислокації, фінансування правоохоронних органів, планування штатного розкладу, підготовки кадрів та підвищення їх кваліфікації. Істотною роль правова статистика відіграє у процесі координації діяльності різних правоохоронних органів з метою подолання їх роздрібненості.

Судова система - серцевина правоохоронної діяльності. Її завданням підпорядковане виконання практично всіх інших правоохоронних функцій. І в цьому плані статистика судимості - важливий індикатор благополуччя (чи неблагополуччя) суспільства.

Правова статистика відіграє істотну роль у справі боротьби з порушеннями законності, у поліпшенні діяльності суду, прокуратури і органів МВС. Статистичні матеріали використовуються перш за все для оперативного керівництва цих органів в цілях контролю і виявлення позитивних і негативних сторін в їх діяльності.

Слід пам'ятати, що облік в області здійснення правосуддя є одночасно і контролем над слідчою і судовою практикою. Лише за допомогою добре організованої правової статистики можна встановити, як працюють суди, прокуратура, арбітражний суд, поліція і органи, що виконують вирок. У поєднанні з іншими матеріалами статистичні показники представляють важливе джерело аналізу роботи юстиції України. Дозволяючи встановити основні тенденції в цій роботі, статистика допомагає виявити найбільш типові недоліки і прийняти заходи до їх ліквідації.

Матеріали правової статистики також використовуються у роботі з вдосконалення законодавства. Розробка проектів законів в області кримінального, цивільного і адміністративного права і процесу, а також судочинства не може обійтися без цілого ряду показників, які висвітлюють поширеність конкретних видів порушень, практичні вживання чинного законодавства. Ілюструючи своїми даними практику вживання тих або інших законів, характеризуючи рух певних порушень, правова статистика підтверджує доцільність або, навпаки, недоцільність дії в даний період конкретного закону, його ефективність. Звідси може виникнути необхідність встановлення нових форм боротьби з певними порушеннями.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що важко переоцінити матеріали правової статистики, які використовуються при розкритті та розслідуванні правопорушень, організації їх профілактики, прийнятті великої кількості рішень, які пов'язані з діяльністю правоохоронних органів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, ще раз зазначимо, що правова статистика - це заснована на загальних принципах і змісті юридичних наук система положень і прийомів загальної теорії статистики, яка застосовується при вивченні кількісної сторони правопорушень і пов'язаних з ними явищ та заходів соціального контролю за ними. Поділяється вона на декілька галузей, серед яких особливе місце займають кримінально-правова, цивільно-правова, адміністративно-правова статистики.

Предметом правової статистики є кількісна сторона (у нерозривному зв'язку з якісними характеристиками) тих правових явищ, які входять у сферу діяльності правоохоронних органів, і сама їх діяльність (цих органів).

До основних методів, за допомогою яких правова статистика вивчає свій предмет, відносяться: масове статистичне спостереження, зведення і групування даних спостереження за кількісно і якісно визначеними ознаками, статистична обробка зведених і розгрупованих показників, всебічний якісний аналіз статистичних матеріалів.

Правова статистика органічно взаємодіє з різними галузями права і виступає вагомим знаряддям для вирішення завдань, які стоять перед правовими науками.

Матеріали правової статистики, використовуються при розкритті та розслідуванні правопорушень та злочинів, організації їх профілактики, прийнятті великої кількості інших рішень, які пов'язані з діяльністю правоохоронних органів; при розробці різного роду державних програм, спрямованих на подолання негативних явищ у суспільстві, пов'язаних з порушенням чинного законодавства.

ТЕМА № 2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Виникнення правової статистики
2. Розвиток судової статистики у дореволюційний час
3. Правова статистика у радянській період та сучасний стан її розвитку в Україні

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Правова статистика: Підручник / Моїсеєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326 с.
2. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с.
3. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.
4. Остроумов С.С. Судебная статистика (общая и специальная части). - М., 1976.
5. Остроумов С.С. Уголовная статистика и борьба с преступностью. - М., 1975.
6. Остроумов С.С. Очерки по истории и уголовной статистики дореволюционной России. - М., 1961.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) історії розвитку правової статистики в Україні.

ВСТУП

Приступаючи до дослідження будь-якого питання, треба вивчити його історію. Історизм - один з основних принципів підходу до вивчення природи і суспільства, що зобов'язує розглядати явища і події в їхньому виникненні і розвитку, у зв'язку з народившимися їх конкретними історичними умовами. Це повною мірою стосується статистики взагалі і правової зокрема.

Статистика має багатовікову історію, ідучи своїми коренями в глибоку давнину. Як і інші науки вона виникла з практичних потреб

людей. І, природно, як практична діяльність вона мала місце задовго до виникнення статистичної науки.

Сьогодні, в умовах зростаючої інформатизації населення, статистика отримує свій подальший розвиток та вдосконалення. В Україні прийнято цілий ряд нормативних актів, які регулюють питання забезпечення всіх верств населення країни необхідною і достатньою інформацією. Це, зокрема, Закон України «Про державну статистику» від 17.09.92 р., Положення про Державну службу статистики України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481 та ряд інших.

Що стосується основного підрозділу, який здійснює збір статистичної інформації в МВС України, то історія його становлення починається з 17 травня 1971 року, коли на базі Першого спецвідділу МВС УРСР було створено Республіканський інформаційний центр.

За час свого існування інформаційна служба перейменовувалась в Республіканський науково-дослідний інформаційний центр, Головне інформаційне бюро, Інформаційне бюро, Управління оперативної інформації, Департамент інформаційних технологій при МВС України, Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення.

Отже, ми повинні з'ясувати етапи розвитку правової статистики в Україні.

1. ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ

Статистичним обліком займалися ще у давні часи. Вже в V столітті до н.е. облік чисельності військ перського царя Дарія здійснювався за допомогою камінців. Кожен воїн був зобов'язаний покласти камінець у відповідному місці і забрати його після повернення з походу. Камінці, що залишалися, свідчили про кількість загиблих воїнів.

Число народжених і померлих афінян в античні часи визначалося, виходячи з дарів богам. Міра пшениці свідчила про народжених, а кількість мір ячменю дозволяла визначити число померлих. Одиницею обліку у Російській Імперії була «соха», «селянський двір», «ревізійна душа».

Статистичні методи аналізу масових явищ уперше запропоновані у другій половині XVII століття англійськими «політичними арифметиками» Дж. Граунтом (1620-1674) при вивченні переміщення населення в Лондоні У. Петті (1623-1687) при підрахуванні народного багатства, кількості та складу населення. Саме слово «статистика» вони не вживали. Лише в 1746 році німецький професор Г. Ахенваль, починаючи читати в

Мордурському університеті нову дисципліну, назвав її «статистика». Як основоположник німецької описової школи, він вважав, що зміст нової навчальної дисципліни полягає в описанні політичного становища держави.

Подальший розвиток статистична наука дістала в роботах видатного бельгійського математика А. Кетле (1796-1874), російського мислителя О.М. Радищева (1749-1802), українського вченого Д.П. Журавського (1810-1856), російського економіста Ю.Е. Янсона (1835-1893), родоначальника сучасної системи викладання статистики А.А. Чупрова (1874-1926).

В середині XVIII століття під словом «статистика» розуміли фактичні відомості про державу. Передусім це були дані про кількість та переміщення населення держави, її економіку та територіальний поділ. В подальшому зміст цього слова розширювався, змінювався і уточнювався. Історія кримінально-правової статистики Росії (до складу якої в той час входила й Україна) бере початок з організації у 1802 році міністерств. Саме з того часу почали накопичуватися дані про злочинність та кримінально-правову боротьбу з нею. Збирання різних статистичних відомостей існувало й раніше, але воно не носило систематичного характеру, а в матеріалах описувалися економічно-географічний стан окремих регіонів і майже не містилися відомості про злочини, злочинців і діяльність органів, що здійснюють правосуддя.

Маніфестом від 8 вересня 1802 року про утворення міністерств було покладено початок нової системи державної статистики, а саме кримінально-правової, яка зосередилася в той час в Міністерстві юстиції і Міністерстві внутрішніх справ. Уся статистика Міністерства внутрішніх справ поділялася на основну і поточну та мала відомості «про питання поліції», керівництво якою було покладено на МВС. Вказані питання повинні були, з одного боку, виявити можливі діяння, які порушують правопорядок, а з іншого - показати, як справляється поліція з покладеними на неї обов'язками.

Спираючись на праці історика права професора Б.С. Ошеровича, С.С. Остроумов доводив, що біля джерел організації кримінально-правової (судової) статистики Росії стояв О.М. Радищев. Запрошений для участі в «комісії з відпрацювання законів», О.М. Радищев запропонував свій проект «О законоположении», який суттєво вплинув на організацію збору звітних матеріалів у Росії міністерствами внутрішніх справ і юстиції. Радищев вважав, що розробка нових, гуманних законів можлива лише тоді, коли в розпорядженні комісії буде повноцінний статистичний матеріал, що правдиво висвітлює характер і види злочин-

ності, її причини, здійснення правосуддя тощо. Він запропонував систему таблиць («відомостей»), необхідних для розробки нових законів, і намітив програму статистичного дослідження злочинів та покарань, випередивши в цьому питанні західноєвропейських вчених. Він закликав збирати і вивчати статистичні дані за великий відтинок часу, досліджувати злочинність за певні періоди в її динаміці, що дозволило б визначити її причини, поставити питання про доцільність смертної кари тощо.

Доступ до фактичних матеріалів мав, безумовно, прогресивне значення і відіграв велику роль у розвитку статистичної науки. Крім обговорення в пресі регулярних звітів міністерств і спеціального видання «Статистичного журналу», засновником якого був К.Ф. Герман, статистика, як обов'язковий предмет, вводить у гімназіях і університетах. В 1804 році в Імператорській академії наук відкрилася кафедра статистики, вченим було дозволено користуватися офіційними матеріалами. Однак низка відомостей, наприклад про політичні злочини і фінанси, вважалися державною таємницею.

Академік К.Ф. Герман був першим російським кримінальним статистом, який спробував всебічно проаналізувати причини злочинності на підставі офіційно опублікованих даних. Досліджуючи статистичні матеріали про кількість злочинів і самогубств, використовуючи узагальнюючі показники, він хотів довести закономірність і причинну умовленість подібних вчинків.

З 1804 року губернатори повинні були подавати Міністерству внутрішніх справ, а потім Міністерству поліції, заснованому в 1811 році (в його структурі було статистичне відділення, яким керував К.Ф. Герман), щорічні звіти з багатьма додатків. З питань статистики злочинів і покарань до звіту додавалася окрема відомість, яка містила разом з цифровими даними деякі пояснення. Особлива увага зверталася на кількість злочинів, статеву приналежність злочинців, їх чисельність. З цього можна зробити висновок, що з самого початку злочинність вивчалась у двох взаємопов'язаних вимірах - діяннях (фактах) і особах, які їх скоїли, із застосуванням певного групування злочинів. Крім річних звітів, губернатори мали надсилати в міністерство щомісячні відомості особливих пригод, на підставі яких складалася звітна відомість «Особливих пригод в імперії».

Основним джерелом даних про злочинність була статистика Міністерства юстиції, яке згідно з маніфестом від 25 липня 1811 року «Про заснування міністерств» здійснювало «устрій суду цивільного і кримінального». Цим було покладено початок організації нової системи судо-

вої статистики: місцеві судові органи (об'єднані в губернському масштабі) зобов'язані були звітуватися перед міністром за певними формами звітів. Спеціального статистичного відділення міністерство не мало до 1872 року, і всі статистичні матеріали зосереджувалися в архіві. На основі отриманих з місць матеріалів міністерство складало щорічні звіти про свою діяльність. Всі справи розподілялися по кожній губернії на 6 груп:

- 1) «цікаві», тобто цивільні;
- 2) кримінальні;
- 3) слідчі;
- 4) боргові по векселях;
- 5) спірні й апеляційні;
- 6) безспірні по приписах, вимогах і проханнях.

Кожна губернія давала також відомості про кількість підсудних і осіб, які утримуються під вартою.

З метою контролю за діяльністю слідчого апарату, який з 1860 року був відокремлений від поліції і підпорядкований судовим місцям, 20 серпня 1860 року Міністерство юстиції встановило спеціальну звітність (двомісячну і річну), яка дозволяла судити про успішність роботи органів попереднього слідства. Кримінальні палати, таким чином, мали можливість контролювати роботу судових слідчих на підставі отриманих показників. У подальшому кримінальні палати подавали матеріали «для нагляду» губернському прокурору, який зі своїми зауваженнями надсилав їх Міністерству юстиції.

Облік злочинів, крім вказаних міністерств, здійснювався і органами виконання покарань. У 1852 році статистичне відділення Міністерства внутрішніх справ було перетворене у статистичний комітет, який з 1857 року став називатися Центральним статистичним комітетом. Цьому комітету доручався збір, перевірка і обробка усіх статистичних відомостей, потрібних урядові.

В цей період з'являється низка праць з питань моральної статистики, важливим розділом якої була кримінально-правова статистика. Поняття моральної статистики, теоретичний спір про яку в науковій літературі ведеться протягом двох століть, приписується французькому вченому А. Геррі (1802-1867) - адвокату при апеляційному суді в Парижі. Він у 1833 році опублікував роботу під назвою «Досвід моральної статистики Франції». Хоча «батьком моральної статистики» вважається У. Петті, А. Геррі виходив з того, що «в кожному суспільстві відома схильність до злочинів». Шляхом обробки великого кримінально-статистичного матеріалу він хотів визначити важливі сторони злочин-

ності. А. Геррі перший приступив до статистичного вивчення мотивів злочинності, але ще не дійшов до дослідження причинної залежності між явищами.

Найпомітніший крок у вивченні явищ, що характеризують суспільну мораль, зробив А. Кетле. Саме він звернув увагу на повторність кримінальних явищ, був упевнений у стабільності кількості злочинів, які скоюються щорічно, і на цій підставі спробував вивести закономірності руху злочинності.

Дослідження моральних статистів у другій половині XIX століття йшли у напрямі збору даних про ступінь впливу на злочинність тих чи інших соціальних факторів. Серед них особливо відокремлювалися:

- особливості держави;
- пори року і доби;
- особистісні характеристики - стать, вік, освіта, національність, місце проживання, сімейний та майновий стан, алкоголізм, бродяжництво;
- неврожай;
- ціни на хліб тощо.

Привертають увагу праці представників цього напрямку - В. Лексиса, Г. Майра, Е. Феррі, Р. Гарофало, С. Принса, П. Лафарга; наших співвітчизників - Д.Т. Анучина, Н.А. Неклюдова, І.Я. Фойницького, М.В. Духовського, Д.А. Дриля, П.Н. Ткачова, С.К. Гогеля, М.Н. Гернета. Зазначимо, що названі вчені вважали статистичний аналіз важливим методом відшукування залежностей злочинності від певних соціальних факторів.

До представників школи моральних статистів з глибокою повагою ставився М.С. Таганцев. Під їх впливом, як зазначає у вступному слові до курсу лекцій «Русское уголовное право» їх упорядник і відповідальний редактор професор М.І. Загородников, «його «догматичний» у позитивному смислі цього слова підхід до осмислення юридичних відносин - втратив свої крайності».

Питання кримінально-правової статистики розглядалися авторами того періоду в тісному зв'язку з політичною, економічною і соціальною ситуацією. Наголошувалося, що без чіткої організації статистики неможливо контролювати роботу суддів, проводити відповідні законодавчі заходи і розвивати юридичну науку.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми бачимо, що історія статистики як науки в цілому, і правової статистики, зокрема, має глибокі коріння, які йдуть у гли-

бину віків. У теперішній час ця наука набуває свого подальшого розвитку.

2. РОЗВИТОК СУДОВОЇ СТАТИСТИКИ У ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ЧАС

Помітною віхою в організації кримінально-правової статистики стала судова реформа 1864 року. Вона для своєї ефективної діяльності вимагала і нової організації кримінально-правової (судової) статистики. Судова реформа 1864 року ввела суд присяжних, адвокатуру, реорганізувала прокуратуру, встановила новий порядок судочинства і судоустрою. Вона скасувала станові суди, проголосила відокремлення суду від законодавчої і виконавчої влади, незалежність суддів. Була розпочата робота щодо реформування кримінального законодавства, що безпосередньо визначає об'єкти кримінально-правової статистики.

Питанням кримінально-правової (судової) статистики присвячені статті 75, 174-176, 178-183 Упорядження судових постанов. Відповідно до загальних вказівок судових установ на міністра юстиції був покладений нагляд за всіма відомствами і організацією судової статистики, але не вказувалися конкретні форми цієї організації. Щорічні звіти було визнано необхідним замінити даними, які встановлювалися по кожній окремій справі на час її провадження. З моменту порушення кримінальної справи всі судові місця, в провадженні яких вона знаходиться, повинні надсилати в Міністерство юстиції повідомлення у встановленій формі про всі зміни в кримінальній справі, а по її закінченні - статистичний листок про особу підсудного.

Нова система кримінально-правової статистики ґрунтувалася на чіткій організації первинного обліку, за якого кожна кримінальна справа і кожен підсудний реєструвалися, в окремих картках. Первинний облік за індивідуальною формою - найвигідніший для статистичної роботи, оскільки дає можливість охарактеризувати одиницю сукупності значним числом показників. Це краще як для зведення і групування, так і оперативних цілей - отримання всіх можливих довідок про справу чи обвинувачуваного. Така система обліку має важливе значення і для будь-якого статистичного дослідження. Картки були базою усієї системи кримінально-правової статистики і прирівнювалися до основних процесуальних документів. Первинний облік здійснювався безпосередньо суддями і слідчими шляхом заповнення карток. Протягом майже чотирьох десятиріч (1872-1909) у Росії існувала так звана купонна система, яка давала можливість Міністерству юстиції стежити за рухом

кримінальних справ, що розглядалися в судах.

Фактично «купонна система» вперше встановила принципи, які давали можливість вирішити проблему єдиного обліку злочинів. У статистичному відділенні Міністерства юстиції документи первинного обліку зводилися, групувалися і основні висновки щорічно публікувалися у «Сводах статистических сведений по делам уголовным». Статистичні дані, які видавалися Міністерством юстиції, збиралися з 1874 року. До того часу загальні судові положення були введені лише в округах 6 судових палат, які включали 33 губернії європейської частини Росії.

«Свод статистических сведений по делам уголовным» становив собою звіт з трьох частин. Перша частина - «Сведения о производстве дел в судебных местах» - складалася з 10 таблиць, в яких містилися окремі стадії, що їх проходила кримінальна справа в процесі слідства. Друга частина - «Статистические сведения о подсудимых по окружным судам и судебным палатам» - 28 таблиць; третя частина - «Статистические сведения о подсудимых в судебном-мировых установлениях» - 20 таблиць. Дві останні частини докладно характеризували особу підсудних за різними демографічними і правовими ознаками.

Міністерство юстиції, узагальнюючи відповідні статистичні матеріали, мало можливість визначити напрямки розвитку судової системи, з'ясувати, наскільки типові ті недоліки, які виявилися при перегляді вироків з окремих судових справ. Важливо зазначити, що в усіх своїх циркулярах Міністерство юстиції і Урядовий Сенат вказували на необхідність використання статистичних даних. Крім практичного застосування, вони постійно використовувалися в науково-дослідницькій роботі для удосконалення кримінальної статистики.

В цей же період (з червня 1870 р.) була встановлена система реєстрації засуджених шляхом введення Міністерством юстиції довідок про судимість, що мало важливе значення для кваліфікації рецидиву. Довідки, які поступали до Міністерства юстиції, зосереджувалися у спеціально організованому «Архіві довідок про судимість». Однак з 1 січня 1872 року загальні судові місця звільнилися від обов'язку складання довідок про судимість. Вони замінялися згаданими вище статистичними листами про особу підсудного, які були основними первинними документами кримінально-правової статистики того часу.

Вказана система, поряд з позитивними, мала й негативні сторони - виняткову трудність. Вона була не єдиною в організації кримінально-правової (судової) статистики царської Росії. Поряд з нею, Міністерство юстиції зобов'язувало всі свої «общие й мирове установления» подавати складну звітність, переважно дублюючи показники купонної системи.

За даними М.Н. Гернета, в 1914 році в Міністерство юстиції надходило 4407 річних, піврічних та інших звітів судових установлень за 83 формами.

За період 1874 - 1894 років був випущений збірник «Итоги русской уголовной статистики», який полегшував користування цифровим матеріалом. Докладніші дані звітнього характеру про діяльність суддів, слідчих, прокурорів були опубліковані за 1905-1915 роки в «Ежегодных сборниках статистических сведений Министерства юстиции». Останній том цього збірника містить матеріали за 1913 рік. Листки за 1914 рік були знищені під час Жовтневої революції, а за 1915 і 1916 роки збереглися.

Зазначимо, що російська кримінально-правова статистика пореформеного періоду не давала можливості встановити справжній розмір злочинності в державі. Офіційна статистика враховувала діяльність загальних судів і ті справи, які розглядалися мировими судами, по яких могло бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі. Діяльність військових, волосних судів, а також державні злочини не входили до статистичних показників.

Погіршила організацію кримінально-правової (судової) статистики ліквідація у 1909 році купонної системи. Це призвело до виймання із «Сводов» усіх даних про рух справ, і злочинність стала враховуватися лише в особах. Водночас з цим вводилися «довідки про судимість» (що пояснювалося потребою посилення боротьби зі зростаючою рецидивною злочинністю), які повинні були складатися разом з статистичними листками загальними, мировими судами і земськими начальниками на кожного засудженого до покарання у вигляді позбавлення волі. А з офіційно опублікованих статистичних даних були повністю вилучені показники, які характеризували діяльність усіх судових місць.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми бачимо, що судова статистика відіграла значну роль у справі боротьби зі злочинністю ще у дореволюційні часи, а в наші часи цю роль взагалі важко переоцінити.

3. ПРАВОВА СТАТИСТИКА У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЇЇ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

В радянський період йшов процес адаптації правової статистики до нових умов. Згідно з Положенням про державну статистику, затвердженим 25 липня 1918 року Раднаркомом, передбачалося, що Центра-

льне статистичне управління (ЦСУ) організує статистичне вивчення всіх галузей життя держави і суспільства. На нього, зокрема, було покладено «ведення моральної статистики».

В 1919 році ЦСУ, за згодою з НКЮ виробило і затвердило проект статистичного листка для обвинуваченого. Обліку мусили підлягати як усі злочинні діяння, так і всі обвинувачені (виправдані та засуджені).

В 1921 році був розроблений довідковий листок про засудженого. Довідкові листки повинні були надходити в статистичне відділення НКЮ для друкування списку обмежених судом у своїх правах засуджених і довідок про судимість. Статистичні ж листки про засуджених мали надходити у відділ моральної статистики ЦСУ для складання звітів про рух судимості. Збір цих матеріалів почався у 1922 році.

В період 1918 - 1922 років відділи моральної статистики (які пізніше називалися відділи соціальних аномалій) отримували переважно дані відомчої статистики. В процесі розгортання статистичних досліджень органами ЦСУ в центрі і на місцях через згадувані відділи моральної статистики здійснювалися збір і узагальнення матеріалів таких видів статистики:

- кримінально-правової;
- цивільно-правової;
- правопорушень неповнолітніх;
- самогубств;
- абортів;
- алкоголізму.

Ці дані регулярно публікувалися в статистичних збірниках. У 1918 - 1920 роках відомості про рух злочинності публікувалися за короткою програмою у звітах НКЮ з'їздам Рад. З 1922 року відділи моральної статистики за згодою з заінтересованими відомствами ввели спеціальний облік засуджених. На кожного засудженого суддя заповнював статистичну картку. Такі картки направлялися у губстатвідділи, де здійснювалася їх обробка.

Зведені звіти по губерніях, республіках і державі в цілому публікувалися як у загальних статистичних збірниках ЦСУ, так і спеціальних збірниках. Зокрема, були видані такі збірники: «Статистика засуджених в СРСР в 1923 - 1924 рр.» (ЦСУ, 1927); «Статистика засуджених в СРСР у 1925, 1926 і 1927рр.» (ЦСУ, 1930); «Аборти у 1926 р.» (ЦСУ, 1929).

Вивченню злочинності у перші роки радянської влади приділялася значна увага. Було випущено багато публікацій авторами, які стояли близько до керівництва кримінально-правової статистики в різних установах або ЦСУ (роботи по лінії поліції і карного розшуку (В. Халфін),

по тюремній статистиці (В.Р. Якубсон), по статистиці засуджених (А.А. Герцензон, Д.П. Родін, М.Н. Гернет). Так, А.А. Герцензон опублікував результати дослідження в монографії «Боротьба зі злочинністю в РСФСР» (1928р.), М.Н. Гернет - у низці монографій: «Моральна статистика» (1922р.), «Злочинність і самогубства під час війни і після неї» (1927р.), «Злочинність . в СРСР і за кордоном» (1931р.).

Кілька статистичних збірників було видано ЦСУУРСР, РСФСР, БРСР. Крім того, у збірниках регулярно публікувалися дані щодо моральної статистики, наприклад, у «Збірнику статистичних даних по СРСР 1918 – 1923 рр.». І хоча облік таких відомостей в ті роки був далекий від досконалості, огляди моральної статистики так чи інакше відображали стан духовного здоров'я нового суспільства.

В деяких регіонах держави утворювалися спеціальні установи з вивчення злочинності. Так, з 1923 до 1929 року Кабінет з вивчення особи злочинця і злочинності м. Москви при активній участі спеціалістів різного профілю (криміналістів, психіатрів, психологів і антропологів) провів низку актуальних досліджень, результати яких були опубліковані у виданні «Злочинний світ Москви».

Найширше був поставлений збір статистичних матеріалів про злочинність в утвореному у 1925 році при НКВД Державному інституті з вивчення злочинності і злочинця. В його структурі було спеціальне статистичне бюро, яке отримувало дані з НКВС, НКЮ, Наркомстату, ЦСУ, що давало можливість повніше відслідковувати рух злочинності в державі. Особливого значення набула статистична робота, проведена Державним інститутом у 1926 році одночасно з загальним переписом населення країни. Всі засуджені були переписані на додаткові статистичні картки.

У 1930 році ЦСУ було реорганізовано в статистичний сектор Держплану, а потім - у Центральне управління народногосподарського обліку (ЦУНГО). У 1931 році Державний інститут з вивчення злочинності і злочинця був реорганізований в Інститут кримінальної політики, а в 1936 році - у Всесоюзний інститут юридичних наук (ВІЮН), у якому вже не стало місця для емпіричного вивчення проблем злочинності. Це призвело до поступового згорання роботи в галузі моральної статистики. Статистику засуджених передали в Наркомюст, а інші розділи моральної статистики розташували у окремих відомствах. Так, статистика злочинності розроблялася в Головному управлінні поліції СРСР і Прокуратурі СРСР; статистика виправно-трудових установ - в НКЮСРСР; статистика правопорушень неповнолітніх - в Наркомстатах союзних республік. Повністю припинилися публікації матеріалів з моральної ста-

тики. Поза статистикою опинилися товариські суди, комісії у справах неповнолітніх, до відання яких належать розгляд значної кількості справ. Не було систематизованого обліку правопорушень, що розглядалися в адміністративному порядку. Такий стан не змінився і після відтворення у 1948 році Центрального статистичного управління.

У середині 60-х років в СРСР ввели нові форми звітності про стан злочинності і боротьби з нею, які повинні були представляти МВС союзних республік прокуратурі республіки. Узагальнення даних цих звітів, а також про кількість осіб, які утримуються в місцях позбавлення волі, було покладено на Прокуратуру СРСР. Прокуратура зіткнулася з тим фактом, що в органах внутрішніх справ у зв'язку з відсутністю системи єдиного обліку реєструвалися не всі злочини, а лише ті, про які надійшли відомості в органи поліції. В зв'язку з тим, що значна частина кримінальних справ порушувалася органами прокуратури і судами, дані про ці злочини не могли знайти відображення в звітності МВС.

Для забезпечення повноти обліку Прокуратура СРСР затвердила в кінці 1960 року Інструкцію про єдиний облік злочинів, обов'язкову як для органів прокуратури, так і МВС. Ці заходи стали початковим етапом у відродженні єдиної системи кримінально-правової статистики як важливої частини правової статистики. В подальшому ЦСУ разом з Прокуратурою і Верховним судом СРСР затвердило єдині форми обліку і статистичної звітності з показниками, які характеризують стан злочинності, судимості, слідчої і судової роботи. Прокуратура СРСР 30 грудня 1965 року затвердила нову Інструкцію про єдиний (первинний) облік злочинів.

В цей же період ЦСУ затвердило розроблений Прокуратурою СРСР єдиний статистичний звіт з провадження слідства і дізнання та звітність про роботу прокурорів. Була удосконалена і звітність судів: до неї внесені зміни, спрямовані на координацію показників звітності судів зі звітністю прокуратури. Вона включила також дані про касаційний і наглядовий розгляд справ.

ЦСУ разом з ВЦРПС спробували розробити методику обліку правопорушень, які не тягнуть кримінальної відповідальності і розглядаються в товариських судах, комісіях у справах неповнолітніх і адміністративних комісіях виконкомів місцевих органів влади, а також обліку хворих алкоголізмом і наркоманією. Існуючі форми звітності давали певний матеріал для аналізу адміністративних правопорушень лише в окремих галузях управління і не могли висвітлити загальної картини вчинюваних у державі адміністративних проступків. Крім того, ці відомості не зовсім були зіставлявані і, як правило, не містили даних, що

характеризують правопорушників. Згідно з рішенням директивних органів у 1988 році статистика правопорушень знову була зосереджена у системі Держкомстату СРСР.

З цього часу систематично (двічі у рік) публікувалися дані про стан злочинності і судимості в державі. Висвітлювалися такі питання, як зовнішня міграція в СРСР, крадіжки народногосподарських вантажів на транспорті, злочини проти власності, злочинність в середовищі молоді, пожежі та їх наслідки, правова захищеність громадян тощо. Разом з МВС, Мінюстом і Прокуратурою СРСР Держкомстатом були розроблені система показників моральної статистики, методологічні підходи визначення латентної злочинності і міжнародних співставлень даних про злочинність, проведено ряд одночасних вибіркового обстежень різних категорій населення про ставлення до окремих видів правопорушень і діяльності правоохоронних органів. Однак низка гострих проблем лишалась невирішеною.

В сучасних умовах потреба в Україні в чіткій і єдиній системі кримінально-правової статистики, яка б задовольняла своїми показниками не лише практиків, але й наукові установи, особливо відчутна. Інтеграційні процеси актуалізували розробку системи показників про злочини для забезпечення міжнародних співставлень.

Згідно з Концепцією правової реформи в Україні одним з головних завдань її поетапної реалізації є забезпечення достовірності і підвищення доступності інформації про діяльність правоохоронних органів, судово-правової статистики. За замислом її розроблювачів, завдання реєстрації злочинів може залишатися за органами внутрішніх справ, але при умові відокремлення спеціального підрозділу реєстрації повідомлень про скоєння злочинів і незалежності його від слідчих і оперативно-розшукових підрозділів. У даному випадку йдеться не про створення єдиного державного центру правової статистики під патронатом Держстату (тим більше Мінюсту, МВС, прокуратури чи інших відомств), а про спільний розгляд і вирішення зацікавленими органами методологічних питань, які стосуються системи показників, збору, обробки, а також аналізу даних правової статистики, з урахуванням досвіду роботи Держстату, його можливостей у використанні сучасних технологій обробки інформації і проведення соціологічних обстежень. Саме така статистика може бути об'єктивним індикатором суспільних процесів. Лише на її основі можуть створюватися комплексні програми щодо зміцнення правопорядку в державі, удосконаленню законотворчої, правозастосовчої і управлінської діяльності.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, оприлюднення даних кримінально-правової статистики відкрило перед наукою і практикою нові можливості і одночасно поставила непрості питання про систему її показників, підвищення їх об'єктивності тощо. Назріла потреба організувати муніципальну статистику в Україні, вагоме місце в якій повинно бути відведене даним як кримінальної статистики, так і статистики правопорушень. Тут корисним може бути досвід земської статистики України минулого століття. Без її утворення не можна розраховувати на реальну державну політику щодо реформування місцевої влади на демократичних засадах, на зміцнення законності.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Все вищенаведене свідчить, що історія статистики в цілому та історія правової статистики, зокрема, не стоять на місці, а набувають свого подальшого розвитку у сучасний час.

Україною вже зроблені суттєві кроки щодо реалізації завдань, поставлених Концепцією правової реформи в Україні стосовно доступності інформації про діяльність правоохоронних органів, судово-правової статистики. Так, видано Наказ Генерального прокурора України, яким затверджене Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, від 06 квітня 2016 року № 139, який встановлює єдині засади щодо оформлення документів первинного обліку в усіх правоохоронних органах. Це свідчить про подальше поглиблення взаємодії правоохоронних органів держави у справі боротьби зі злочинністю, спрямованість їх дій на більш повне і всебічне закріплення отримуваної в процесі своєї діяльності інформації та використання її в подальшому розкритті та профілактиці злочинів.

ТЕМА №3. СТАТИСТИЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття статистичного спостереження та організація його проведення
2. Організаційні форми і види статистичного спостереження
3. План і мета статистичного спостереження. Програма статистичного спостереження
4. Одиниці сукупності, спостереження, виміру

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Інструкції з обліку адміністративних правопорушень: наказ МВС України від 07.11.2012 р. № 1017.
2. Концепція створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. № 1193-р.
3. Положення про Державну службу статистики України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481.
4. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1377.
5. Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів: наказ МВС України від 22.11.2012 р. № 1077.
6. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України: наказ МВС України від 22.10.2012 р. № 940.
7. Інструкція про оперативне інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ, внутрішніх військах та навчальних закладах МВС України: наказ МВС України від 22.10.2012 р. № 940.
8. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139.
9. Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: наказ МВС України 12.10.2009 № 436.
10. Правова статистика: Підручник / Моїсеєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. –

326 с.

11. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с.

12. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) питань статистичного спостереження.

ВСТУП

Будь-яке статистичне дослідження певних соціальних явищ - складний багатоступеневий процес. Узагальнюючи, його можна поділити на три етапи (методи):

1) статистичне спостереження (метод масового статистичного спостереження);

2) зведення і групування даних спостереження за кількісно та якісно визначеними ознаками (метод статистичного зведення і метод групування);

3) статистична обробка (узагальнення) і аналіз зведених статистичних даних (метод статистичної обробки зведених і розгрупованих показників і метод всебічного якісного аналізу статистичних матеріалів).

Зауважимо, що часто статистичні методи називають етапами (стадіями) дослідження. Всі статистичні етапи нерозривно взаємозв'язані, і вони характерні як для державних, так і наукових статистичних досліджень.

Статистичне, як і будь-яке інше дослідження, повинно починатися з отримання вихідної інформації, тобто із збору та обліку первинного матеріалу – статистичного спостереження. Збір та облік фактів первинного матеріалу у всіх випадках спостереження має бути організований таким чином, щоб у майбутньому шляхом відповідної обробки можна було дійти вірних узагальнюючих висновків. Тому такі процеси мають бути ретельно продумані й науково організовані, оскільки статистичне спостереження є завжди масовим, тобто таким, яке має справу зі значною кількістю різноманітних фактів.

Як зазначалося у попередніх лекціях, в системі МВС України проведення статистичних досліджень організоване, фактично, у всіх службах. Проте, основним підрозділом, який здійснює збір статистичної ін-

формації у відомстві, є Департамент інформаційних технологій МВС України. Тому у цьому підрозділі статистичні дослідження проходять усі названі етапи.

1. ПОНЯТТЯ СТАТИСТИЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ

Для того щоб вивчити масові явища і процеси суспільного життя, у тому числі і злочинність, слід насамперед зібрати про них необхідні показники — статистичні дані (інформацію, під якою розуміють сукупність кількісних (цифрових) характеристик, отриманих у результаті статистичного дослідження (спостереження і наукової обробки).

Статистичні дані — це складова частина глобальної інформаційної системи, що формується відповідно до концепції інформатизації, розробленої в Україні. Державна політика в сфері формування інформаційних ресурсів і інформатизації спрямована на створення умов ефективного і якісного інформаційного забезпечення рішення стратегічних і оперативних задач соціального й економічного розвитку країни.

Формування інформаційної бази статистичного дослідження соціальних явищ і процесів — складний, багатоступінчастий процес.

У цьому процесі виділяються наступні обов'язкові етапи (іноді їх іменують стадіями) дослідження: статистичне спостереження, зведення й групування зібраного матеріалу, обробка й аналіз зведених статистичних даних (інформації). Останні два етапи (стадії) складають наукову обробку статистичних даних (інформації).

Перераховані етапи (стадії) нерозривно пов'язані між собою, проводяться за попереднім планом і тільки у своїй сукупності складають закінчений вид усякого статистичного дослідження.

Почнемо з визначень. *Статистичне спостереження* — перший етап статистичного дослідження — планомірне, науково організоване і, як правило, систематичне одержання даних (збір зведень) про масові явища і процеси соціального й економічного життя шляхом реєстрації істотних ознак коленої одиниці їхньої сукупності.

Наприклад, при реєстрації кримінального правопорушення у Єдиному реєстрі досудових розслідувань та відповідних документах єдиного обліку (форма № 1 – статистична картка на виявлене кримінальне правопорушення) враховуються істотні кримінально-правові ознаки (кваліфікація злочину, категорія злочину, об'єкт і предмет злочинного посягання, спосіб його здійснення і т.д.), кримінально-процесуальні (ким і коли внесені відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і т.д.), кримінологічні (віктимоло-

гічні) – число потерпілих, їхня стать, вік, відношення до винного при вчиненні злочину й інші значимі в науково-практичному відношенні ознаки.

Статистичне спостереження як цілеспрямований, науково організований і методично контрольований облік ознак і властивостей масових явищ, подій, фактів – основний спосіб збору даних у всіх сферах суспільного життя, у тому числі й у сфері реалізації державних мір соціального контролю над правопорушеннями.

Сформовані в процесі спостереження дані – вихідний статистичний матеріал для рішення подальших задач статистичного дослідження. Від якості проведення статистичного спостереження залежать остаточні дані, якими статистика характеризує досліджувані явища. Значимість цього етапу дослідження визначається тим, що використання тільки **об'єктивної** і достатньо **повної** інформації, що отримана в результаті статистичного спостереження, на його наступних етапах у змозі забезпечити науково обґрунтовані висновки про характер і закономірності розвитку досліджуваного об'єкта.

Отримані в результаті спостереження «статистичні дані» являють собою, образно говорячи, лише «сировину». Інформацією вони стають тільки в процесі наукової обробки, аналізу.

Результати дослідження мають цінність лише в тому випадку, якщо базуються на фактичному матеріалі. Саме тому *вивчення суспільних явищ повинне спиратися на міцний фундамент із точних і безперечних фактів*. А для того щоб це був дійсно фундамент, при дослідженні суспільних явищ необхідно брати не окремі факти чи фактики (як це іноді буває в засобах масової інформації), а всю сукупність стосовних до розглянутого процесу фактів і якостей, що їх виражають.

У цьому зв'язку необхідно звернути увагу на певний зв'язок і відмінність статистичного спостереження і безпосереднього сприйняття людиною явищ і фактів дійсності, що існує навколо неї. Очевидно, не всяке збирання інформації може бути названо статистичним спостереженням. З одного боку, статистичне спостереження може базуватися на власному спостереженні людиною цікавлячих її фактів, наприклад, шляхом опитування населення чи виміру конкретного параметру об'єкта, що спостерігається, і т.д. Статистичний характер такому спостереженню надає реєстрація відповідних ознак встановлюваних фактів у визначеному інструментарії — опитувальному листі, анкеті, бланку й інших облікових документах. З іншого боку, статистичне спостереження — це і процес збору інформації з уже зареєстрованих даних, наприклад по звітності. Якщо в першому випадку інформація виходить як би з перших

рук, тобто вона первинна, то в другому - вона вторинна. У цьому саме найбільше яскраво виражені відмінності статистичного спостереження від безпосереднього сприйняття людиною конкретних явищ і фактів суспільного життя.

Статистичне спостереження може проводитися органами державної статистики, відповідними підрозділами правоохоронних органів (наприклад, у МВС України — Департамент інформаційних технологій), науково-дослідними інститутами й окремими вченими, економічними службами банків, фірм і т.д. Основним органом виконавчої влади, який займається питаннями статистики, є Державна служба статистики України.

Відповідно до зазначеного положення основними завданнями Держстату України є реалізація державної політики у сфері статистики та внесення пропозицій щодо її формування.

Держстат України відповідно до покладених на нього завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові економічного розвитку і торгівлі;

2) розробляє за участю державних органів та інших заінтересованих юридичних осіб і подає Міністру економічного розвитку і торгівлі проекти довгострокових програм розвитку державної статистики та щорічних планів державних статистичних спостережень;

3) організовує виконання довгострокових програм розвитку державної статистики та щорічних планів державних статистичних спостережень і подає звіти про їх виконання Міністрові економічного розвитку і торгівлі;

4) затверджує статистичну методологію та звітно-статистичну документацію статистичних спостережень (крім державних класифікаторів техніко-економічної та соціальної інформації), а також типові форми первинної облікової документації, необхідної для їх проведення;

5) здійснює керівництво всіма роботами, пов'язаними з підготовкою переписів населення та сільськогосподарських переписів, забезпечує проведення таких переписів, оброблення, узагальнення, поширення і використання їх результатів, розробляє та затверджує програми переписів і переписний інструментарій, календарний план підготовки та проведення переписів, методики переписів, Концепцію технології оброблення даних перепису населення, програми розроблення матеріалів переписів;

б) здійснює формування інформаційної бази для прогнозування та аналізу тенденцій і закономірностей соціально-економічного розвитку, складає національні рахунки та ін.

Основним нормативним документом, який регулює статистичну звітність правоохоронних органів у сфері обліку кримінальних правопорушень, є Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139.

Використання даних як економічної, так і соціальної статистики є необхідною умовою в процесі управління державою, проведенні заходів щодо профілактики правопорушень.

Статистика вивчає масові процеси, тому *статистичному* спостереженню підлягає маса окремих елементів цікавлячого нас явища. Теоретичний аналіз, заснований на закономірностях розвитку явищ, дозволяє поглибити наше розуміння істоти масових процесів. Цей аналіз, як правило, базується на висновках, що випливають з конкретних фактів, тобто пов'язаний з необхідністю збору вихідних даних. Статистичні (кілкісні) методи в сполученні з індуктивним міркуванням (від часткового до загального) завжди мають на меті одержання статистичного висновку, що представляє собою не що інше, як індуктивний процес, який виступає складовою частиною наукового методу вивчення масових соціальних явищ.

Усяке статистичне спостереження включає *наступні етапи*: підготовчі роботи, безпосередній збір масових даних, контроль за їхньою якістю, підготовка даних до автоматизованої обробки.

Етап підготовки спостереження включає розробку плану його проведення, що повинний містити рішення програмно-методологічних і організаційних питань.

До *програмно-методологічних питань відносяться*: визначення мети (задачі), об'єкта, одиниць спостереження, сукупності і виміру; складу ознак, що підлягають реєстрації; розробка програми спостереження і документів для збору даних, а також вибір місця і часу спостереження.

До *організаційних* — вибір виду і способу спостереження, визначення кола осіб і організацій, що відповідають за проведення спостереження, підбор, навчання й інструктаж кадрів, розмноження і розсилання документів первинного обліку і форм статистичної звітності, установлення термінів представлення матеріалів, а також інші практичні питання, пов'язані з проведенням статистичного спостереження.

Безпосередній збір масових даних — це заповнення статистичних

формулярів — документів первинного обліку (переписних аркушів, статистичних карток, анкет, бланків і т.д.) і статистичної звітності. Він починається з їхнього розсилання і закінчується здачею після заповнення в органи (підрозділи), що проводять спостереження.

Отримані дані на етапі їхньої підготовки до автоматизованої обробки піддаються перевірці на якість шляхом арифметичного і логічного контролю, заснованого на знанні взаємозв'язків між показниками і якісними ознаками.

Отже, підводячи висновок викладеному, відзначимо, що *статистичне спостереження повинне відповідати наступним основним вимогам.*, виробленим теорією статистики.

1. Факти, що спостерігаються, повинні мати науково-практичну цінність, виражати важливі явища і процеси соціально-економічного, правового життя суспільства.

2. З огляду на постійну зміну, рух, розвиток явищ і процесів суспільного життя, безпосередній збір масових даних повинний забезпечити повноту фактів, що відносяться до розглянутого питання. Невідповідність цій вимозі знецінює аналіз, а його висновки робить помилковими.

3. Забезпечення відповідності (адекватності) статистичних даних досліджуваному явищу чи процесу шляхом ретельної і всебічної перевірки (контролю) їхньої якості — найважливіша умова проведення статистичного спостереження.

4. Створення найкращих умов для одержання об'єктивних матеріалів забезпечується теоретичним обґрунтуванням і науковою організацією статистичного спостереження.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, статистичне спостереження — це перший етап статистичного дослідження — планомірне, науково організоване і, як правило, систематичне одержання даних (збір зведень) про масові явища і процеси соціального й економічного життя шляхом реєстрації істотних ознак кожної одиниці їхньої сукупності. Воно включає в себе наступні етапи: підготовчі роботи, безпосередній збір масових даних, контроль за їхньою якістю, підготовка даних до автоматизованої обробки.

2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ І ВИДИ СТАТИСТИЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Правильне і своєчасне рішення широкого спектра організаційних питань поряд з ретельною методологічною підготовкою обумовлює успіх будь-якого статистичного спостереження.

Нагадаємо, що до організаційних питань статистичного спостереження відносяться — вибір організаційних форм, виду і способу проведення статистичного спостереження; визначення кола осіб і організацій, що відповідають за проведення спостереження; підбор, навчання й інструктаж кадрів; розмноження і розсилання документів первинного обліку і форм статистичної звітності, іншого інструментарію; установлення термінів представлення матеріалів, а також інші практично важливі питання, пов'язані з проведенням статистичного спостереження.

Форми статистичного спостереження. Розрізняють наступні організаційні форми статистичного спостереження: статистичну звітність; спеціально організоване спостереження; реєстри і моніторинг.

Статистична звітність. Звітність, будучи головним джерелом статистичної інформації, являє собою офіційний документ, що містить занесені в спеціальну форму і представлені у вищестоящі установи чи статистичні органи зведення про роботу підзвітних підрозділів за визначений період.

Звітність підрозділяється на бухгалтерську і статистичну.

Бухгалтерська звітність — єдина система даних про майнове і фінансове положення організації і про результати її господарської діяльності, що складається на основі даних бухгалтерського обліку по встановлених формах. Всі організації зобов'язані складати на основі даних синтетичного й аналітичного обліку бухгалтерську звітність.

Звітність як форма статистичного спостереження заснована на первинному обліку і є його узагальненням. Первинний облік являє собою реєстрацію різних фактів, подій, яка проводиться по мірі їх здійснення, як правило, на особливому документі, названому первинним обліковим документом.

Розрізняють загальнодержавну і внутрішньовідомчу звітність.

Загальнодержавна звітність обов'язкова для підприємств і організацій усіх форм власності і представляється в органи державної статистики.

Внутрішньовідомча звітність використовується міністерствами і відомствами для своїх оперативних нестатків. Усі форми статистичної звітності затверджуються Держстатом України. Звітність по формах, не затверджених у встановленому порядку, є незаконною і підлягає скасування.

Затверджена форма статистичної звітності містить наступні *обов'язкові реквізити*: а) номер форми і дату її затвердження; б) назву форми; в) звітний період і дату представлення звітності; г) адреси, куди повинна представлятися звітність; д) найменування й адресу організації, що зві-

тує, підприємства, установи; є) посади осіб, зобов'язаних підписати звіт і відповідальних за його складання.

Система звітності й обсяг її показників визначаються переліком (табелем) звітності, затверджуваним Держстатом України. *Табель* являє собою список діючих форм оперативно-статистичної звітності.

У правовій статистиці, у тому числі і кримінально-правовій, спостереження проводиться головним чином у формі державної статистичної звітності, що надходить у відділи статистики (аналітичні групи, обліково-реєстраційні підрозділи) відповідних органів МВС, прокуратури та інших правоохоронних органів.

По способах представлення зведень звітність буває телеграфною, телетайпною і поштовою, по змісту — типовою і спеціалізованою. Типові форми звітності містять ті самі показники для всіх підприємств і організацій даної галузі і всіх галузей народного господарства. У спеціалізованій звітності питання видозмінюються в залежності від особливостей окремих галузей народного господарства.

Дані статистичної звітності можуть служити ефективним засобом керування соціальними процесами, у тому числі й в області реалізації державних заходів соціального контролю над правопорушеннями, лише при дотриманні деяких загальних вимог, пропонованих до неї, а саме:

— звітні дані повинні бути достовірними, повними, точними і своєчасними; при цьому прагнення до досягнення повноти і своєчасності повинне погоджуватися з розуміннями економічності, зі скороченням витрат на одержання й обробку даних;

— дані звітності повинні бути порівнянними, тобто однаковими за своїми якісними ознаками (програмі спостереження) і відрізкам часу.

Спеціально організоване статистичне обстеження (як друга форма спостереження) у правовій статистиці використовується рідше. До неї прибігають у тих випадках, коли необхідні показники, не охоплені офіційною статистичною звітністю. Наприклад, при вивченні ефективності мір боротьби зі злочинністю може виникнути необхідність вивчити участь співробітників Національної поліції у правовій пропаганді, роботу з підвищення їхньої професійної майстерності і т.д. У цих цілях відповідними підрозділами Національної поліції проводяться спеціально організовані планові і позапланові перевірки (обстеження), що дають можливість не тільки уточнити необхідні показники звітності, але і більш детально ознайомитися з фактичним положенням справ на місцях, виявити слабкі і сильні сторони в діяльності підзвітних підрозділів.

Найбільш простим прикладом спеціально організованого статисти-

чного обстеження є перепис. *Перепис* — це спеціально організоване спостереження, що повторюється, як правило, через рівні проміжки часу, з метою отримання даних про чисельність, склад і стан об'єкта статистичного спостереження за рядом ознак. З усіх переписів найбільш відомі переписи населення. Перепис населення країни в цілому — одне з найбільш великих і складних заходів такого роду. Досить сказати, що усього за роки існування царської Росії і СРСР проводилося дев'ять переписів населення (1897, 1920, 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989р.).

Регістрова форма спостереження. Регістрове спостереження — це форма безупинного статистичного спостереження за довгостроковими процесами, що мають фіксований початок, стадію розвитку і фіксований кінець. Воно засновано на веденні статистичного реєстра, що представляє собою систему, яка постійно стежить за станом одиниці спостереження й оцінює силу впливу різних факторів на досліджувані показники.

У практиці статистики розрізняють реєстри населення і реєстри підприємств.

Оскільки в правовій статистиці ці форми спостереження не знаходять застосування, ми не зупиняємося на них.

У сучасних умовах одержує поширення спеціально організоване систематичне спостереження за станом явищ і процесів, об'єктів сукупності

— *моніторинг*. Моніторинг використовується для характеристики і спостереження за соціальними індикаторами, що дозволяють досліджувати, наприклад, якість життя, її рівень.

Так, наприклад, з метою забезпечення національних інтересів України в області економіки і підтримки економічної безпеки країни необхідний об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і суспільства на основі аналізу конкретних кількісних значень індикаторів економічної безпеки. Найбільш ймовірними погрозами в цьому напрямку, на локалізацію яких повинна бути спрямована діяльність органів державної влади і, отже, за ними повинне вестися постійне статистичне спостереження, зокрема, є: - збільшення майнової диференціації населення і підвищення рівня бідності, що веде до порушення соціального світу і суспільної злагоди в результаті дії наступних факторів: а) розшарування суспільства на вузьке коло багатих і переважну масу бідних, невпевнених у своєму майбутньому людей; б) збільшення бідних прошарків населення в місті в порівнянні із селом, що створює соціальну і кримінальну напруженість і підґрунтя для широкого поширення негативних явищ — наркоманії, організованої злочинності, проституції і т.п.; в) ріст безробіття, що може

привести до соціальних конфліктів;

- криміналізація суспільства і господарської діяльності, викликана в основному такими факторами, як: а) ріст безробіття, оскільки значна частина злочинів, як свідчить кримінально-правова статистика, вчинюється особами, які не мають постійного доходу; б) зрощування частини чиновників державних органів з організованою злочинністю, можливість доступу кримінальних структур до керування певною частиною виробництва і проникнення в різні владні структури; в) ослаблення системи державного контролю, що призвело до розширення діяльності кримінальних структур на внутрішньому фінансовому ринку, у сфері приватизації, експортно-імпортних операцій і торгівлі та ін.

На практиці моніторинг звичайно виходить за рамки традиційного статистичного спостереження. Проте в кожному конкретному випадку він може з'явитися важливим джерелом статистичних даних, інформації.

Види статистичного спостереження. За часом реєстрації фактів статистичне спостереження підрозділяється на поточне чи безперервне; періодичне чи дискретне; одноразове чи перериване.

Поточне спостереження проводиться, коли необхідно зареєструвати всі одиниці сукупності, випадки, факти і т.п. по мірі їх виникнення. Це систематична реєстрація фактів, наприклад, при реєстрації народжень, шлюбів, смерті, злочинів і т.д. Таке спостереження проводиться з метою вивчення динаміки якого-небудь явища. Відповідно, звітність по термінах представлення буває щоденною, тижневою, місячною, кварталною і річною. Причому звітність з періодичністю до року називається *поточною*.

Якщо спостереження проводиться через визначені проміжки чи періоди часу, то таке спостереження є *періодичним*. До такого роду спостереження відносяться переписи населення, що, за рекомендаціями міжнародних статистичних органів, повинні проводитися не рідше ніж через 10 років, у рік, що закінчується на нуль, чи суміжний, тобто той, що закінчується на одиницю чи дев'ятку.

Одноразове спостереження провадиться в міру виникнення потреби в зборі даних, у дослідженні конкретного явища чи процесу, не охопюваного показниками поточної статистики.

За повнотою охоплення одиниць досліджуваної сукупності статистичне спостереження може бути суцільним і несуцільним.

Суцільне спостереження — це повний облік всіх одиниць сукупності. Такий вид спостереження дорогий, тому останнім часом органи державної статистики все частіше прибігають до другого виду спостереження. Крім того, жодне суцільне спостереження, як правило, не за-

безпечує повного охоплення усіх без винятку одиниць сукупності. Це стосується і реєстрації злочинів, що стали відомими органам кримінальної юстиції. Звичайно, злочини повинні бути враховані цілком, без єдиного пропуску. Але добре відомо, що це далеко не так.

Несуцільне — це таке спостереження, при якому реєстрації підлягає тільки частина одиниць досліджуваної сукупності. Ця частина може бути обрана по-різному. Тому несуцільне спостереження можна підрозділити на спосіб основного *масиву*, вибіркове і монографічне.

Обстеження *основного масиву* полягає в тому, що реєстрації і вивченню піддаються найбільш істотні, здебільшого найбільш великі одиниці спостереження, що мають домінуючу питому вагу у всій сукупності. Наприклад, при вивченні кримінологічної обстановки в області для статистичного спостереження відбираються райони, що займають ведуче місце за основними показниками (території, чисельності населення, вчиненим злочинам і т.п.). Отримані результати з відомою часткою умовності можуть поширюватися і на інші райони області. Саме цей вид використовується для організації спостереження за цінами на міських ринках.

Монографічне спостереження (обстеження) застосовується для глибокого вивчення одиничних, але типових у кримінологічному відношенні об'єктів, наприклад виховно-трудова колонія для неповнолітніх. Воно проводиться з метою виявлення наявних чи намічених тенденцій у розвитку якого-небудь явища. Такі обстеження характерні для популяризації передового досвіду, при дослідженні питань, відповідь на який не можна одержати з даних статистичної звітності.

Монографічні обстеження часто проводяться для складання програми нового масового спостереження. Вони дають можливість уточнити структуру досліджуваної сукупності, зв'язок між окремими ознаками, що характеризують досліджуване явище.

Найбільш розповсюдженим способом несуцільного спостереження є вибірквий. Необхідність прибгати до вибіркових методів обумовлюється або неможливістю, або економічною не вигідністю досліджень усієї генеральної сукупності. Неможливо, наприклад, визначити середню довговічність електролампочок чи якість консервів суцільним дослідженням — для цього довелось б перепалити всі електролампочки чи розкрити всі консервні банки.

Сутність *методу вибіркового* спостереження полягає в тому, що, оскільки вивчити всю статистичну сукупність часто неможливо чи важко, досліджується доступна спостереженню або спеціально відібрана її частина (вибірка) і на основі цього робляться висновки про всю сукуп-

ність у цілому.

Способи статистичного спостереження. Саме одержання статистичної інформації проводиться різними способами, найважливішими з яких є: а) безпосереднє спостереження; б) документальний облік фактів; в) опитування. У науковій літературі використовуються й інші підстави класифікації.

Безпосереднє спостереження — метод збору інформації про досліджуваний соціальний об'єкт шляхом безпосереднього сприйняття і реєстрації фактів, що стосуються досліджуваного об'єкта і мають значення з погляду цілей дослідження.

Основне достоїнство безпосереднього спостереження — можливість виявлення несподіваного багатства картини об'єкта, що спостерігається. У процесі безпосереднього сприйняття програма спостереження може істотно розширюватися за рахунок виявлення обставин, які раніше не передбачалися, але істотних з погляду цілей дослідження.

Об'єктами такого спостереження можуть бути:

- поведіння окремих осіб чи груп в умовах конкретної обстановки чи визначеної ситуації;
- висловлення, реакції, судження правопорушників чи осіб з контрольної групи;
- результати дій (бездіяльності) правопорушників, а також осіб, що здійснюють профілактику правопорушень;
- середовище, навколишнє оточення досліджуваного контингенту.

В залежності від положення спостерігача, його участі в досліджуваній ситуації, спостереження буває повним, включеним і спостереженням-участю.

У *повному спостереженні* дослідник вивчає значимі явища пасивно, як би з боку, що припустимо до певної міри, яка виключає відповідальність спостерігача за приховування.

Включене спостереження припускає вивчення криміногенних явищ і процесів зсередини, шляхом безпосереднього сприйняття дослідником досліджуваної ситуації, групи, подій повсякденного життя. Він змішується з групою і стає як би одним з її членів, рядовим учасником її життєдіяльності. Як і в першому випадку, тут також може виникнути ситуація, коли для злиття з групою перед дослідником постане морально-етичне питання про участь в аморальних чи навіть протиправних діях, що неприпустимо. Ці доводи обумовлюють проблематичність широкого використання даного методу безпосереднього спостереження.

При *спостереженні-участі* спостерігач, на відміну від поперед-

нього способу, не тільки живе, але і позитивно бере участь у досліджуваних їм процесах і явищах. Це можуть бути, наприклад, співробітники правоохоронних органів, що вивчають кримінальні явища, які активно беруть участь у протидії їм шляхом проведення слідчої, прокурорської, судової роботи.

Фіксація результатів спостереження може бути різноманітна: у спеціально розроблених картках, щоденнику чи спостереження за допомогою технічних засобів — аудіо-, відеоапаратури.

У числі негативних моментів спостереження варто вказати на те, що воно вимагає значних витрат часу, на його результати можуть вплинути сам факт присутності спостерігача при цікавлячій його події, а також його особистісні якості.

Документальний спосіб спостереження заснований на використанні в якості джерела статистичної інформації різного роду документів, як правило, облікового характеру. Це надійний спосіб одержання даних про масові *явища*; на практиці він має широке поширення. На документах базується і звітність.

При опитуванні джерелом зведень є самі опитувані особи. Це спосіб збору даних про об'єктивні факти, думки, знання і т.д., заснований на безпосередній (очне опитування — інтерв'ю) і опосередкованій (заочне опитування — анкетування) взаємодії між дослідником (інтерв'юєром) і опитуваним (респондентом).

З метою одержання даних можуть використовуватися різні способи їхнього збирання: експедиційний, кореспондентський, явочний, анкетний.

Експедиційний (усний) спосіб полягає в тому, що спеціально підготовлені реєстратори на основі опитування заповнюють формуляри (анкети, переписні аркуші й ін.), одночасно контролюючи правильність одержуваних відповідей.

Кореспондентський спосіб полягає в тому, що зведення в органи, які ведуть спостереження, повідомляє штат добровільних кореспондентів на спеціально розробленому бланку.

Явочний спосіб передбачає представлення зведень в органи, що ведуть спостереження в явочному порядку, наприклад, при реєстрації шлюбів, народжень, розводів, декларації про доходи і т.д.

При виборі того чи іншого способу опитування необхідно враховувати: з якою точністю треба провести обстеження; можливість практичного застосування того чи іншого способу; матеріальні можливості.

Очне опитування звернене безпосередньо до конкретної людини.

Його можна адресувати особам найближчого оточення злочинця, особам, що володіють професійними знаннями в області боротьби зі злочинністю чи реалізують міри виховно-попереджувального характеру.

Безпосереднє опитування дозволяє збирати велику кількість інформації про факти, суб'єктивні судження, мотиви поведінки, установки і т.д. Тому особистісний характер відносин між інтерв'юером і респондентом, суб'єктивність оцінок пред'являють тверді методологічні і методичні вимоги до підготовки і проведення опитування, невиконання яких веде до перекручування результату. На вірогідність зведень, отриманих у ході безпосереднього опитування, впливає ряд обставин об'єктивного і суб'єктивного характеру: момент, час і місце опитування, підготовленість інтерв'юера, процедура оповіщення респондента про майбутнє опитування та ін.

У будь-якому випадку успіх опитування багато в чому визначається встановленням психологічного контакту, невимушеністю бесіди, а при програмувальному опитуванні — і грамотним складанням запитальника.

Анкетне опитування (анкетування)— один з ефективних і широко використовуваних у правових дослідженнях методів одержання зведень про думки і настрої осіб; рівнях розуміння ними проблем право усвідомлення; їх нахилах, симпатіях і антипатіях та ін.

Перевага анкетного методу полягає у можливості в короткий час і при порівняно невеликих затратах охопити велику кількість вивчаємих осіб; швидко провести повторні опитування через певний проміжок часу; при необхідності забезпечити ефект анонімності осіб, що опитуються.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, таким чином, ще раз зазначимо, що розрізняють наступні організаційні форми статистичного спостереження: статистичну звітність; спеціально організоване спостереження; реєстри і моніторинг. До видів статистичного спостереження відносяться: за часом реєстрації фактів - поточне чи безперервне, періодичне чи дискретне, одноразове чи перериване; по повноті охоплення одиниць досліджуваної сукупності - суцільне і несуцільне. До основних способів статистичного спостереження відносяться: а) безпосереднє спостереження; б) документальний облік фактів; в) опитування.

3. ПЛАН І МЕТА СТАТИСТИЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Визначення цілей і задач статистичної роботи є вихідним пунктом при організації статистичного спостереження в будь-якій галузі статистики. Наприклад, вивчаючи злочинність, можна поставити перед собою

ціль досліджувати особистість злочинця, даючи їй докладну характеристику з комплексу соціальних, демографічних, кримінологічних і кримінально-правових ознак, чи вивчити причини й умови, що сприяють здійсненню злочинів, віктимологічні показники і т.д. Очевидно, у залежності від поставленої мети в одному випадку необхідно піддавати реєстрації одні ознаки, в іншому — інші.

Ціль спостереження повинна бути сформульована ясно, чітко і розгорнуто. Виходячи з цілей статистичного спостереження, ставляться конкретні задачі, що повинні бути вирішені в процесі його проведення. Неясно поставлена ціль може привести до того, що в процесі спостереження будуть зібрані непотрібні дані чи, навпаки, не будуть отримані зведення, необхідні для аналізу.

Головне завдання (ціль) статистичного спостереження для правоохоронних органів — реєстрація кожного виявленого правопорушення й особи, що його вчинила, у відповідних документах первинного обліку. Облік злочинів, злочинців і обраних мір покарання — суть статистичного спостереження злочинності, основний зміст кримінально-правової статистики.

Після встановлення цілей і визначення задач статистичного спостереження при його підготовці необхідно точно визначити, що саме підлягає обстеженню, тобто установити об'єкт спостереження.

Об'єкт статистичного спостереження. Чітке формулювання цілей і правильна постановка задач статистичного спостереження дозволяють також визначити *об'єкт, спостереження, під яким прийняте розуміти сукупність суспільних явищ, процесів, фактів чи подій, що підлягають дослідженню.* Наприклад, об'єктом спостереження при переписі населення є сукупність жителів країни.

При встановленні об'єкта спостереження необхідно строго і точно визначити межі сукупності, тому що масові явища суспільного життя тісно пов'язані і мають багато ознак (властивостей). Це необхідно насамперед для забезпечення порівнянності даних.

Для чіткого визначення сукупності, що спостерігається, варто вказати істотні ознаки об'єкта спостереження, що відрізняють його від інших об'єктів. Так, якщо об'єктом спостереження є населення, то обов'язково вказується, яке це населення — постійне, тобто постійно проживаюче в даному місці проживання, чи наявне, тобто, що знаходиться в даному місці в момент перепису. При обліку осіб, що вчинили злочини, реєстрації підлягають тільки суб'єкти саме злочину, а не особи, що зробили адміністративні чи інші правопорушення, що не відносяться до даної сукупності.

Недостатньо чітке визначення об'єкта спостереження може викликати помилки в даних і привести до неправильних висновків. Наприклад, поставлена задача вивчити ефективність боротьби Національної поліції зі злочинністю по лінії карного розшуку (убивства і замах на убивство, навмисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, зґвалтування і замах на зґвалтування, грабежі, розбої, крадіжки, хуліганство та ін.). Якщо при проведенні відповідного статистичного спостереження в загальне число відвернутих і виявлених злочинів будуть включатися по тим чи іншим причинам злочини, боротьба з якими покладена на апарати відділів боротьби з економічними злочинами, то це приведе до перекручування фактичного положення справ: викликає штучне збільшення числа злочинів, зареєстрованих по лінії карного розшуку. Щоб уникнути подібного роду помилок у визначенні меж об'єкта, що спостерігається, дослідник повинний знати як теоретичні положення юридичних наук і законодавство, так і накази, інструкції і настанови, що видаються відомствами, установами відповідних правоохоронних органів.

З огляду на збірний характер терміну «правова статистика», необхідно вести мову про об'єкти статистичного спостереження стосовно до трьох її складових частин: кримінально-правової, цивільно-правової і адміністративно-правової статистики. У зазначеній послідовності і піде мова про них нижче.

1. *Об'єкт кримінально-правової статистики.* Основна мета (завдання) кримінально-правової статистики, як відзначалося, полягає в тому, щоб, з одного боку, дати вичерпну інформацію про кількісну сторону злочинності, аз другого — охарактеризувати своїми показниками, як реалізуються відповідні державні міри соціального контролю над нею. Але щоб досліджувати злочинність як соціальний процес, треба починати саме з реєстрації кожного окремо взятого злочину.

Звичайно, *злочинність* — це не тільки арифметична сукупність злочинів. У змістовному плані вона являє собою визначену грань функціонування соціального організму — суспільства і держави. За сукупністю злочинів (і злочинців) треба бачити, що ми маємо справу з негативним явищем, що порушує нормальне функціонування даної соціальної системи, що свідчить про істотне неблагополуччя в ній. Так, протягом останніх трьох років злочинність у нашій країні як по своїх масштабах, так і за рівнем руйнівного впливу формується в силу, що реально загрожує соціально-економічному розвитку держави і її національній безпеці. Ріст злочинності підвищує соціальну напруженість, викликає зростаюче й обґрунтоване занепокоєння громадян за свою особисту і майнову безпеку, життя і здоров'я близьких.

Іншими словами, як індикатор соціального неблагополуччя *злочинність є визначена якість*.

Як вид поведження *злочинність* існує в окремих злочинах. Очевидно, у *злочинності* досить виразно виявляється єдність кількості і якості. Кількісні і якісні характеристики *злочинності* мінливі і рухливі. Питання про співвідношення *злочинності* й окремих злочинів досить складне, діалектичне. Багатобічні діалектичні зв'язки, з якими ми тут зіштовхуємося, ґрунтуються на філософських категоріях «одиночного» («окремого») і «загального», кількості і якості.

Злочин і *злочинність* — явища різного рівня. Якщо перше як акт людського поведження досліджується на індивідуально-психологічному рівні, то *злочинність* уособлює суспільство в цілому, а це — соціологічний рівень. *Злочинність* має власну характеристику, що не покривається характеристиками окремих злочинів. Звичайно, *злочинність* не може існувати у відриві від одиничних явищ — окремих злочинів. У *злочинності* відображаються найбільш істотні риси окремих злочинів: суспільна небезпека, протиправність, винність, караність, соціальна обумовленість, регіональна і тимчасова поширеність, внутрішній взаємозв'язок і залежність та ін. Іншими словами, між усіма злочинами мається достатня подібність, щоб аналізувати їх як однорідну у визначеному змісті сукупність людських вчинків, іменовану *злочинністю*. Разом з тим не можна не бачити, що окремі категорії злочинів, що складають у сукупності *злочинність*, різко відрізняються між собою по цілому ряді важливих ознак: ступеню суспільної небезпеки, об'єкту злочинного посягання, психічному відношенню суб'єкта до діяння і наслідків, що настали та ін. Шахрайство, зґвалтування, одержання неправомірної вигоди, контрабанда, хуліганство, терористичний акт — усе це злочини. Істотні розходження між цими діяннями проте очевидні. Вони, звичайно, мають першорядне значення для ефективності попереджувальної діяльності шляхом диференціації профілактичних заходів.

Злочин і *злочинність* треба розрізняти, але не відривати одне від одного. Кожен окремий злочин по відношенню до їх множинності — *злочинності* — факт випадковий. *Злочинність* і, зокрема, її рівень — явище закономірне, детерміноване особливостями соціальних умов на визначеному етапі розвитку суспільства. У той час як окремі злочини, будучи часткою проявом цієї закономірності, обумовлені індивідуальними особливостями і носять випадковий характер, *злочинність* стосовно окремого злочину (явища випадкового) виступає як категорія необхідності. Конкретна людина може вчинити, а може і не вчинити злочин. Однак *злочинність* все-таки існує, тому що, якщо не та, то інша людина,

не тут, так в іншому місці, все-таки вчиняє злочин. Якщо ж «випадковості» (окремі злочини) отримують характер масового явища, останні стають необхідністю. Необхідність пробиває собі дорогу крізь масу випадків.

У реальній дійсності окремі злочини, як правило, між собою не пов'язані (крім випадків ідеальної сукупності, тобто де однією дією (бездіяльністю) особи вчинено два чи більше злочинів, передбачених різними статтями кримінального закону і злочинність складається з окремих злочинів стихійно. Однак на рівні загального між окремими злочинами і їхніми видами існує визначений взаємозв'язок і взаємозалежність. Відзначається, наприклад, зв'язок загальної злочинності і злочинності неповнолітніх; рівень хуліганства значною мірою визначає рівень насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів. Помічена єдність, діалектична по своїй сутності, затверджує погляд на злочинність як на соціальний феномен, що не зводиться до простої арифметичної сукупності окремих злочинів.

Злочинність як феномен, як соціальне явище відкриває свою природу не в масі окремих злочинів. *У дійсності злочинність відображає якість усієї сукупності суспільних відносин на даному етапі розвитку суспільства.* Виходить, її природу варто шукати не з позиції окремих злочинів, їх кримінально-правових характеристик, а в контексті стану цілісного суспільного організму. Тільки на рівні масового явища, а не індивідуального, злочинність виступає вже в іншій якості — як елемент суспільного життя, як одна з його сторін, як небажаний соціальний процес. Саме на цьому рівні виявляються індикативні властивості злочинності як показника соціальної корозії, дезорганізації суспільних структур. Як об'єктивна реальність вона можлива тільки в людському суспільстві, похідна і залежна від умов і характеру суспільного буття, видозмінюється разом з ним; вона причинно обумовлена як природою суспільства, так і природою особистості (як сукупності соціально наслідуваних якостей), а не природою людини.

У науковому дослідженні не можна відривати одиничне від загального чи в даному аспекті — злочин від злочинності, а останню — від соціальних умов, що детермінують її. Але, бажаючи дати вичерпну характеристику злочинності, кримінально-правова статистика не може розглядати її, без огляду на суб'єктів злочину і державних заходів соціального контролю над нею. Виходячи з цього можна досить чітко визначити *три конкретних об'єкти реєстрації кримінально-правової статистики, які вона характеризує з кількісної сторони:*

1) *кримінальне правопорушення;*

- 2) особа, яка його вчинила;
- 3) покарання.

Важливо підкреслити, що кримінально-правова статистика розглядає поняття «кримінальне правопорушення» і «особа, яка його вчинила» не тільки з позиції елементів складу злочину, обумовлених кримінальним законом як імперативний набір ознак, але і більш широко, ґрунтуючись на властивостях кримінологічних понять — особистість злочинця й акт людського поведінки. Крім того, вона також ставить своєю задачею дати кількісну характеристику причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів. Це стосується і мір покарання — у показниках кримінально-правової статистики знаходять висвітлення також і заходи суспільного впливу, застосовувані як у судовій, так і в досудовій стадії.

Усім цим об'єктам кримінально-правової статистики дається кількісна характеристика за науково розробленими і нормативно встановленими ознаками.

Треба мати на увазі, що об'єкти кримінально-правової статистики відображають специфічні особливості кожної стадії кримінального процесу (порушення кримінального провадження, повідомлення про підозру, винесення вироку і т.д.). Тому статистичне спостереження організаційно будується, як відзначалося, виходячи з функцій відповідних органів — дізнання, прокуратури, судів і виправних установ. 3. *Об'єктами адміністративно-правової статистики є:*

- а) адміністративні правопорушення,
- б) особи, що вчинили адміністративні правопорушення,
- в) міри адміністративної відповідальності — адміністративні стягнення.

Дуже важливим питанням є розробка програми статистичного спостереження. Будь-яке явище, зокрема злочин, має безліч різних ознак. Нагадаємо, що статистична ознака — це конкретна властивість, якість, відмітна риса одиниці спостереження. Збирати інформацію за всіма ознаками недоцільно, а часто і неможливо. В цих випадках відбирають ті ознаки, що є істотними, основними для характеристики об'єкта, виходячи з мети дослідження. Для визначення ознак, що реєструються, і розробляється програма спостереження.

Програма спостереження являє собою науково обґрунтований перелік ознак (чи чітко сформульованих питань), що підлягають реєстрації в процесі спостереження (чи на які повинні бути отримані достовірні відповіді по кожній обстежуваній одиниці спостереження). У програму спостереження включаються такі питання й ознаки, що мають найбільше практичне і теоретичне значення і є найбільш істотними для даного

об'єкта. Зміст програми визначається особливостями об'єкта, що спостереігається, і цілями статистичного дослідження. Звідси складання програми спостереження припускає глибоке знання сутності досліджуваного явища, його особливостей і найважливіших ознак. У свою чергу, *правильно з наукових позицій складена програма і строго достовірні дані — це найперші умови успішної статистики.*

Кримінально-правова статистика дає можливість підготувати великі програми спостереження, що характеризують у визначених показниках весь хід реалізації державних заходів соціального контролю над злочинністю, її рівень, структуру, динаміку, дані про особистість злочинця і потерпілих.

Наукова основа таких програм — теоретичні положення кримінології, кримінального права і процесу, що розкривають природу злочинів і злочинності і передбачених законом дій державних органів по соціальному контролю над нею.

Виходячи з основної задачі *програми спостереження кримінально-правової статистики* — характеристика злочинності і процес реалізації державних заходів соціального контролю над нею, вона повинна бути підрозділена на наступні частини, що висвітлюють своїми показниками: 1) стан злочинності, її структуру, динаміку, причини й умови, що сприяють вчиненню злочинів, а також особистість злочинця; 2) систему віктимологічних показників і інших суспільне небезпечних наслідків злочинності; 3) діяльність органів прокуратури; 4) діяльність Національної поліції; 5) діяльність судових органів; 6) діяльність установ кримінально-виконавчої системи; 7) діяльність інших правоохоронних органів.

Оскільки програма спостереження як система взаємозалежних показників і ознак одержує найбільш повне вираження в діючій звітності, що складається на основі первинних документів, тому ми розглянемо докладно її при ознайомленні зі звітністю в правоохоронних органах.

До програми статистичного спостереження пред'являються визначені вимоги. Так, питання програми повинні відображати істотні ознаки, що безпосередньо характеризують досліджуване явище, бути точними і недвозначними.

Важлива і послідовність їхнього розташування. Логічний порядок розташування питань (ознак) забезпечить одержання достовірних зведень про досліджуване явище. У програму спостереження доцільно включати питання контрольного характеру для перевірки й уточнення даних, що збираються.

Сучасні технології збору й обробки даних дозволяють створювати такі програми статистичного спостереження, що гнучко реагують на

особливості чи явищ досліджуваних сукупностей. Це широко практикується і при проведенні кримінологічних досліджень окремих проблем злочинності.

Питання програми спостереження розмішаються на спеціальному бланку — статистичному формулярі.

Статистичний формуляр — це документ єдиного зразку, що містить програму і результати спостереження. Він може мати різні назви: звіт, статистична картка, переписний лист, опитувальний бланк, анкета і т.д.

Розрізняють дві системи формулярів — *індивідуальну (карткову) і облікову*. При індивідуальній системі кожна картка-формуляр призначається для реєстрації однієї одиниці спостереження і її ознак. При обліковій системі в одному формулярі (журналі) реєструються зведення про декілька одиниць спостереження. До статистичного формуляра звичайно додається докладна інструкція, у якій розкриваються мета і задачі спостереження, порядок заповнення формулярів і т.д. Формуляр (картки, анкети, таблиці, форми звітності, переписні аркуші) і інструкція з його заповнення складають *інструментарій статистичного спостереження*. В даний час одержують поширення технічні носії інформації, тобто удосконалюється так звана безпаперова технологія збору інформації і введення її в ЕОМ.

Зібрані в результаті дані проходять контроль і перетворюються у форму, сприйману сучасною технікою, переносяться на машинні носії. Щоб виключити трудомісткі операції при формуванні великих масивів баз статистичних даних, використовуються нові технології і документи. Характеристика ознак об'єктів статистичного спостереження правової статистики відображається в показниках, що містяться у документах первинного обліку Національної поліції, прокуратури, юстиції і судів.

Вибір місця проведення обстеження залежить головним чином від мети спостереження. Якщо мова йде про перепис населення країни, то в цьому випадку спостереження охоплює територію всієї держави. Аналогічно й у правовій статистиці. Так, з метою реєстрації злочинів і осіб, що їх вчинили, у кримінально-правовій статистиці спостереженням охоплюються всі правоохоронні органи країни, уповноважені порушувати кримінальні справи і проводити по них кримінально-процесуальні дії.

Вибір часу спостереження в кримінально-правовій статистиці визначається одиницею спостереження. Так, система єдиного обліку злочинів і осіб, що їх вчинили, ґрунтується на реєстрації злочинів за моментом порушення кримінальної справи й осіб, що вчинили злочини, — за моментом затвердження прокурором обвинувального висновку.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, отже, як зазначалось, головним завданням (ціллю) статистичного спостереження для правоохоронних органів є реєстрація кожного виявленого правопорушення й особи, що його вчинила, у відповідних документах первинного обліку.

4. ОДИНИЦІ СУКУПНОСТІ, СПОСТЕРЕЖЕННЯ, ВИМІРУ

Будь-який об'єкт статистичного спостереження складається з окремих елементів. Повне уявлення про об'єкт можна одержати, використовуючи такі поняття статистики, як *одиниці спостереження (сукупності)*, *звітні одиниці* й *одиниці виміру*.

Одиниця спостереження — неподільний елемент складу досліджуваної сукупності, ознаки якого реєструються в процесі статистичного спостереження. Іншими словами, одиниця спостереження (іноді її називають одиницею сукупності) — це частина, елемент об'єкта вивчення, носій реєструємих при спостереженні ознак. Одиницею спостереження може бути людина, факт, предмет, процес і т.д. Наприклад, при переписі населення всі проживаючі в країні люди — це статистична сукупність, а кожна окрема людина — одиниця спостереження. При демографічних обстеженнях нею може бути також і окрема родина. У правовій статистиці такими одиницями є злочинець, злочин, цивільна справа, позивач, відповідач.

Одиницю спостереження варто відрізнити від звітної одиниці. *Звітна одиниця* — це джерело, звідки надходить первинна статистична інформація про одиниці спостереження. У кримінально-правовій статистиці, наприклад, такими джерелами є: відділення поліції, районна (міжрайонна) прокуратура, районний суд.

Одиниця виміру показує, у яких величинах враховуються досліджувані статистикою соціально-правові явища. Відповідно до теорії кримінально-правової статистики, злочинність вимірюється в двох взаємозалежних одиницях: злочинних діяннях (тобто *фактах*) і суб'єктах (тобто *особах*, що їх вчинили). Звідси зареєстрована злочинність — це дані як про факти злочинів, так і про осіб, що вчинили злочини.

Ці дані важливо розмежовувати. Вони практично завжди розрізняються і, як правило, число фактів перевищує число осіб, їх що вчинили. Тому при порівнянні зареєстрованої злочинності одночасно по фактах і особах доцільно враховувати дані і про ті злочини, по яких не виявлені особи, що їх вчинили. Розбіжності цих сумарних величин бувають наслідком поширеності групової злочинності, а також здійснення двох і більш злочинів тією самою особою.

За зазначених причин *одиноцею виміру поширеності злочинності не може бути кримінальна справа (слідче чи судове провадження, протоколи і матеріали, що знаходяться у провадженні)*.

Одиниці виміру в кримінальній статистиці обумовлюються цілями спостереження. Так, при зміні мети спостереження, наприклад, визначення обсягу проробленої роботи, те ж кримінальне провадження стає одним з найважливіших показників навантаження слідчого чи слідчого апарату Національної поліції, прокуратури, а також судів.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, повне уявлення про об'єкт дослідження можна одержати, використовуючи такі поняття статистики, як одиниці спостереження (сукупності), звітні одиниці й одиниці виміру.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, підсумовуючи викладене, зазначимо, що статистичне спостереження — це перший етап статистичного дослідження — планомірне, науково організоване і, як правило, систематичне одержання даних (збір зведень) про масові явища і процеси соціального й економічного життя шляхом реєстрації істотних ознак кожної одиниці їхньої сукупності. Воно включає в себе *наступні етапи*: підготовчі роботи, безпосередній збір масових даних, контроль за їхньою якістю, підготовка даних до автоматизованої обробки. При цьому розрізняють наступні організаційні форми статистичного спостереження: статистичну звітність; спеціально організоване спостереження; реєстри і моніторинг. До видів статистичного спостереження відносяться: за часом реєстрації фактів - поточне чи безперервне, періодичне чи дискретне, одноразове чи перериване; по повноті охоплення одиниць досліджуваної сукупності - суцільне і несучільне. До основних способів статистичного спостереження відносяться: а) безпосереднє спостереження; б) документальний облік фактів; в) опитування.

Головним завданням (ціллю) статистичного спостереження для правоохоронних органів є реєстрація кожного виявленого правопорушення й особи, що його вчинила, у відповідних документах первинного обліку.

Повне уявлення про об'єкт дослідження можна одержати, використовуючи такі поняття статистики, як одиниці спостереження (сукупності), звітні одиниці й одиниці виміру.

ТЕМА №4. ДОКУМЕНТИ ПЕРВИННОГО ОБЛІКУ ТА СТАТИСТИЧНА ЗВІТНІСТЬ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття статистичної звітності. Завдання єдиного обліку кримінальних правопорушень.
2. Порядок формування та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань.
3. Документи первинного обліку в судах та органах юстиції.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про державну статистику” від 17.09.92р. // Відомості Верховної Ради – 1992. - № 43. - Ст. 608.
2. Положення про Державну службу статистики України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481.
3. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139.
4. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1377.
5. Про затвердження Інструкції з обліку адміністративних правопорушень: наказ МВС України від 07.11.2012 р. № 1017.
6. Про затвердження картки обліку дорожньо-транспортних пригод та Інструкції щодо її заповнення: наказ МВС України від 28.12.2005 р. № 1242.
7. Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів: наказ МВС України від 22.11.2012 р. № 1077.
8. Інструкція про оперативне інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ, внутрішніх військах та навчальних закладах МВС України: наказ МВС України від 22.10.2012 р. № 940.
9. Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: наказ МВС України 12.10.2009 № 436.
10. Правова статистика: Підручник / Моїсеєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326 с.
11. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с.
12. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) питань ведення статистичної звітності у правоохоронних органах, підстав та порядку заповнення документів первинного обліку.

ВСТУП

Необхідною умовою ефективного контролю за виконанням державних заходів з нейтралізації та суттєвого обмеження злочинності, додержанням законності та правопорядку є чітка організація первинного обліку кримінальних правопорушень, адміністративних правопорушень тощо. У правоохоронних органах та судах діє система обліку правопорушень та вжитих у зв'язку з їх вчиненням заходів; в органах юстиції обліковуються факти, які мають юридичні наслідки (смерть, народження, шлюби, розлучення) тощо.

Для органів Національної поліції та інших правоохоронних органів первинний облік кримінальних, адміністративних, дисциплінарних правопорушень має велике значення, оскільки на підставі цих даних оцінюється ефективність діяльності як органу в цілому, так і його окремих працівників; приймаються відповідні управлінські рішення.

Отже, у цій лекції ми повинні з'ясувати питання ведення статистичної звітності у правоохоронних органах, судах та органах юстиції, підстав та порядку заповнення документів первинного обліку.

1. ПОНЯТТЯ СТАТИСТИЧНОЇ ЗВІТНОСТІ. ЗАВДАННЯ ЄДИНОГО ОБЛІКУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Статистична звітність - це офіційний документ, що містить дані про діяльність організацій, підприємства, установи у вигляді заповненого формуляра (бланка таблиці), який подається у визначені строки за вказаною адресою.

Кожна форма статистичної звітності повинна мати обов'язкові реквізити, а саме:

- назва статистичного звіту;
- номер і дата затвердження форми звіту;
- адреси, за якими подається статзвітність;
- період, за який складено звітність, та термін подання;
- дата складання звітності;
- посади та підписи посадових осіб, які відповідають за повноту і

достовірність даних.

Організацію статистичної звітності та управління нею покладено на Державну службу статистики України.

Сутність статистичної звітності в правоохоронних органах як основної форми статистичного спостереження полягає у тому, що кожний орган Національної поліції, територіальні органи прокуратури, Служби безпеки, юстиції тощо за єдиними формами у встановленому законом порядку надають вищестоящому органу та Державній службі статистики України відповідні дані.

Статистична звітність включає низку різних статистичних показників, за допомогою яких забезпечується оперативний контроль за розвитком соціально-економічних процесів та оперативне керівництво відповідною діяльністю. Ця звітність представляє собою систему взаємопов'язаних показників, які характеризують діяльність правоохоронних органів, судів та органів юстиції, детально висвітлюють усі стадії кримінального та цивільного процесів.

Єдиний облік кримінальних правопорушень – це реєстрація та введення у статистичну звітність виявлених кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили.

Завданням єдиного обліку кримінальних правопорушень є забезпечення своєчасної і постійної реєстрації кожної одиниці сукупності, тобто всіх кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили.

Система та методика єдиного обліку і статистичної звітності про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили на території України, регулюється Наказом Генерального прокурора України «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06.04.2016 р. № 139.

Єдиний облік кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, ґрунтується на реєстрації:

- кримінальних правопорушень з моменту занесення інформації про нього до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з моменту затвердження прокурором обвинувального акту або винесення мотивованої постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- на коригуванні зазначених даних залежно від наслідків розслідування та судового розгляду справ упродовж звітного періоду. Підставою для коригування може бути також розкриття кримінальних правопорушень минулих років; постанова кримінальних правопорушень на облік прокурором; додаткове виявлення кримінальних правопорушень у ході

досудового розслідування або дізнання; виявлення помилок в обліку та звітності.

Правила єдиного обліку кримінальних правопорушень поширюються на підрозділи органів прокуратури, поліції, Служби безпеки України, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань.

При вивченні стану кримінальної обстановки та проведенні аналізу даних про злочинність необхідно пам'ятати, що **реєстрацію кримінальних правопорушень, осіб, які їх вчинили, та кримінальних проваджень здійснюють прокурори, у тому числі керівники прокуратур, керівники органів досудового розслідування, слідчі органів прокуратури, поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів Державного бюро розслідувань, детективи підрозділів детективів та внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.**

Реєстрація кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, здійснюється за територіальним принципом. У разі якщо місце скоєння кримінального правопорушення встановити немає можливості, воно реєструється за місцем його виявлення.

Кримінальне правопорушення, а також особа, яка його вчинила, та кримінальне провадження вважаються облікованими, коли дані про них внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань, зареєстровані в журналі єдиного обліку кримінальних правопорушень та інших подій, поставлені на централізований облік і включені до статистичної звітності обліково-реєстраційними підрозділами правоохоронних органів.

Документами первинного обліку кримінальних правопорушень є документи про:

- кримінальне правопорушення;
- наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення;
- заподіяні збитки, результати їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності;
- особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється у їх вчиненні;
- рух кримінального провадження.

Крім того, Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань містить довідники з закодованою інформацією, яка необхідна при заповненні розглядуваних документів первинного обліку.

До Реєстру вносяться відомості про:

1) час та дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) передачу матеріалів та відомостей іншому органу досудового розслідування або за місцем проведення досудового розслідування (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст. 216, ст. 218 КПК України);

7) прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

8) дату затримання особи;

9) обрання, зміну та скасування запобіжного заходу (ст. ст. 176-178, 200, 202, 492, 493, 508 КПК);

10) час та дату повідомлення про підозру, відомості про особу, яку повідомлено про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

11) зупинення та відновлення досудового розслідування;

12) оголошення розшуку підозрюваного;

13) об'єднання та виділення досудових розслідувань;

14) продовження строків досудового розслідування та тримання під вартою;

15) встановлені, відшкодовані матеріальні збитки, суми пред'явлених позовів у кримінальному провадженні, вартість арештованого майна;

16) закінчення досудового розслідування.

До Реєстру вносяться інші відомості, передбачені первинними обліковими документами, та результати судового провадження.

Внесення відомостей здійснюється шляхом занесення реєстратором інформації до Реєстру та вибору даних у довідниках для заповнення документів первинного обліку про:

- кримінальне правопорушення;
- наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення;
- заподіяні збитки, результати їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності;
- особу, яка вчинила кримінальне правопорушення та яка підозрюється у їх вчиненні;
- рух кримінального провадження.

Після внесення відомостей до Реєстру реєстратором проводиться накладення електронного цифрового підпису. Використання електронного підпису здійснюється відповідно до Закону України "Про електронний цифровий підпис".

Установлені форми документів первинного обліку, довідників є єдиними для реєстраторів усіх правоохоронних органів. Унесення змін та доповнень до них здійснюється Держателем Реєстру.

Облік кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, проводиться за територіальним принципом його вчинення (юрисдикцією місця вчинення кримінального правопорушення) або за визначенням прокурора відповідного рівня згідно з вимогами ст. 218 КПК України.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули питання "Поняття та завдання єдиного обліку кримінальних правопорушень" і визначили, що первинним обліком кримінальних правопорушень є реєстрація та введення у статистичну звітність виявлених кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили.

Завданням єдиного обліку кримінальних правопорушень є забезпечення своєчасної і постійної реєстрації кожної одиниці сукупності, тобто всіх кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили. У наступних питаннях буде більш детально розглянуто порядок внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

2. ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ТА ВЕДЕННЯ ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Формування Реєстру розпочинається із внесення до нього слідчим, прокурором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених в заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ними самостійно з будь-якого джерела. Усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником.

Відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела повинні відповідати вимогам пункту 4 частини 5 статті 214 Кримінального процесуального кодексу України, зокрема мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, крім випадків надходження заяви, повідомлення поштою або іншими засобами зв'язку.

Заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за виключенням випадків, коли таке попередження не можливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, непритомний стан заявника, відрадження тощо).

Облік кримінальних правопорушень

Облік кримінальних правопорушень за заявами, повідомленнями, які надійшли прокурору або органу досудового розслідування, або виявленими з інших джерел обставинами, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, здійснюється за дорученням керівника прокуратури або органу досудового розслідування шляхом внесення до Реєстру відомостей, визначених ч. 5 ст. 214 КПК України.

Після внесення та перевірки цих даних керівником прокуратури або органу досудового розслідування у Реєстрі автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

До Реєстру підлягають внесенню відомості, які характеризують кримінальне правопорушення. Факт внесення цих відомостей відображається у Реєстрі та вони є доступними для перегляду прокурору відповідного рівня.

У разі виявлення правопорушення на морському, річковому судні чи військовому кораблі, а також у миротворчому контингенті та персоналі, що перебуває за межами України, під час виконання міжнародних миротворчих місій поза межами України досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Реєстру при першій можливості.

Номер кримінального провадження складається з таких реквізитів: код органу, який розпочав досудове розслідування, рік, код відомства та територіального органу, номер кримінального провадження. Реквізити номера кримінального провадження зберігаються на всіх стадіях досу-

дового розслідування.

Код регіону, району (залізниці), на території яких учинено кримінальне правопорушення, слідчий або прокурор після внесення відомостей до Реєстру про кримінальне правопорушення визначає згідно із довідником регіонів (залізниць). Кодування регіонів, районів (залізниць) єдині для всіх органів досудового розслідування.

У разі зазначення у заяві, повідомленні про декілька вчинених кримінальних правопорушень або які були виявлені безпосередньо прокурором, слідчим чи працівником іншого підрозділу незалежно від часу їх учинення, наявності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відомості про них заносяться до Реєстру за кожним правопорушенням окремо.

На виявлене під час досудового розслідування кримінальне правопорушення в рамках одного кримінального провадження слідчий за довідником 1 "Перелік інших джерел, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення" заносить відомості до Реєстру про джерело, з якого виявлено кримінальне правопорушення, та відомості про кримінальне правопорушення. Кримінальному провадженню за цим правопорушенням присвоюється новий номер.

При встановленні факту проведення кримінального провадження за аналогічною заявою (дублікатом), повідомленням про кримінальне правопорушення слідчий приєднує матеріали до раніше облікованого кримінального провадження без подальшого врахування їх у звітності. Із довідника 1 автоматично вибираються відомості - "дублікат заяви" (додаток 7). Цей порядок поширюється на випадки отримання з різних джерел заяв, повідомлень про вчинення одного і того самого кримінального правопорушення.

Крім цього, до Реєстру вносяться відомості про кримінальне правопорушення у випадках:

- проведення кримінального провадження, що надійшло в установленому законом порядку з органів досудового розслідування іноземних держав за місцем учинення кримінального правопорушення, якщо відомості про це кримінальне правопорушення раніше не було внесено до Реєстру;

- проведення кримінального провадження стосовно громадянина України, що надійшло в установленому законом порядку з іноземної держави для проведення досудового розслідування, якщо відомості про це кримінальне правопорушення раніше не було внесено до Реєстру;

- виділення досудового розслідування в окреме провадження.

- У перших двох випадках (пп. 2.9.1 та 2.9.2 пункту 2.9) у картці вибирається реквізит "у кримінальному провадженні, що надійшло для проведення досудового розслідування з іноземних держав". У подальшому інформація про правопорушення до статистичної звітності про кримінальні правопорушення не включається.

При виділенні досудового розслідування в окреме провадження використовується реквізит "виділене".

Якщо кримінальні правопорушення вчинено групою осіб (усіма її членами), то при виділенні з кримінального провадження матеріалів щодо особи відомості про правопорушення до Реєстру вдруге не заносяться, а обліковується лише кримінальне провадження;

При виділенні досудового розслідування стосовно особи, яка входила до злочинної групи, але кримінальне правопорушення вчинила самостійно, у першому кримінальному провадженні правопорушення, що вчинені даною особою, виключаються і обліковуються у новому кримінальному провадженні у загальному порядку за новим номером.

Внесення окремих відомостей до Реєстру про кримінальне правопорушення відбувається за такими правилами:

За довідником 2 "Перелік підрозділів, які попередили, виявили кримінальне правопорушення або ведуть досудове розслідування" вибирається підрозділ правоохоронного органу, працівниками якого безпосередньо виявлено кримінальне правопорушення, складено та передано на реєстрацію рапорт.

При внесенні до Реєстру фабули кримінального правопорушення в обов'язковому порядку відображається дата, час, адреса, місце, спосіб, знаряддя, засоби та інші особливості вчинення кримінального правопорушення, розмір збитків, прізвище фізичної особи (осіб) або дані про юридичну особу (осіб), які є потерпілими, дані про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, інші необхідні відомості.

У разі коли невідомі дата та час учинення кримінального правопорушення або інші відомості, інформація заноситься до Реєстру після їх встановлення відповідно до порядку редагування, визначеного п. 7 Положення.

При внесенні відомостей до Реєстру про попередження кримінального правопорушення працівником відповідного підрозділу правоохоронного органу слід враховувати, що попередженими вважаються кримінальні правопорушення, про підготовку яких було заздалегідь відомо із показань підозрюваних, затриманих, свідків, із заяв громадян, повідомлень посадових осіб підприємств, установ та організацій, засобів масової інформації або особистого спостереження працівниками цих

органів, коли в результаті проведення ними оперативних та інших заходів осіб було затримано при готуванні або замаху на вчинення цього правопорушення, або поставлено в умови, що виключали можливість доведення правопорушення до кінця.

Попередженими за ініціативою правоохоронних органів також слід уважати кримінальні правопорушення, учинення яких не було допущено представниками громадськості за пропозиціями, проханнями та рекомендаціями працівників цих органів.

Не підлягають обліку в числі попереджених кримінальних правопорушень діяння, що не містять у собі ознак готування чи замаху на правопорушення, зазначених у статтях 14, 15 КК України.

Внесення відомостей щодо кваліфікації кримінального правопорушення, пов'язаного з бюджетними коштами, проводиться з урахуванням даних, визначених довідником 9 "Додаткові відмітки щодо кваліфікації" за трьома ознаками:

1) коди основних джерел бюджетного фінансування, які стали предметом злочинних посягань, а саме: 100 - з незаконним відшкодуванням ПДВ, 101 - з коштами державного бюджету або 102 - з коштами місцевих бюджетів;

2) коди, що вказують на додаткові ознаки бюджетних коштів, які стали предметом злочинного посягання за напрямками: 103 - з коштами резервного фонду бюджетів усіх рівнів, 104 - з коштами субвенцій бюджетів усіх рівнів або 105 - з коштами, призначеними на виконання державних цільових програм;

3) коди, що вказують на додаткові ознаки бюджетних коштів, які стали предметом злочинного посягання за окремими способами їх використання: 106 - у сфері державних закупівель, 107 - інші правопорушення, пов'язані з бюджетними коштами.

Відомості про кримінальні правопорушення, що вчинені в громадських місцях, у тому числі на вулицях (дорогах), площах, у парках, скверах, включаються до Реєстру з урахуванням таких визначень:

Громадські місця - це місця, що використовуються громадянами для спільної роботи, відпочинку, пересування, проведення масових заходів та інших потреб (вулиці, площі, вокзали, аеропорти, магазини, кафе, бари, ресторани, музеї, клуби, пляжі в період їх роботи, а також транспортні засоби громадського користування під час перебування в них громадян, ділянки лісу, поля під час проведення на їх території організованих масових зібрань).

На залізничному транспорті, в аеропортах, у річкових та морських портах, учиненими в громадських місцях слід уважати кримінальні пра-

вопорушення, що вчинені в приміщеннях вокзалів, пасажирських (приміських) потягах, літаках, катерах, пароплавах; на перонах, платформах, пристанях та в інших місцях під час очікування посадки та висадки пасажирів.

Не слід уважати такими, що вчинені у громадських місцях, кримінальні правопорушення, що скоюються протягом тривалого часу (продовжені кримінальні правопорушення), та кримінальні правопорушення, вчинені у приміщеннях, відведених для проживання (хоча б тимчасово), і тих, які виконують функції житла (власні домоволодіння, квартири, жилі кімнати будівель та приміщень готелів, гуртожитків, санаторіїв, пансіонатів, профілакторіїв, будинків відпочинку, кемпінгів), учинені в місцях загального користування за місцем проживання, на сходах, сходовій клітці, горищах, у підвалах, ліфтах жилих будинків, учинені на території підприємств, установ та організацій (незалежно від обмеження до них доступу адміністрацією), крім випадків, коли особи, які знаходяться у вказаних місцях, своїми неправомірними діями порушують інтереси сторонніх осіб (наприклад особа, перебуваючи на балконі чи у вікні квартири, викрикує непристойні слова або своїми діями порушує спокій громадян).

Не вважаються громадськими місцями території залізничних станцій, морських і річкових портів, аеропортів, вантажних районів та дворів, контейнерних площадок, території підприємств, установ та організацій залізничного, морського, річкового та повітряного транспорту, не пов'язані з обслуговуванням пасажирів та які мають обмежений доступ.

Із загальної кількості кримінальних правопорушень, учинених у громадських місцях, виділяються "вуличні". Вулицею слід уважати відкриту частину території міста чи населеного пункту, крім приміщень та будівель, на якій перебувають громадяни, рухається транспорт і до якої є вільний доступ у будь-яку пору року та час доби. Також вулицею слід уважати проїжджу частину дороги, у т. ч. автомагістралі, тротуари, площі, проспекти, бульвари, набережні, мости, шляхопроводи, естакади, проїзди, зупинки громадського транспорту, парки, сквери, провулки, завулки, двори, за винятком приватних домоволодінь, включаючи зелені насадження та елементи благоустрою.

Крім того, до кримінальних правопорушень, що вчинені в умовах вулиці, належать:

- крадіжки з ресторанів, кафе, закладів громадського харчування, магазинів, яток, кіосків, транспортних засобів, інших об'єктів, якщо проникнення в них здійснено безпосередньо з вулиці;

- незаконне заволодіння транспортним засобом, якщо він знаходи-

вся на вулиці, біля будинків, на стоянках, які не охороняються.

При визначенні кримінальних правопорушень, що вчинені на автомобільних дорогах, у тому числі на автомагістралях, у населених пунктах та за їх межами, необхідно керуватися визначеннями цих понять, наведених у Правилах дорожнього руху.

Кримінальні правопорушення (особи, які їх учинили) за видами економічної діяльності визначаються та заносяться до Реєстру із використанням Національного класифікатора України "Класифікація видів економічної діяльності". При цьому необхідно керуватися кодом КВЕД, який зазначено у графі 2 "Підклас" даного класифікатора (наприклад: код центрального банку КВЕД-65.11.0 - до Реєстру заноситься код "65110").

При віднесенні кримінальних правопорушень до вчинених на підприємствах, в установах та організаціях за видами економічної діяльності слід керуватися вимогами спільної Вказівки Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України про єдиний порядок обліку злочинів, учинених на підприємствах, установах та організаціях за видами економічної діяльності від 12.09.2011 № 117.

Внесення відомостей до Реєстру про фізичних та юридичних осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень, відбувається на підставі заяви про вчинення щодо них кримінального правопорушення або залучення їх до провадження як потерпілих (ст. 55 КПК України). Винятком з цього правила є наявність потерпілих осіб, які не встановлені, або безвісно зниклі, дитини (неповнолітньої або малолітньої), а також особи, яка загинула від злочинних діянь.

Якщо особа, яка потерпіла від кримінального правопорушення, на початок досудового розслідування не була визнана потерпілою відповідно до ст. 55 КПК України або під час досудового розслідування відбулися зміни щодо відомостей про осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень (зміна складу потерпілих; особа, яка потерпіла від кримінального правопорушення, померла; встановлена особа, яка була невідома; інша інформація про потерпілих осіб), до Реєстру вносяться відповідні зміни згідно з п. 7.1 розділу 2 цього Положення.

Відомості про кримінальне правопорушення заносяться до Реєстру одночасно з внесенням інформації до картки про рух кримінального провадження.

Облік кримінальних проваджень

Облік кримінальних проваджень під час досудового розслідування здійснюється шляхом внесення до Реєстру відомостей щодо руху кримінальних проваджень про:

- а) кримінальне правопорушення та номер кримінального провадження;
- б) передачу кримінального провадження чи матеріалів за підслідністю (ч. 7 ст. 214, ст. 216 КПК України) або за місцем проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України);
- в) об'єднання матеріалів досудових розслідувань (ч. 1 ст. 217 КПК України), при цьому об'єднаному кримінальному провадженню присвоюється номер раніше розпочатого провадження;
- г) виділення досудового розслідування в окреме провадження, якому присвоюється новий номер кримінального провадження;
- д) прийняття кримінального провадження для проведення досудового розслідування;
- е) закінчення досудового розслідування (ч. 2 ст. 283 КПК України);
- ж) зупинення досудового розслідування (ст. 280 КПК України);
- з) продовження строку досудового розслідування (ст. ст. 219, 294 КПК України);
- и) доручення прокурором здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу (ч. 5 ст. 36 КПК України);
- к) відновлення досудового розслідування;
- л) відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні (ст. 290 КПК України);
- м) повернення судом клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності прокурору в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 288 КПК України;
- н) повернення судом кримінального провадження у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 289, п. 1 ч. 3 ст. 314, п. 2 ч. 2 ст. 407 КПК України.
- о) повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору в порядку, передбаченому п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України.

У разі повернення матеріалів кримінального провадження судом на підставі ч. 4 ст. 288, ч. 3 ст. 289, п. 1 ч. 3 ст. 314 та п. 3 ч. 3 ст. 314, ст. 407 КПК України відомості до Реєстру заносить прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Окремі особливості внесення відомостей до Реєстру щодо руху кримінальних проваджень

Кримінальні провадження, що надходять для проведення досудового розслідування з органів прокуратури до органу досудового розслідування або з органів досудового розслідування до іншого органу досу-

дового розслідування, а також провадження, що надійшли з одного району (міста) в інший район (місто), удруге не обліковуються і закінчуються провадженням за номером первинної реєстрації.

Факти скерування кримінального провадження до іншого органу досудового розслідування та отримання його останнім підтверджуються слідчим відповідного правоохоронного органу шляхом уведення до Реєстру відомостей про рух кримінального провадження.

Облік кримінальних проваджень стосовно громадян України, що надійшли для проведення досудового розслідування з компетентних органів іноземних держав про кримінальні правопорушення, що вчинені на їх території, проводиться за місцем розташування органу, якому доручено проведення їх розслідування.

При надходженні таких кримінальних проваджень слідчим заносяться відомості до Реєстру про прийняття кримінального провадження для проведення досудового розслідування, а також відомості про кримінальне правопорушення з відміткою "у кримінальному провадженні, що надійшло для проведення досудового розслідування з іноземних держав" та надається новий номер кримінального провадження.

За всіма прийнятими рішеннями слідчі вносять інформацію до Реєстру про кримінальне провадження згідно з цим Положенням. Зазначені кримінальні правопорушення та особи, які їх учинили, у формах звітності про кримінальні правопорушення на території України не враховуються, а обліковуються лише у звітності про роботу органів досудового розслідування.

Кримінальні провадження про правопорушення, учинені іноземними громадянами, знімаються з обліку при направленні органом досудового розслідування України до правоохоронного органу іноземної держави кримінального провадження для проведення досудового розслідування.

Облік наслідків досудового розслідування кримінальних правопорушень, результатів відшкодування матеріальних збитків та вилучення предметів злочинної діяльності

Прокурор та слідчий, у межах повноважень, визначених КПК України, вносить до Реєстру відомості про наслідки досудового розслідування кримінальних правопорушень на кожне окремо кримінальне правопорушення.

Зазначені відомості є підставою для відображення у звітності даних про наслідки досудового розслідування кримінальних правопорушень після прийняття одного з рішень:

а) при зверненні до суду з обвинувальним актом (п. 3 ч. 2 ст. 283

КПК України), з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 44 - 49 КК України), з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України), при закритті кримінального провадження, коли помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 1 ч. 2 ст. 283, п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України), з одночасним внесенням до Реєстру відомостей про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, та рух кримінального провадження;

б) при зупиненні досудового розслідування (ст. 280 КПК України) одночасно з внесенням до Реєстру відомостей про рух кримінального провадження;

в) при передачі кримінального провадження за підслідністю (ч. 7 ст. 214, ст. 216 КПК України) або за місцем проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України) одночасно з внесенням до Реєстру відомостей про рух кримінального провадження;

г) при закритті кримінального провадження (п. 1 ч. 2 ст. 283, пп. 1 - 4, 6 - 8 ч. 1 ст. 284 КПК України), при зверненні до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 2 ст. 292, ч. 1 ст. 511 КПК України) одночасно із внесенням до Реєстру відомостей про рух кримінального провадження.

Слідчий на підставі матеріалів кримінального провадження вносить до Реєстру відомості з урахуванням вимог ч. 3 ст. 284 КПК України. Прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, включає до Реєстру результати досудового розслідування відповідно до вимог ч. 3 ст. 283 КПК України.

При внесенні відомостей до Реєстру про кримінальні правопорушення, вчинені у складі організованих груп та злочинних організацій, необхідно керуватися розділом VI Кримінального кодексу України, Законом України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" та постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13.

Додатково злочинні угруповання можуть характеризуватися за етнічним (національним) складом, наявністю міжрегіональних, транснаціональних та корумпованих зв'язків у злочинному середовищі.

До організованих груп та злочинних організацій з **міжрегіональними зв'язками** відносяться організовані групи та злочинні організації (далі - ОГ та ЗО), злочинна діяльність яких охоплює територію двох або більше регіонів України (Автономна Республіка Крим, області, міст Києва та Севастополя).

До організованих груп та злочинних організацій з **транснаціона-**

льними зв'язками відносяться ОГ та ЗО за умови вчинення ними хоча б одного злочину, що має транснаціональний характер, який учинено:

- а) за кордоном або на території двох чи більше держав;
- б) на території однієї держави, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;
- в) на території однієї держави, але за участю організованої групи або злочинної організації, які здійснюють злочинну діяльність на території двох або більше держав;
- г) на території однієї держави, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

До організованих груп та злочинних організацій з **корумпованими зв'язками** відносяться ОГ та ЗО, учасники яких для підготовки, вчинення або приховування кримінальних правопорушень використовують зв'язки в правоохоронних та контролюючих органах, органах законодавчої, виконавчої, судової влади та місцевого самоврядування.

До організованих груп та злочинних організацій, **сформованих на етнічній основі**, відносяться ОГ та ЗО, учасники яких учиняли кримінальні правопорушення на території України та до їх складу входила більшість осіб - представників національних меншин.

Кримінальні правопорушення, що вчинені у стані алкогольного, наркотичного, психотропного або токсичного сп'яніння, слід уважати такими, якщо:

- особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, затримана безпосередньо на місці його вчинення або неподалік одразу після вчинення правопорушення, у встановлений строк була піддана медичному огляду і є висновок медичної установи про наявність у цієї особи стану наркотичного, психотропного або токсичного сп'яніння;
- наявність у цієї особи стану наркотичного, психотропного або токсичного сп'яніння підтверджується матеріалами розслідування кримінального провадження.

При визначенні та внесенні відомостей до Реєстру про кримінальні правопорушення, пов'язані з насильством у сім'ї, слід керуватися Кримінальним, Житловим, Сімейним кодексами України та Законом України "Про попередження насильства в сім'ї".

Відомості про заподіяні збитки, результати їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності вносяться слідчим до Реєстру одночасно з інформацією про наслідки досудового розслідування при:

- а) зверненні до суду з обвинувальним актом (п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України), з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України), з клопотанням про

звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 44 - 49 КК України);

б) закритті кримінального провадження, коли помер підозрюваний, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 1 ч. 2 ст. 283, п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України).

До Реєстру вносяться суми збитків (у тисячах гривень), встановлених під час досудового розслідування у закінчених кримінальних провадженнях (крім замахів). Розмір збитків повинен відповідати сумі, зазначеній в обвинувальному акті, клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанні про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, постанові про закриття кримінального провадження.

При формуванні показника розміру відшкодованих збитків (у тисячах гривень) слід ураховувати наявні у кримінальному провадженні докази - заяви, розписки потерпілих, первинні фінансові документи (платіжні доручення, прибуткові касові ордери, чеки), інші докази, які підтверджують фактичне отримання потерпілим, цивільним позивачем (їх представниками) коштів (майна) у якості спричинених збитків та фактичну сплату сум заподіяних збитків.

Також ураховується вартість вилученого у ході досудового розслідування майна (коштів), що було предметом злочинного посягання, придбане за кошти, отримані злочинним шляхом, та передане потерпілому (цивільному позивачу або його представнику) на відповідальне зберігання. Інше вилучене майно (кошти), яке було тимчасово арештоване, при формуванні цього показника не враховується. До відшкодованих збитків також відносяться суми повернутої заробітної плати у закінчених кримінальних провадженнях.

Відшкодування збитків у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, визначається відповідно до глави 9 Податкового кодексу України.

Відшкодування збитків у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з ухиленням від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, визначається відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

При формуванні показника розміру суми, на яку пред'явлено цивільний позов у кримінальних провадженнях (у тисячах гривень), необхідно враховувати суму, на яку пред'явлено цивільні позови цивільним позивачем, його представником або прокурором у порядку криміналь-

ного судочинства.

Облік осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та які підозрюються у їх вчиненні

Облік осіб, яких повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, здійснюється прокурором або слідчим шляхом внесення відомостей до Реєстру після:

- складання повідомлення про підозру (ст. 277 КПК України);
- вручення (дата та час) повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України).

Відомості про особу, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та стосовно якої під час досудового розслідування прийнято рішення, передбачене п. п. 2 - 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України, виключаються з числа осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність вносяться до Реєстру з урахуванням усіх правопорушень, у вчиненні яких підозрюється особа.

Відомості про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, заносяться до Реєстру у випадках, коли стосовно неї приймається одне з таких рішень про:

а) звернення до суду з обвинувальним актом (п. 3 ч. 2 ст. 283, ст. 291 КПК України), з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 44 - 49 КК України), з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України);

б) закриття кримінального провадження, коли помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 1 ч. 2 ст. 283, п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України);

При внесенні до Реєстру відомостей про особу, яка вчинила кримінальні правопорушення, слід керуватися такими правилами:

а) відомості про вік правопорушника вносяться у повних роках. Наприклад: якщо злочинцю в момент учинення кримінального правопорушення було 28 років 11 місяців 28 днів, то вік цієї особи повинен бути внесений до Реєстру "у віці 28 років";

б) відомості про працездатних осіб (16 років і більше), які не працюють і не навчаються, заносяться до Реєстру у випадках, коли особи до моменту вчинення кримінального правопорушення ніде не навчалися або фактично ніде не працювали і, незалежно від того, скільки часу пройшло з моменту залишення ними (їх звільнення) останнього місця

роботи або навчання. У числі непрацюючих не слід вказувати пенсіонерів, інвалідів 1 - 2 груп, безробітних, вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною;

в) до осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, ураховуються всі особи, які раніше були засуджені або звільнялися від кримінальної відповідальності на підставі статей 44 - 49, 97 КК України. З цієї категорії виділяються особи, щодо яких згідно із законом судимість не знято і не погашено. Правові наслідки судимості визначаються статтею 88 КК України, рецидив - статтею 34 КК України;

г) відомості про рід заняття, службове становище особи, яка вчинила кримінальні правопорушення, заповнюються на момент учинення правопорушення;

д) інформація про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у складі ОГ та ЗО, вносяться до Реєстру з використанням положень пункту 4.4 цього розділу;

е) відомості, визначені для внесення до Реєстру при закінченні досудового розслідування стосовно особи, враховуються у звітності після внесення прокурором результатів досудового розслідування відповідно до вимог ч. 3 ст. 283 КПК України.

Облік кримінальних правопорушень минулих років та таких, які рахуються в органах досудового розслідування

Відомості про кримінальні правопорушення за заявами і повідомленнями, що надійшли до органів дізнання, слідчих, прокурорів до набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України і в яких не прийнято рішення про порушення кримінальної справи чи про відмову в порушенні кримінальної справи вносяться до Реєстру органами досудового розслідування протягом десяти днів з моменту його впровадження.

Редагування відомостей Реєстру

Редагування (зміна) зафіксованих у Реєстрі відомостей проводиться шляхом внесення реєстратором оновлених даних до відповідного пункту картки.

Редагування проводиться в разі необхідності внесення змін до обліку кримінальних правопорушень (щодо перекваліфікації діянь з менш тяжких на більш тяжкі кримінальні правопорушення або з більш тяжких на менш тяжкі (ст. 12 КК України), потерпілих осіб, у разі зміни повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України), встановлених та відшкодованих збитків та в інших випадках.

Редагування (зміна) відомостей у разі виявлення неточностей, технічних помилок або неповноти даних після накладення електронного

цифрового підпису здійснюється реєстратором у межах, визначених у розділі III Положення щодо доступу до інформації, яка міститься в Реєстрі.

Ведення первинного обліку у справах про адміністративні правопорушення.

Наказом МВС України від 07.11.2012 р. № 1017 затверджена Інструкція з обліку адміністративних правопорушень. Цією Інструкцією передбачено ведення первинного обліку у справах про адміністративні правопорушення.

Основними документами первинного обліку є *протокол про адміністративні правопорушення та протокол про адміністративне затримання*. Бланки цих протоколів є документами суворої звітності і друкуються із зазначенням серії і номера.

Кількісний облік видачі бланків протоколів про адміністративне правопорушення та бланків протоколів про адміністративне затримання ведеться у відповідних *журналах* видачі бланків.

Складені протягом доби протоколи про адміністративні правопорушення та про адміністративні затримання реєструються *в журналі обліку матеріалів про адміністративні правопорушення та у протоколах про адміністративне затримання*.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми розглянули види, підстави та порядок складання окремих облікових документів в правоохоронних органах. Засвоєння теоретичних положень цього питання з подальшим їх закріпленням на практичних заняттях має важливе значення для наступної плідної праці у практичних підрозділах правоохоронних органів.

3. ДОКУМЕНТИ ПЕРВИННОГО ОБЛІКУ В СУДАХ ТА ОРГАНАХ ЮСТИЦІЇ

Як відомо, суди здійснюють облік кримінально-правових, адміністративно-правових та цивільно-правових явищ та процесів. Предметом первинного обліку в судах є злочин, кримінальна справа, підсудний, міра кримінального покарання, адміністративне правопорушення, правопорушник, міра адміністративного покарання, а також цивільна справа, сторони у цивільному процесі, результати вирішення спору.

Переважно, первинний облік у судах будується на журнально-

картковій основі, тобто для цього застосовуються статистичні картки та відповідні журнали.

У місцевих, апеляційних та інших судах на кримінальну та цивільну справи, виконавче провадження та підсудних ведуться обліково-статистичні картки. Крім статистичних карток, кримінальні, адміністративні та цивільні справи, що надійшли до суду, реєструються у відповідних журналах.

Проте, у статистиці судів важливим документом первинного обліку кримінально-правового характеру є **статистична картка на особу, стосовно якої судом розглянуто кримінальну справу**. Дані, що містяться у цій картці, дають можливість поглиблено і всебічно проаналізувати стан криминогенної обстановки на певній території, особу злочинця, причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, розробити на основі аналізу комплекс заходів по боротьбі зі злочинністю, викрити недоліки в роботі судів тощо.

Форма статистичної картки на особу, стосовно якої судом розглянуто кримінальну справу, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 18.03.2004 № 32/04. Основним джерелом для її заповнення є вирок суду та обвинувальний висновок по справі.

За структурою статистична картка на особу, стосовно якої судом розглянуто кримінальну справу, складається з п'яти розділів:

- Розділ I - «Відомості про особу на момент учинення злочину»;
- Розділ II - «Відомості про злочин»;
- Розділ III - «Відомості про судові рішення»;
- Розділ IV - «Відомості про апеляційне провадження»;
- Розділ V - «Відомості про касаційне провадження».

Статкартка містить 26 пунктів, позначених одним чи кількома квадратами. Кожний пункт складається з показників, що мають цифрові значення. Основний принцип заповнення полягає в тому, що в квадраті кожного пункту обов'язково проставляється цифрове значення, включаючи "0". У тих випадках, коли вказані ознаки, перелічені в пункті, відсутні, ставиться "0". Наприклад, якщо злочин учинила особа старше 18 років, квадрати пунктів 8, 9, 10, що стосуються неповнолітніх, заповнюються нулями. Якщо злочин учинив військовослужбовець, то військовими судами в пунктах 4, 5, 6 проставляється цифрове значення, відмінне від нуля, інші ж суди в цих пунктах проставляють "0".

У першому розділі «Відомості про особу на момент учинення злочину» відображаються дані соціально-демографічного характеру щодо підсудного (стать, вік, заняття, посада, рівень освіти, судимість, відомо-

сті про попередню злочинну діяльність тощо). При заповненні картки необхідно мати на увазі, що ці відомості вказуються на момент вчинення злочину, а не на день винесення вироку.

У другому розділі «Відомості про злочин» спочатку вказується фабула злочину, де і за яких обставин вчинено злочин. Потім заповнюються показники, що характеризують співучасть у вчиненні злочину, у тверезому стані чи у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчинено злочин, в якій галузі господарства. Вказується також сума збитків, завданих злочинними діями.

Третій розділ «Відомості про судові рішення» дає характеристику вироку. В ньому вказуються: дата винесення вироку, статті, за якими пред'явлено обвинувачення, винесено вирок (постанову або ухвалу) та враховується особа після набрання вироком сили. Наводиться вид та міра основного і додаткового покарання тощо.

Четвертий розділ «Відомості про апеляційне провадження» та п'ятий розділ «Відомості про касаційне провадження» заповнюються у разі надходження апеляції чи касаційної скарги або касаційного подання. Розділ п'ятий заповнюється тільки у разі перевірки касаційною інстанцією вироку, ухвали чи постанови апеляційного суду, винесених ним як судом першої інстанції, або перевірки вироку чи постанови апеляційного суду, винесених ним в апеляційному порядку.

Місцеві суди щомісяця до 10-го числа направляють до територіальних управлінь Державної судової адміністрації для обробки статичні картки на осіб, стосовно яких судом розглянуто кримінальні справи, вироки щодо яких набрали законної сили.

Спеціалістом із судової статистики на підставі обробленої інформації із статкарток складаються статистичні звіти, що надсилаються до Державної судової адміністрації України для зведення інформації по Україні в терміни та порядку, що нею визначені. Разом із статистичними звітами каналами зв'язку надсилається база даних статкарток за звітний період.

До системи органів юстиції, в широкому розумінні, входять такі правозастосовні установи та організації, як Державна виконавча служба, органи реєстрації актів громадянського стану, нотаріальні контори тощо. Ці організації також в установленому порядку ведуть первинний облік і складають статистичну звітність про свою діяльність.

Державна виконавча служба входить до системи органів Міністерства юстиції України і здійснює виконання рішень судів та інших органів відповідно до чинного законодавства України. Статичне спостереження виконавчих документів здійснюється у картково-списочній фор-

мі. Основними документами первинного обліку є:

- *книга обліку виконавчих документів, переданих державному виконавцеві, форма № 2;*
- *алфавітний покажчик до виконавчих документів, форма №3;*
- *облікова картка на заведене виконавче провадження, форма №*

5.

Виконавчі документи, які підлягають примусовому виконанню, реєструються в книзі передачі виконавчих документів ф. 2, яка заводиться на кожного державного виконавця. На кожний переданий державному виконавцеві виконавчий документ заводиться виконавче провадження (обкладинка, папка) і складається обліково-статистична картка ф. № 5, яка зберігається у справі виконавчого провадження. Крім цього, всі виконавчі документи записуються в алфавітний покажчик виконавчих документів ф. 3.

Акти цивільного стану реєструються у райцентрах, районах у містах Києві та Севастополі відділами реєстрації актів цивільного стану місцевих державних адміністрацій, у містах і в районах міст обласного підпорядкування - відділами реєстрації актів цивільного стану виконавчих комітетів відповідних Рад народних депутатів, а в сільській місцевості і селищах - виконавчими комітетами сільських і селищних Рад народних депутатів.

Реєстрація актів цивільного стану здійснюється в *книгах спеціального зразка*, які є єдиними доказами засвідчених у них фактів. Книги реєстрації актів цивільного стану складаються у двох примірниках. Крім того, ведуться також журнали обліку заяв для здійснення відповідних актів цивільного стану.

У центральних конторах (у тому числі і приватними нотаріусами) відомості про всі нотаріальні дії (складання нотаріальних свідоцтв, здійснення посвідчувальних написів на угодах, засвідчення документів) реєструються в *реєстрах* (списках), а також у відповідних *журналах*. Наприклад, заяви про прийняття спадщини, видачу свідоцтва про право на спадщину, про відмову від спадщини, повідомлення про накладення заборони відчуження нерухомого майна, повідомлення судових і слідчих органів про накладення арешту та інші реєструються у *журналах вхідних документів*.

У державних нотаріальних конторах контроль за виконанням документів може вестись з використанням реєстраційно-контрольних карток. Форми первинних облікових документів з реєстрації нотаріальних дій встановлюються Міністерством юстиції України.

В установах виконання покарань документами первинного обліку

є: особова справа засудженого, облікова картка на засудженого, який відбував покарання раніше в місцях позбавлення волі, а також на засудженого, який прибув до установи.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ми дали загальну характеристику окремих документів первинного обліку, які складаються в судах та органах юстиції.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Дана лекція містить теоретичні положення стосовно ведення статистичної звітності в правоохоронних органах, підстав та порядку заповнення документів первинного обліку. Ми визначили, що первинним обліком кримінальних правопорушень є реєстрація та введення у статистичну звітність виявлених кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили. Завданням первинного обліку кримінальних правопорушень є забезпечення своєчасної і постійної реєстрації кожної одиниці сукупності, тобто всіх кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили. Крім того, розглянули види, підстави та порядок складання первинних облікових документів в правоохоронних органах, надали загальну характеристику документів первинного обліку, які складаються в судах та органах юстиції.

Ще раз зазначимо, що статистична звітність в правоохоронних органах є необхідною умовою ефективного контролю за виконанням державних заходів з нейтралізації та суттєвого обмеження злочинності, додержанням законності та правопорядку.

ТЕМА №5. ЗВЕДЕННЯ І ГРУПУВАННЯ МАТЕРІАЛІВ СТАТИСТИЧНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальне поняття про статистичне зведення і групування. Види статистичних групувань.
2. Групувальні ознаки. Ряди розподілу.
3. Статистичні таблиці.
4. Організація і техніка зведення.
5. Поняття статистичних графіків. Основні елементи графіка.
6. Види графіків і правила їх побудови.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326 с.
2. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с.
3. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) питань зведення і групування матеріалів статистичного спостереження.

ВСТУП

Відповідно до Положення про Державну службу статистики України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481, основними завданнями Держстату України є реалізація державної політики у сфері статистики та внесення пропозицій щодо її формування

В минулих лекціях ми з вами вже розглянули перші два етапи статистичного дослідження, а саме підготовчий етап та етап статистичного спостереження, тобто розглянули, як саме відбувається збирання статистичних даних. Сьогодні в лекції буде розглянуто, як саме зібрана інфо-

рмація опрацьовується. В правовій статистиці цей етап статистичного дослідження носить назву – етап зведення та групування даних статистичного спостереження.

Прикладом кінцевого результату зведення та групування даних статистичного спостереження у Національній поліції України можна назвати таблиці, які заповнюються працівниками Департаменту інформаційних технологій МВС, в яких містяться дані про вчинені злочини на території України та інша інформація.

1. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРО СТАТИСТИЧНЕ ЗВЕДЕННЯ І ГРУПУВАННЯ. ВИДИ СТАТИСТИЧНИХ ГРУПУВАНЬ

Другий етап статистичного дослідження (спостереження) закінчується заповненням статистичних карток. В результаті такого первинного обліку, кожний з яких характеризує окрему одиницю сукупності, накопичується масив матеріалу. Його потрібно згрупувати з метою одержання зведеної характеристики явища, що вивчається.

Загальні завдання третього етапу полягають у тому, щоб систематизувати статистичні картки, підрахувати їх, підсумувати, розділити по групах, звести разом і узагальнити результати підрахунків. Внаслідок цього створюється статистична сукупність, яка дає можливість оперувати такими кількісними показниками, як абсолютні цифри. Ці завдання вирішуються шляхом статистичного зведення. За глибиною обробки матеріалів розрізняють зведення у вузькому і широкому розумінні.

Статистичне зведення у вузькому розумінні являє собою підрахунок підсумкових даних, які характеризують сукупність. Такому зведенню передуює, як правило, групування. Наприклад, підсумок злочинців за видами злочинів.

Зведення в широкому розумінні - це наукова обробка первинних статистичних даних, яка включає групування явищ, які досліджуються, одержання системи показників для характеристики типових груп і підгруп, підрахунок групових узагальнених підсумків та занесення їх у статистичні таблиці. Зведення матеріалів здійснюється на підставі заздалегідь розробленої програми.

Розрізняють первинне і вторинне зведення. Обробка і підрахунок первинних даних, які зібрані в ході статистичного спостереження - це *первинне зведення*. *Вторинне* зведення передбачає обробку і підрахунок уже зведених даних. Вона здійснюється за матеріалами звітності спеціально організованих статистичних спостережень. Зведення матеріалів не обмежується простим підрахунком. Як правило, при цьому статистичні

дані упорядковуються, систематизуються, поділяються на групи за суттєвими ознаками. Це досягається за допомогою групування.

Групування - це розподіл одиниць суспільного явища, що вивчається, за істотними ознаками. Воно дозволяє виділяти типи явищ, всередині типу охарактеризувати склад сукупності чи взаємозв'язку при зміні варіюючих ознак. При групуванні статистичних матеріалів треба виконувати основне правило: одиниці сукупності, які вивчаються, повинні бути з'єднані між собою в якісно однорідні типи. Щоб забезпечити правильність підрахунку і розподілу карток за групами, необхідно дотримуватись **таких вимог**:

а) перевірити правильність заповнення карток, що забезпечує достовірність статистичних даних;

б) вибрати групуючі ознаки, визначені в таблицях, у звітності;

в) розбити картки за групами, тобто не допустити «механічних» помилок, коли, наприклад, картка на засудженого за крадіжку потрапляє в групу карток на засуджених за пограбування;

г) підрахувати картки і зробити підсумковий запис у таблиці, тобто перевірити правильність підрахунків за допомогою контрольних рівнянь, вказаних у таблиці.

Абсолютні показники, що були одержані в результаті зведення і групування, служать матеріалом для наступного етапу статистичного дослідження, обробки та аналізу.

Види статистичних групувань

Як зазначалося вище, за допомогою групувань у статистиці здійснюється розподіл одиниць сукупності, що вивчається, за суттєвими ознаками на типові групи. Групування розподіляють на:

а) типологічні;

б) варіаційні;

в) аналітичні.

За допомогою **типологічних групувань** різнотипну масу явищ поділяють на однорідні сукупності за найважливішими суттєвими ознаками. Без попереднього типологічного групування буде отримана лише «гола» кількість, на підставі якої неможливо оцінити природу досліджуваного явища і зробити правильний висновок. Прикладом таких групувань у правовій статистиці можуть бути: розподіл злочинів - на однорідні категорії відповідно до глав Особливої частини Кримінального кодексу; розподіл цивільно-правових спорів - на їх види; засуджених - за соціальним станом, судимістю, видами покарання тощо. Таким чином, при типологічних групуваннях головним завданням є розчленування сукупності на однорідні в якісному відношенні групи.

Більш детальне спрямування мають групування одиниць сукупності в межах одного типу явища або однорідної сукупності. При таких групуваннях зазвичай ставиться завдання або вивчення складу (структури) сукупності за певною варіаційною ознакою, або встановлення в межах цієї сукупності зв'язків між варіаційними ознаками. Скажімо, розподіл однотипних правопорушень за порами року, часом доби та взаємозв'язок між цим.

Групування, які використовуються для вивчення змін структури однотипних явищ, називаються **структурними** або **варіаційними**. За допомогою таких групувань вивчають склад населення за віком, тривалістю життя, склад робітників за стажем роботи, віком тощо. В даному випадку отриманий в результаті статистичного спостереження однорідний матеріал групують за величиною кількісної ознаки, що змінюється.

Третє завдання, яке вирішується за допомогою статистичних групувань, - дослідження взаємозв'язків варіаційних ознак у межах однакісної сукупності. Такі групування називаються **аналітичними**, хоча при цьому треба мати на увазі, що аналітичну мету мають всі групування, і насамперед типологічні. Прикладом цього виду групувань можуть бути дані, що показують залежність між злочинністю та низкою явищ - пияцтвом, рівнем освіти, особливостями побутових умов і т. п. Для ілюстрації наведемо такі групування.

Таблиця

Вчинення злочинів у стані сп'яніння в Україні у 2016 р.

Показники	Всього	Умисні вбивства	Хуліганство	Згвалтування
Відсоток осіб, які вчинили злочин в стані сп'яніння	61,8	78,7	94,6	80,2

З цієї таблиці можна зробити висновок про наявний прямий зв'язок між пияцтвом та злочинністю.

Залежно від **мети** дослідження треба використовувати той чи інший вид статистичних групувань, а при різносторонньому аналізі явища - всі три види групувань комплексно.

Крім розподілу групувань за цілями та завданнями, можна розподілити їх також за кількісними ознаками, закладеними в основу групування. Виходячи з цього критерію, розрізняють прості та складні (комбінаційні) групування. **Прості групування** утворюються за однією ознакою, наприклад, групування населення на чоловіків та жінок, зло-

чинів - за главами Особливої частини Кримінального кодексу. **Складним або комбінаційним** називається групування, здійснене за двома та більше ознаками одночасно, причому кожна група, утворена за однією ознакою, може поділятися на підгрупи за другою ознакою. Прикладами складного групування можуть бути розподіл населення за статевою та віковою ознаками, злочинів - за главами та статтями Кримінального кодексу.

У кримінально-правовій статистиці виділяють, як правило, групування за юридичними і соціально-демографічними ознаками, по регіонах і галузях народного господарства.

Залежно від групуємих ознак групування можуть здійснюватися:

- за видами злочинів чи статтями Кримінального кодексу, що дає змогу визначити структуру злочинності, виявити ступінь розповсюдженості окремих видів злочинів, питому вагу кожного з них у загальній злочинності;

- за главами Кримінального кодексу, що дає можливість одержати дані про кількість злочинів та засуджених за посягання проти власності, особи, порядку управління тощо;

- за ступенем тяжкості злочинів, перелік яких дає ст. 12 Кримінального кодексу України;

- за співвідношенням корисливих корисливо-насильницьких та насильницьких злочинів.

Групування за територіальними ознаками (район, місто, область) та галузями господарства дають можливість порівнювати рівень інтенсивності і розповсюдженості злочинів по регіонах та сферах економіки.

Групування за часом вчинення злочину бажано проводити не по всіх злочинах, а тільки таких, на які має вплив "сезонність" (наприклад, згвалтування, крадіжки, хуліганство), що дає можливість одержати необхідні дані для розробки відповідних попереджувальних заходів.

Групування злочинців за соціально-демографічними ознаками (стать, вік, освіта, сімейний стан, соціальне походження) слід співвідносити з групуваннями населення, яке проживає на певній території, за аналогічними ознаками. Це дозволить одержати правильне уявлення про розповсюдженість злочинності в регіонах.

Наведена класифікація групуємих ознак, як і будь-яка інша, не є вичерпною, проте вона може бути використана для дослідження різних аспектів злочинності. Вибір групуємої ознаки - одне з найважливіших питань статистичного групування. Тому дослідник має покласти в основу групуємих ознак не штучно надумані факти та їх властивості, а лише ті, які існують у реальному житті.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, в правовій статистиці розрізняють зведення у вузькому і широкому розумінні.

Статистичне зведення у вузькому розумінні являє собою підрахунок підсумкових даних, які характеризують сукупність.

Зведення в широкому розумінні - це наукова обробка первинних статистичних даних, яка включає групування явищ, які досліджуються, одержання системи показників для характеристики типових груп і підгруп, підрахунок групових узагальнених підсумків та занесення їх у статистичні таблиці.

Під *групуванням* розуміють розподіл одиниць суспільного явища, що вивчається, за істотними ознаками. Класифікувати групування можна за різними ознаками. Найчастіше групування поділяють на типологічні, варіаційні та аналітичні.

2. ГРУПУВАЛЬНІ ОЗНАКИ. РЯДИ РОЗПОДІЛУ

Ознаки одиниць сукупності, які покладені в основу групування статистичного матеріалу, називаються групувальними ознаками. Розрізняють якісні або атрибутивні і кількісні ознаки. Різновидом атрибутивних є ознаки альтернативні, які може мати певна одиниця сукупності, а може й не мати. Так, студент може бути відмінником, а може й не бути ним. Відмінник - це альтернативна ознака одиниці сукупності студентів. Прикладами групування за кількісною ознакою будуть: розподіл студентів - за віком, засуджених - за строками позбавлення волі, за кількістю минулих судимостей.

Групування за якісною ознакою показує наявність або відсутність цієї ознаки в явищах, що відносяться до тієї чи іншої сукупності, тобто якщо явищу властивий даний різновид якісної ознаки, то вже другий різновид йому, як правило, не властивий. Інакше кажучи, якісною називається така ознака, яка характеризує сутність даного явища і виражається не кількісно (цифрами), а словесно. Прикладами групування за якісною ознакою може бути розподіл населення – на чоловіків та жінок, поділ злочинів - за окремими видами (проти особи, проти власності тощо).

Варто вказати, що поділ групувальних ознак на якісні і кількісні має умовний характер. По суті, будь-яке групування є і якісним, і кількісним, бо воно на підставі аналізу сутності явищ, що вивчаються, статистичне виражає типові групи. Найважливішим питанням групування є

правильний вибір групувальних ознак. Від цього значною мірою залежать висновки, які будуть отримані в результаті статистичного дослідження.

При групуванні за кількісною ознакою виникає питання про кількість груп. У типологічному групуванні, як правило, кількість груп визначається завданням дослідження, тобто кількістю типів явища, які ми хочемо виділити. Так буде, наприклад, якщо ми, групуючи регіони за рівнем злочинності, ставимо завдання утворити три якісно різні групи: з кількістю злочинів більше середнього рівня, середнім та низьким рівнями злочинності. В цьому випадку завданням дослідження вже визначено число груп, які потрібно утворити за кількісною ознакою.

Другим важливим питанням при групуванні за кількісними ознаками є визначення інтервалів групування. Інтервалом називається різниця між максимальним та мінімальним значенням ознаки в кожній групі. Інтервали встановлюються рівними або нерівними в залежності від характеру розподілу одиниць сукупності за даною ознакою. Але треба всіляко уникати інтервалів, які носять суто кількісний, арифметичний характер і тому не мають наукового значення. Інтервали мусять встановлюватися таких розмірів, щоб вони виявляли найбільш характерні типи явища, що спостерігається, і показували перехід кількості у якість. Тому вони не можуть бути дуже обширними і не повинні включати в себе різноманітних явищ. Скажімо, при групуванні засуджених за строками покарання ми поділимо сукупність на дві категорії: 1) від 3 місяців до 10 років позбавлення волі, 2) понад 10 років. Таке групування неприпустиме, бо тут в одне ціле об'єднані строки покарання за зовсім різнорідні злочини. Наприклад, до першої групи можуть бути включені засуджені за образу та вбивство. Дане об'єднання проведене без врахування якісних особливостей і дезорієнтує дослідника.

При визначенні інтервалів статистичних групувань варто пам'ятати, що зміна кількісної ознаки породжує нову якість. Тому часто спочатку доводиться ділити матеріал на більшу кількість груп, а потім, коли видно розподіл одиниць сукупності за цією ознакою, укрупняти ці групи, зменшуючи їх кількість та утворюючи якісно однорідні групи. Крім групувань за кількісними ознаками, застосовуються й такі, в основу яких покладені атрибутивні ознаки, скажімо, стать, національність, професія. Групування за цими ознаками може бути порівняно простим, де кількість груп визначена самою ознакою (групування за статтю) і складним (групування за професією). Складні групування називають у статистиці класифікаціями. Класифікація - це стійке групування за атрибутивною ознакою, яке містить детальну номенклатуру груп та підг-

руп.

У правовій статистиці виділяють також окремий вид групування - вторинне. **Вторинним групуванням** називається утворення нових груп на основі раніше проведеного групування. Застосовують два способи утворення нових укрупнених груп. Першим і найпростішим є зміна первинних інтервалів. Другий спосіб - це утворення нових груп за питомою вагою груп у загальному підсумку або, інакше кажучи, на підставі закріплення за кожною групою певної частки одиниці сукупності (часткове перегрупування).

До вторинного групування вдаються для вирішення різних завдань, найважливішими з яких є:

- 1) утворення на основі групувань за кількісними ознаками якісно однорідних груп (типів);
- 2) приведення двох (або більше) групувань з різними інтервалами до єдиного виду з метою порівняння;
- 3) утворення укрупнених груп, де яскравіше проступає характер розподілу.

Ряди розподілу

Рядом розподілу в статистиці називається впорядкований розподіл одиниць сукупності на групи за будь-якою варіантною ознакою. В результаті обробки даних первинного обліку (наприклад, карток на підсудних) їх розподіляють за будь-якою ознакою на групи (скажімо, за статтю чи віком) із зазначенням числа одиниць, що входять в кожную таку групу (наприклад, розподіл підсудних на дві групи - чоловіки та жінки). Такі ряди дають можливість отримати повніше уявлення про структуру сукупності, що досліджується.

Розподіл може бути за ознаками, що не мають якісної міри (атрибутивними), і за ознаками, в яких змінюється їх кількісна сторона. Прикладами атрибутивних рядів може бути розподіл засуджених за статтю, родом занять, соціальним станом. Побудова цих рядів відносно проста. В результаті розподілу утворюється стільки груп, скільки різновидів атрибутивної ознаки має дана сукупність (наприклад, всі злочини будуть розподілені за об'єктом посягання на стільки груп, скільки є глав в Особливій частині Кримінального кодексу).

Ряди розподілу одиниць сукупності за ознаками, що мають кількісне вираження, називаються варіаційними рядами (наприклад, за віком населення, за строками позбавлення волі у засуджених). Варіаційний ряд показують у вигляді двох строк. Перший рядок характеризує значення або варіанти ознаки, другий - скільки разів (як часто) це значення зустрічається. Тому перший рядок називається рядком значень або варі-

антів, а другий - рядком частот. Наприклад, строки позбавлення волі та кількість обвинувачуваних будуть варіантами, а число засуджених та число справ - частотами.

Слід мати на увазі, що варіаційні ряди поділяються на два види: безперервні та дискретні. В безперервних рядах варіації ознаки, що досліджується, даються у вигляді величини, яка безперервно змінюється, тобто значення ознаки може бути виражене будь-яким дрібним числом, як, наприклад, строки позбавлення волі (3 місяці, 6 місяців тощо). У дискретних рядах розподіл ознаки може бути даний тільки у вигляді цілих чисел, як, наприклад, число членів сім'ї, кількість обвинувачених, які проходять по одній кримінальній справі. Тут не може бути безперервного варіювання, оскільки не може бути 1,5 члена сім'ї. Для дослідження безперервного варіювання завжди встановлюються інтервали (від - до).

При дослідженні варіаційного ряду часто вдаються до його графічного зображення, що значно полегшує виявлення особливостей розподілу варіюючої ознаки. Техніка графічної побудови варіаційного ряду зводиться до того, що на горизонтальній вісі (осі абсцис) відмічаються значення даної ознаки, на вертикальній вісі (осі ординат) - значення частот, яке для неперервних варіаційних рядів зображується у формі прямокутника, а для дискретних - у формі вертикальних відрізків, з'єднаних у вершинах прямою лінією.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, ознаки одиниць сукупності, які покладені в основу групування статистичного матеріалу, називаються групувальними ознаками. В правовій статистиці розрізняють атрибутивні і кількісні ознаки.

Рядом розподілу в статистиці називається впорядкований розподіл одиниць сукупності на групи за будь-якою варіантною ознакою. Розрізняють варіаційні та атрибутивні ряди розподілу.

3. СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ

Результати зведення матеріалів подаються у вигляді статистичних таблиць, під якими розуміється форма систематизованого раціонального та наочного викладення цифрового матеріалу досліджуваних явищ та процесів. Таблиця красномовніше характеризує їх особливості і закономірності. Статистична таблиця складається з горизонтальних та вертикальних ліній, які при перетинанні утворюють по горизонталі рядки, її по вертикалі графи (стовпчики, колонки). Кожний рядок та графа

має своє найменування, що відповідає змістові показників, які є в таблиці. Стикання рядка і граfi створює клітину (графоклітину), в якій вміщується цифрова інформація.

Показники статистичної таблиці мають своє визначення, тому існують правила її складання. Таблиця повинна мати розташоване зверху найменування, яке відображає суть наведених у ній даних, і відповідає вимогам певної інструкції, яка її затвердила, наприклад, “Звіт про роботу судів першої інстанції з розгляду кримінальних справ” (форма № 1), а також одиниці виміру, територію і вказівку на відтинок часу, до якого належать наведені дані.

В статистичній таблиці є підмет і присудок. В цьому відношенні вона аналогічна граматичному реченню, відрізняючись від нього тим, що всі судження виражені в ній не словами, а цифрами, які відносяться до маси, а не до окремого факту. **Підметом** таблиці називається об’єкт вивчення. Це можуть бути одиниці статистичної сукупності, їх групи, які характеризуються числовими показниками. **Присудком** таблиці є перелік числових показників, якими характеризується об’єкт вивчення, тобто підмет таблиці.

Макет статистичної таблиці

Нумерація рядків	ПРИСУДОК ПІДМЕТ	Верхівні заголовки		
				Разом
		Нумерація граф (колонок)		
		1	2	3
1				
2	Бокові заголовки		клітина	
3				
4	ВСЬОГО			
	Підсумковий рядок	Графа	Підсумкова графа	

При складання статистичних таблиць необхідно дотримуватися таких основних правил.

1. Таблиця по можливості має бути невеликою за розміром, щоб її можна було легше аналізувати. Тому іноді замість однієї громіздкої таблиці доцільно побудувати дві–три невеликі таблиці.

2. Усі заголовки таблиці слід формулювати змістовно, стисло та ясно, щоб усі її розуміли однаково.

3. Якщо кількість показників підмета і присудка є значною, то їх треба нумерувати. Графи, в яких наведено перелік об’єктів або їх груп

(підмет таблиці), позначаються великими літерами алфавіту, а графи, в яких наведені показники присудка, - арабськими цифрами.

4. У таблиці кількісні дані в межах одного стовпчика повинні бути округлені з однаковою точністю, тобто до 0,1; або до 0,01; або до 0,001.

5. У таблиці необхідно точно дотримуватися таких умовних позначень: якщо явище відсутнє, то проставляється знак “—” (тире); якщо відсутні дані про розмір явища, то записується “немає відомостей” або проставляються “...” (три крапки); за наявності в таблиці клітинок, які не підлягають заповненню, в них проставляється знак “X” (косий хрест) або “0”. Число 0,0 проставляється в таблиці у разі, коли величина показника не перевищує 0,005.

6. Таблиця повинна бути замкнена, тобто мати необхідні підсумки (у цілому, по групах та підгрупах).

7. Форма статистичної таблиці має бути узгоджена з раніше побудованими таблицями для забезпечення можливості порівняння даних.

Залежно від побудови підмета статистичні таблиці поділяються на три види: прості, групові та комбіновані. Простими називаються такі статистичні таблиці, в підметі яких немає групувань. Ці таблиці мають досить велике розповсюдження на практиці (наприклад, у підметі вказується: найменування судів, перелік адміністративних районів).

Проста таблиця: «Кількість злочинів, зареєстрованих у місті Н по районах міста за 20_ рік»

№ п/п	Найменування районів	Зареєстровано злочинів
1	Центральний	530
2	Лісовий	470
3	Прирічний	520
4	Торгівельний	480
	Всього по місту	2000

Прості таблиці, до того ж, бувають переліковими, територіальними та хронологічними.

У *перелікових таблицях* у підметі дається перелік одиниць, що складають об'єкт вивчення (наприклад, перелік підрозділів поліції, які здійснюють профілактичні заходи).

Якщо у підметі таблиці дається перелік територій (держав, областей, міст), то така таблиця зветься *територіальною*.

Хронологічними таблицями є такі, в підметі яких наводяться

проміжки часу (роки, квартали, місяці) або дати, а в присудку - ряд показників.

У груповій таблиці сукупність (підмет) поділяється на окремі групи за будь-якою ознакою (наприклад, за видами злочинів), а в комбінованій - за двома або більше ознакам (наприклад, за видами злочинів та статтями Кримінального кодексу). Ці таблиці дають можливість глибше дослідити середовище, яке нас цікавить (наприклад, структуру злочинності), виявити зв'язки між окремими явищами (наприклад, між пияцтвом і злочинністю).

Прикладом групової таблиці може бути таблиця під назвою: «Число кримінальних справ та число притягнутих до кримінальної відповідальності за окремими видами злочинів за ___ рік». Тут підмет - сукупність злочинів - поділяється на групи за однією ознакою - видами злочинів. Якщо ж ми хочемо встановити, наприклад, рецидив не тільки за підсумком всіх злочинів проти особи, а окремо за вбивства, тілесні ушкодження, то необхідно розгрупувати наш підмет (сукупність цих злочинів) вже за двома ознаками: за видами злочинів і за кількістю судимостей. Таблиця, отримана в результаті такого групування, й буде комбінованою, бо її підмет утворений на основі комбінації двох ознак.

Досвід роботи органів внутрішніх справ свідчить, що вони використовують в основному групові і комбіновані таблиці.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, під статистичними таблицями розуміється форма систематизованого раціонального та наочного викладення цифрового матеріалу досліджуваних явищ та процесів, яка складається з горизонтальних та вертикальних ліній, які при перетинанні утворюють по горизонталі рядки, а по вертикалі графи. В правовій статистиці розрізняють прості, групові та комбіновані статистичні таблиці. Основними складовими таблиці є підмет та присудок. Підметом таблиці називається об'єкт вивчення. Присудком таблиці є перелік числових показників, якими характеризується об'єкт вивчення, тобто підмет таблиці.

4. ОРГАНІЗАЦІЯ І ТЕХНІКА ЗВЕДЕННЯ

Після того, як проведена робота щодо групування зібраного матеріалу, а в статистичних таблицях розташовано встановлені групи та показники, що їх характеризують, треба приступати до зведення. Зведення, тобто підсумування результатів статистичного спостереження, має так обробити зібраний матеріал, щоб ним можна було заповнити

сконструйовані статистичні таблиці. Зведення обов'язково вимагає попереднього групування - підрахунку даних за однотипними ознаками. За своєю організацією зведення може бути *централізованим* або *децентралізованим*.

При централізованому зведенні всі первинні матеріали направляються до центру, де проводиться їх відповідна обробка. В кримінально-правовій статистиці здебільшого застосовується децентралізоване зведення, коли орган, що веде спостереження, сам здійснює обробку первинних документів і відсилає їх до центру вже в зведених матеріалах для наступного зведення.

При децентралізованому зведенні органи, які ведуть спостереження, самі здійснюють обробку первинних статистичних документів (наприклад, карток на підсудних у масштабі області) та відсилають до центру вже підсумкові матеріали (звіти) для їх подальшого загального зведення.

За способом виконання техніка зведення може бути *ручною* (при порівняно невеликому обсязі матеріалу) та *механізованою* (комп'ютеризованою), яка набуває все більшого значення. Перед тим, як почати ручне зведення, потрібно проконтролювати первинні документи в плані їх повноти та якості. Після контролю всі документи мають бути піддані так званій розмітці або цифровці для подальшої розкладки їх за встановленими групами. Для цього кожен документ помічається умовним знаком тієї групи, до якої він належить.

У кримінально-правовій статистиці дістає широке використання механізоване зведення із залученням ЕОМ. Основою механізованого зведення є цифри, якими закодовані показники статистичних карток. Ці цифри переносяться на перфоровану стрічку (програму) і за допомогою телетайпів (комп'ютерних мереж) передаються в блоках карток в спеціальні контрольні машини, а потім поступають в обчислювальну-сортувальну машину, яка підбиває підсумки. Після розмітки документи сортуються на окремі групи (так звана розкладка) та починається безпосередній підрахунок показників як по кожній групі, так і всьому загальному підсумку.

Укладачі звіту повинні мати ясне уявлення про повноту зведення, тобто про те, яка кількість карток не ввійшла до звіту та який відсоток від загального підсумку вона становить. Повнота охоплення матеріалу має велике значення при статистичному аналізі - найважливішій стадії будь-якого дослідження.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, в правовій статистиці за своєю організацією розрізняють централізоване та децентралізоване зведення, а за способом виконання техніка зведення може бути ручною та механізованою.

5. ПОНЯТТЯ СТАТИСТИЧНИХ ГРАФІКІВ

Статистичні дані можна зобразити різними способами. Дуже часто матеріал, який розміщено у вигляді рядів розподілу, динаміки і таблиць, потребує більш наочного зображення за допомогою графіків.

Графіком у статистиці називають наочне зображення статистичних величин за допомогою геометричних ліній і фігур (діаграм), картосхем (картограм) або того й іншого разом узятих (картодіаграм). Графік доповнює статистичні таблиці, а в окремих випадках і замінює їх. За допомогою графіків статистичний матеріал стає зрозумілішим, краще усвідомлюється й запам'ятовується.

Графік має велике значення для узагальнення та аналізу статистичних даних. На відміну від таблиць він дає узагальнюючу картину стану та розвитку того чи іншого явища, дозволяє швидше уявити закономірності, які містяться в цифровому матеріалі. При графічному зображенні стають особливо виразними взаємозв'язки між явищами та процесами суспільного життя, основні тенденції їх розвитку, ступінь поширення.

В умовах впровадження електронно-обчислювальних машин і нових математичних методів зростає роль статистичних графіків. За допомогою дисплеїв можна демонструвати графіки на світловому екрані, оперативно змінюючи в них ті чи інші дані. Такі графіки замінюють громіздкі таблиці.

Отже, вони є важливим допоміжним засобом статистики.

Основні елементи графіка

Оскільки статистичний графік описує статистичні сукупності (їх обсяг, структуру, зміну у часі, розподіл у просторі) умовною мовою геометричних знаків, то він повинен мати такі основні елементи:

- 1) поле графіка;
- 2) графічний образ;
- 3) орієнтири простору;
- 4) масштабні орієнтири;
- 5) експлікацію графіка.

Поле графіка характеризує його формат, тобто розмір і пропорції (співвідношення сторін). Розмір графіка залежить від його призначення. Пропорції графіка частіше бувають з нерівними сторонами. На практи-

ці, як правило, використовують формати із співвідношенням сторін від 1:1,33 до 1:1,5. Зручні для статистичних графіків формати із співвідношенням короткої і довгої сторін поля в пропорції $1:1,414 = 1:2$. У листку з таким співвідношенням сторін довга сторона дорівнює діагоналі квадрата, який побудовано на короткій стороні. Якщо такий листок скласти удвоє по довгій стороні, то буде два листки з таким же співвідношенням сторін 1:2. Зручною є і квадратна форма графіків. Майже завжди незручні графіки дуже подовженої форми (у вертикальному і горизонтальному напрямках).

Графічний образ - це основа графіка, геометричні знаки, сукупність точок, ліній, фігур, за допомогою яких зображуються статистичні дані. Залежно від застосування геометричних знаків графіки поділяються на точкові, лінійні, стовпчикові, квадратні, кругові. Графічний образ мусить відповідати меті графіка і бути найбільш виразним для зображення статистичних даних.

Орієнтири простору визначають розміщення геометричних знаків на полі і задаються у вигляді системи координат. У картограмах орієнтири простору є або географічні орієнтири (контури річок, лінії берегів, лінії морів та океанів), або адміністративні кордони тих чи інших територій.

Масштабні орієнтири визначаються системою масштабних шкал. Масштабною шкалою називають лінію, окремі точки якої можуть бути прочитані як певні числа. Масштабні шкали застосовують у координатних статистичних графіках.

Шкали можуть бути:

- прямолінійними і криволінійними (круговими),
- рівномірними і нерівномірними.

У статистичних графіках найчастіше застосовуються прямолінійні шкали, а криволінійні - у секторних діаграмах. Шкала є рівномірною у тому разі, коли рівним числовим інтервалам відповідають рівні графічні інтервали, тобто відрізки пропорційні числам. Якщо рівним інтервалам відповідають нерівні графічні інтервали, то шкала буде нерівномірною. У статистичних графіках як нерівномірні застосовуються логарифмічні шкали, в яких відрізки пропорційні не числам, а їх логарифмам.

Масштаб графіка - це умовна міра переведення числової величини в графічну.

Масштаб рівномірної шкали - це лінійна міра, тобто кількість міліметрів у відрізку, який прийнято за одиницю числового значення статистичного показника (наприклад, 2 мм відрізка відображає 1 тис. чол.). Чим довший відрізок, який прийнято за числову одиницю, тим крупні-

ший масштаб. Масштаб розраховують шляхом ділення довжини масштабної шкали на максимальний розмір відображуваного показника.

Експлікація графіка – це словесне пояснення розміщених на графіку геометричних фігур та засобів зображення (штрихування, колір, розмір та ін.).

Експлікація графіка включає:

- назву графіка (загальний заголовок);
- словесні пояснення умовних значень окремих елементів графічного образу;
- назву одиниць виміру параметрів; надписи вздовж масштабних шкал, які наносяться на вісі X і Y.

Експлікація графіка - другий основний його елемент після графічного образу, тому що без експлікації графік не можна прочитати і зрозуміти. Раніше замість терміну «експлікація графіка» вживався термін «*легенда графіків*».

Для того щоб побудувати графік, треба знайти його композицію.

Композиція графіка - це відбір цифрового статистичного матеріалу разом з підбором того чи іншого способу зображення, тобто формату графіка, графічного образу і його розміщення на полі графіка, масштабу і побудови масштабних шкал. Композиція графіка - творчий процес, головна мета якого дати справжнє наочне уявлення про той чи інший процес суспільного життя.

При оцінці композиції графіка велике значення має і естетика його побудови. У цьому плані значна роль належить координатній сітці, яка будується шляхом нанесення тонких прямих ліній через поділи горизонтальних та вертикальних шкал. Координатна сітка повинна мати базову лінію. У системі прямокутних координат базовою лінією є горизонтальна нульова лінія. Якщо на числовій сітці будується лінійний графік (ламана крива), яка займає лише верхню частину сітки, то нижня її частина може бути виключена шляхом розриву шкали і сітки. Межі розриву показують хвилястою лінією. Виключення частини сітки дає можливість при тому ж форматі графіка укрупнити масштаб. Розрив можна робити як на вісі X, так і Y. При цьому координатна сітка не повинна бути ні дуже рідкою, ні дуже густою; це стосується і товщини самих ліній сітки.

Основна вимога до композиції графіка - це можливість наочного уявлення. Тому треба усунути всі зайві елементи, які лише відволікають увагу від основного змісту графіка.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, під графіком у статистиці називають наочне зображення статистичних величин за допомогою геометричних ліній і фігур (діаграм), картосхем (картограм) або того й іншого разом узятих (картодіаграм). До основних його елементів відносять поле графіка, графічний образ, орієнтири простору, масштабні орієнтири та експлікація графіка.

6. ВИДИ ГРАФІКІВ І ПРАВИЛА ЇХ ПОБУДОВИ

Залежно від тематики, мети і композиції графіки можна класифікувати по-різному. У статистиці їх використовують головним чином з метою:

- 1) порівняння однойменних показників різних об'єктів;
- 2) характеристики структури явищ та їх внутрішніх змін;
- 3) характеристики варіаційних рядів;
- 4) з'ясування зміни величини явища у часі, тобто вивчення його динаміки;
- 5) встановлення залежності між окремими явищами та їх показниками;
- 6) наочного зображення територіального розподілу явищ за допомогою картограм та картодіаграм.

За способом побудови графіки поділяються на діаграми, картодіаграми і картограми.

Діаграма - це такий рисунок, на якому статистичні дані зображають за допомогою системи геометричних фігур (ліній, стовпчиків, точок тощо). На картодіаграмі статистичні дані зображають за допомогою різних фігур на географічній карті або плані місцевості. На картограмі дані подаються шляхом штрихування або розфарбування відповідної території на географічній карті або плані.

Найпоширенішим видом статистичних графіків є діаграми, які в залежності від форми графічного образу можуть бути площинними, об'ємними, лінійними точковими, фігурними та ін. Розглянемо ті діаграми, які найчастіше застосовуються у правовій статистиці.

Стовпчикові (стрічкові) діаграми необхідні для порівняння показників, характеристики динаміки явища та його структури. Щоб побудувати стовпчикову діаграму, треба накреслити прямокутну систему координат. Кожне значення порівнюваного показника зображується у вигляді вертикального прямокутного стовпчика. Основи всіх стовпчиків розташовані на горизонтальній вісі координат.

Ширина стовпчиків береться довільною, але обов'язково однаковою для всіх порівнювальних величин. Стовпчики однакової ширини розміщують на вісі абсцис, а довжина кожного стовпчика залежить від величини показника, який нанесено у відповідному масштабі на вісі ординат. Загальна кількість стовпчиків повинна відповідати загальній кількості об'єктів при зображенні порівняння або кількості періодів часу при зображенні рядів динаміки. Проміжки між стовпчиками треба також робити однаковими. Іноді стовпчики розміщують щільно один до одного. Розрив шкапи (сітки) не допускається. Стовпчики мусять бути заштриховані або зафарбовані.

У тому випадку, коли стовпчики розташовані не по вертикалі, а по горизонталі, діаграма називається стрічковою. Порядок побудови стрічкових діаграм такий же, як і стовпчикових, з тією тільки різницею, що масштаб розміщується по вісі абсцис, а не ординат.

За даними табл. 1 (рис. 2) побудуємо стовпчикову діаграму для характеристики злочинності в Україні.

Таблиця №1 Рис.2

Кількість зареєстрованих злочинів в Україні

Роки	Кількість зареєстрованих злочинів			
	Всього	у відсотках порівняно до		на 10 тис. чол.
		2006 р.	Попереднього ро-	населення
2008	369809	187,8	114,7	71,3
2009	405467	205,9	109,7	78,0
2010	480478	244,0	118,5	92,2
2011	539299	145,8	112,2	106,0
2012	571891	154,6	106,0	112,3
2013	641860	173,6	118,2	126,1
2014	617262	167,1	96,1	121,3
2015	589208	159,3	95,4	115,7
2016	575982	155,7	97,7	113,2

Спочатку треба вирішити, скільки стовпчиків ми будемо будувати. Якщо побудуємо їх всі, то вони будуть дуже вузькі. Як правило, будують не більше восьми - десяти стовпчиків. Незалежно від інтервалів часу між окремими періодами стовпчики зображуються на рівних відрізках один від одного, бо основою порівняння є висота стовпчиків над горизонтальною (нульовою) лінією. Головне - це вибір масштабу. Він залежить від формату діаграми та її композиції. Якщо у стовпчико-

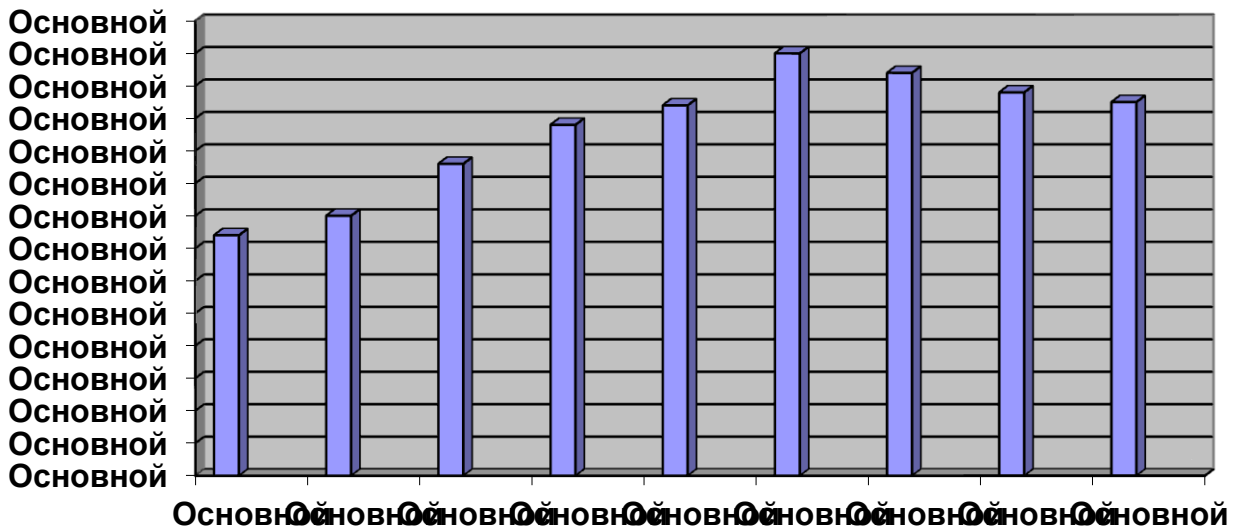
вій діаграмі буде лише 5-6 стовпчиків, то вони будуються як «високий» тип діаграми, тобто вздовж вертикальної осі, яка при цьому буде значно довша, то найкраще будувати «широкий» тип діаграми, тобто горизонтальна лінія буде значно довша, ніж вертикальна. Крім того, виділяють зверху або знизу поля графіка його частину для надпису (будемо надписувати усі графіки знизу зображення).

За даними таблиці 1 побудуємо стовпчикову діаграму про кількість зареєстрованих злочинів в Україні в окремі роки. Побудуємо тільки 9 стовпчиків (2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016), тобто “широкий” тип діаграми. Прийнемо масштаб на осі ординат 50 тис. злочинів у 1,5 см. Після вибору масштабу на масштабній шкалі нанесемо масштабні штрихи і проставимо їх цифрові позначення.

Рисунок дає наочне зображення стрімкого зростання злочинності в Україні в останні роки.

При аналізі цивільно-правової статистики можна будувати стовпчикові (стрічкові) діаграми динаміки усіх цивільних справ та їх окремих видів; адміністративно-правової статистики - динаміку адміністративних правопорушень і їх окремих видів. Можна також зобразити динаміку виявлених осіб, які скоїли злочини або правопорушення.

Кількість зареєстрованих злочинів в Україні.

При побудові стовпчикових (стрічкових) діаграм динаміки того чи іншого явища треба спочатку перевірити, чи порівнювані між собою величини. Насамперед це стосується того, щоб кожний показник обчислювався за однаковою методологією і в однакових одиницях виміру, а також належав до однієї і тієї ж території за однаковий проміжок часу.

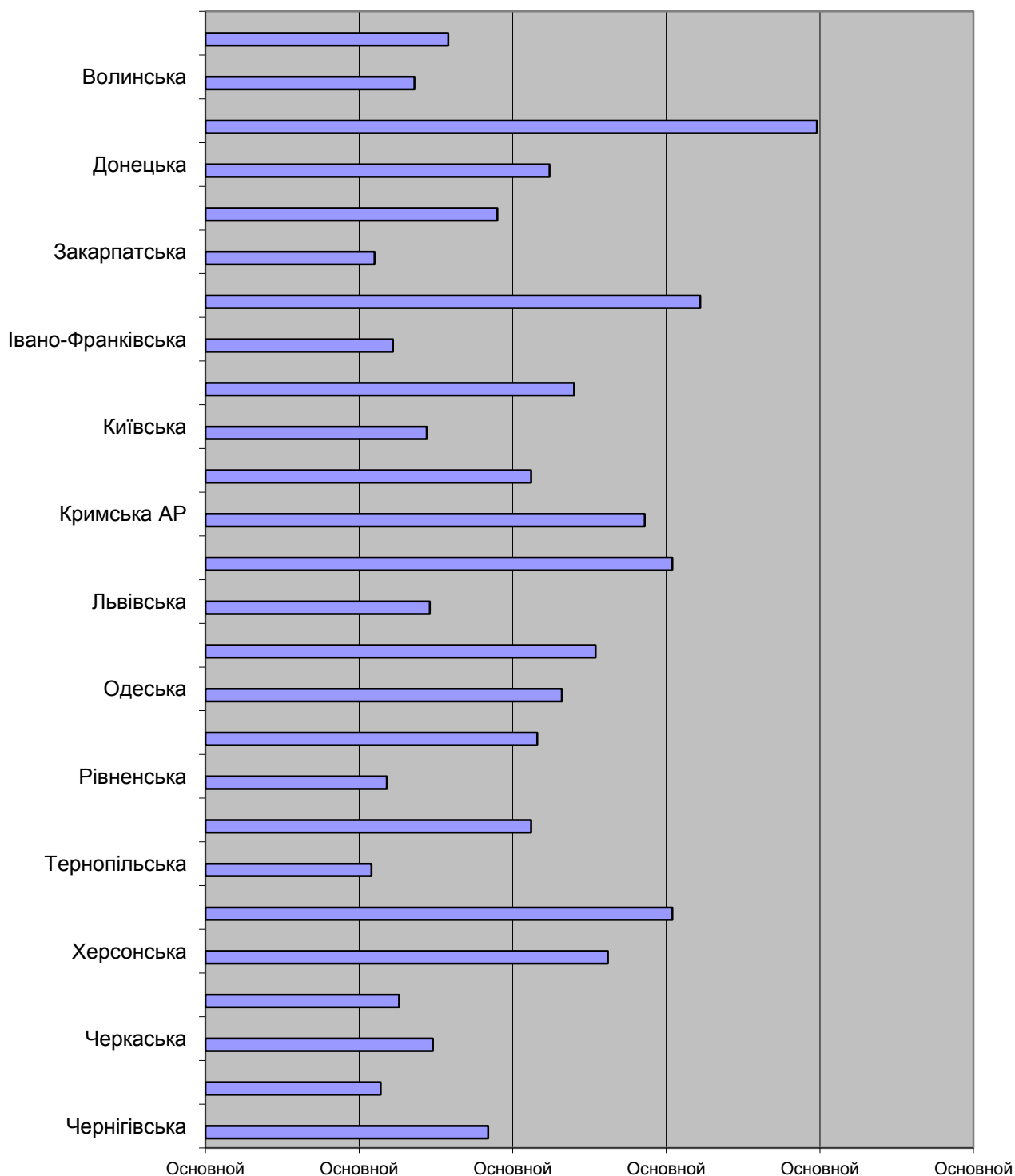
При побудові діаграм порівняння під стовпчиками треба написати назву об'єктів порівняння. При цьому дані завжди беруться за один і той же термін часу (або на одну і ту ж дату), які належать до різних територій.

У правовій статистиці дуже часто порівнюють показники окремих областей з середньою по Україні. При цьому можна побудувати стрічкову діаграму, на якій зобразити дані усіх областей України і середню по Україні. Стовпчики розміщують щільно один до одного. Зверху зображають дані тієї області, де цей показник найбільший, знизу - де цей показник найменший. Як правило, середню по Україні зафарбовують для кращої наочності.

Побудуємо стрічкову діаграму коефіцієнта злочинності в Україні. Прийемо масштаб на вісі абсцис в 1 см 10 злочинів на 10 тис. чол. населення. У табл. 2 перелік областей зроблено в алфавітному порядку.

Таблиця 2
Коефіцієнт злочинності в Україні
(кількість злочинів на 10 тис. чол. населення)

Області	2015 р.	2016 р.	Динаміка
Вінницька	60,4	79,8	19,4
Волинська	49,7	68,8	19,1
Дніпропетровська	135,8	199,0	63,2
Донецька	93,2	112,2	19,0
Житомирська	52,8	95,6	42,8
Закарпатська	36,9	55,2	18,3
Запорізька	112,5	161,9	49,4
Івано-Франківська	41,3	61,6	20,3
Київ	115,0	120,0	5,0
Київська	70,3	72,5	2,2
Кіровоградська	89,7	106,1	16,4
Кримська АР	126,1	143,7	12,4
Луганська	119,9	152,2	15,3
Львівська	74,9	73,8	-1,1
Миколаївська	117,4	127,6	9,8
Одеська	104,4	116,2	11,8
Полтавська	73,6	108,3	34,7
Рівненська	45,5	59,7	14,2 -
Сумська	64,5	106,6	42,1
Тернопільська	40,2	54,1	13,9
Харківська	112,9	152,4	39,5
Херсонська	106,8	131,8	25
Хмельницька	48,2	63,3	15,1
Черкаська	68,0	74,4	6,4
Чернівецька	42,3	57,5	15,2
Чернігівська	63,7	92,9	29,2

Можна також побудувати двобічну стовпчикову діаграму динаміки того чи іншого явища. Вправо від вісі ординат відкладемо зростання показників, вліво - їх зменшення. Реальні дані про злочинність в Україні не дають змоги її побудувати (тільки у Житомирській області маємо зменшення рівня злочинності).

Стовпчикові діаграми можуть бути застосовані і для характеристики **структури** явища. Як відомо, відносні величини структури можуть виражатися у відсотках і в коефіцієнтах; обчислюються вони як відношення частини до цілого. Для побудови стовпчикових (стрічкових) діаграм структури дані краще взяти у відсотках. Висота стовпчиків приймається за 100%, а частки стовпчиків визначають відповідно до обчислених відсотків і виділяють їх різною штриховою або фарбуванням. При побудові цього графіка треба обов'язково окремо (під графіком) навести умовні позначення тієї чи іншої частини структури явища. Спочатку треба вирішити, яка частина явища матиме найтемніше фарбування. Як правило, те, що зустрічається найчастіше, фарбується темнішою фарбою.

Якщо побудувати кілька структурних стовпчиків, то такий графік буде одночасно давати наочне уявлення і про структуру, і про динаміку явища. У правовій статистиці можна користуватися стовпчиковими діаграмами, які даватимуть уявлення про структуру цивільних, кримінальних і адміністративних справ за їх видами, структуру позивачів, відповідачів, обвинувачених та засуджених за різними ознаками - родом діяльності, віком, статтю тощо (див. Рис. 6).

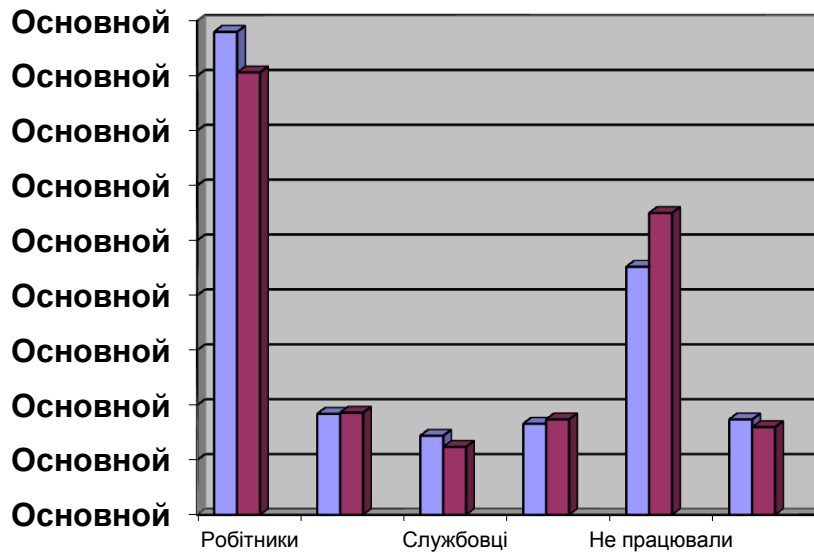
У табл. 3 наведено дані про структуру за соціальним станом осіб, які скоїли злочини.

Таблиця 3
Соціальний стан осіб, які скоїли злочини в Україні

Соціальний стан осіб	2007 р.	2008 р.
Робітники	44,0	40,3
Сільськогосподарські працівники	9,2	9,3
Службовці	7,2	6,2
Учні	8,3	8,7
Працевдатні, які не працювали і не вчилися	22,6	27,5
Інші особи	8,7	8,0
Всього	100	100

За цими даними побудуємо графік, в якому дається наочне зображення зростання за рік серед злочинців кількості працевдатних, які не працювали і не вчилися.

Соціальна структура злочинності

Квадратні та кругові діаграми. Іноді для порівняння статистичних даних, які значно відрізняються, їх зображають за допомогою квадратів і кругів. Оскільки площа квадрата дорівнює квадрату його сторін, а площа круга змінюється пропорційно квадрату його радіуса, то при побудові таких діаграм із порівнюваних величин треба здобути корінь квадратний і на базі цих чисел побудувати сторону квадрата або радіус круга відповідно до прийнятого масштабу.

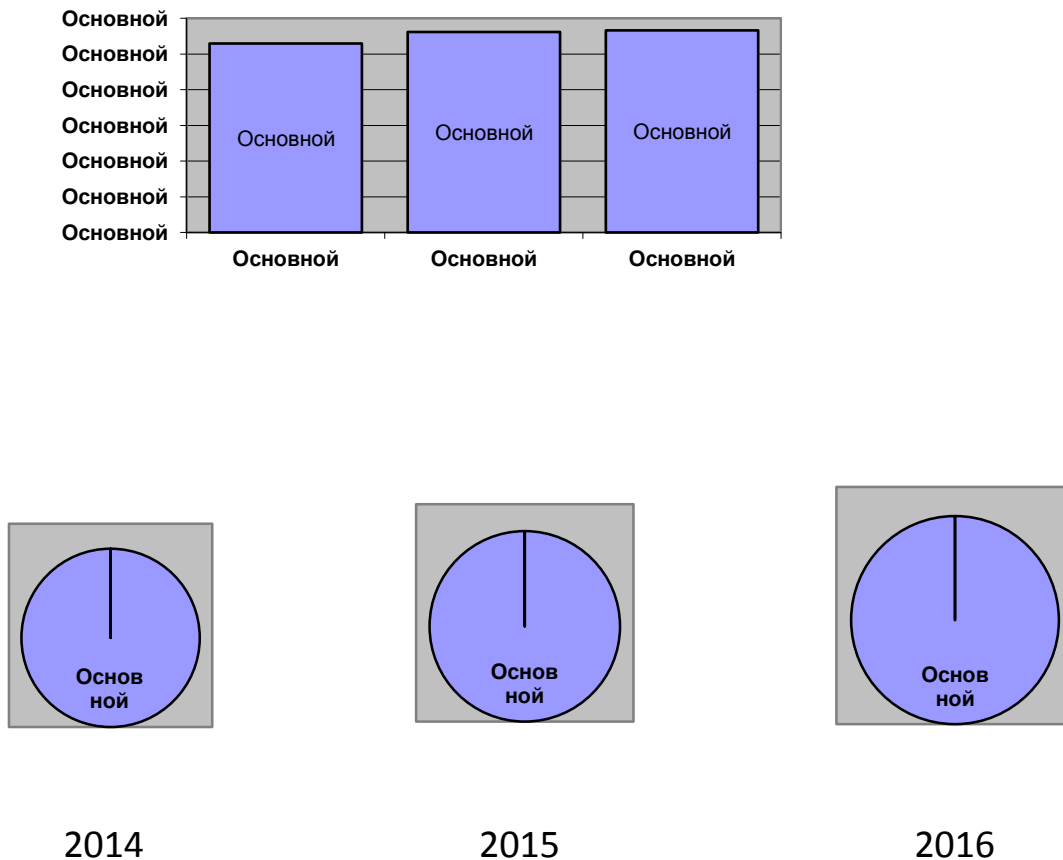
Побудуємо квадратні та кругові діаграми за даними, де взято тільки частку даних. Коефіцієнт злочинності у 2014 р. дорівнює 106,0; у 2015 р. – 112,3; у 2016 р. – 113,2 злочини на 10 тис. чол. населення. З цих даних одержимо добуток коренів квадратних 6,3; 6,9 і 9,6. Щоб за цими даними побудувати квадрати, необхідно встановити масштаб. Для наведеного прикладу 1 см повинен дорівнювати 2. Сторона квадрата відповідно буде 3,15; 3,45 і 4,8 см. Квадратна діаграма матиме такий вигляд:

Кількість зареєстрованих злочинів на 10 тис. чол. населення України.

Щоб побудувати кругову діаграму, треба теж встановити масштаб. Для нашого прикладу беремо, що 1 см дорівнює 5, тоді для 2014 р. радіус дорівнюватиме 1,20 см; в 2015 р. - 1,81 см і в 2016 р. - 1,92 см.

На відміну від стовпчикових діаграм масштаб у квадратних і кругових діаграм можна не вказувати, але їх треба обов'язково будувати на одній основі і в середині кожної фігури повинно бути написано те число, яке зображує та чи інша фігура. Фігуру треба заштрихувати або зафарбувати.

Коефіцієнт злочинності в Україні

Квадратні і кругові діаграми можна застосувати для порівняння однойменних показників, які належать до різних регіонів, або для зображення динаміки показника. Але співвідношення квадратів і кругів оцінити значно важче, ніж стовпчиків, а побудова квадратів і кругів складніша. Тому твердження про те, що у правовій статистиці ці діаграми можуть бути з успіхом застосовувані, не відповідає дійсності. Для зображення порівняння і динаміки вони використовуються дуже рідко, а в правовій статистиці зовсім не застосовуються. Кругові діаграми найчастіше використовуються для зображення структури явища, тобто у вигляді секторних діаграм.

Секторні діаграми - це кругова діаграма, що поділена на сектори, величина яких відповідає величині даних частин цілого. Побудувати секторну діаграму неважко. Площу круга приймають за 100 %. Для визначення центральних кутів 360° (градусів) ділимо на 100%, тобто $3,6^\circ$ відповідає одному відсотку ($360^\circ:100 = 3,6^\circ$). Множенням кожної частини цілого у відсотках на $3,6^\circ$ обчислимо величину центральних секторів у градусах, які і покажемо на діаграмі.

При цьому обов'язково потрібно кожен сектор цілого заштрихува-

ти або зафарбувати по-різному і під графіком навести умовні позначення.

Якщо побудувати кілька однакових за розміром кругів, які характеризують структуру одного і того ж явища в різні відтинки часу, то можна відразу наочно представити не тільки структуру, але й динаміку цього явища. Доцільна така побудова секторних діаграм лише тоді, коли має місце значна зміна у структурі явища. Якщо зміни незначні, то динаміка при побудові секторних діаграм буде невиразна. У такому випадку для зображення динаміки явища краще застосувати стовпчикові діаграми.

У правовій статистиці секторні діаграми використовуються, як правило, для зображення структури явища (структура злочинності за різними показниками, структура осіб, які скоїли злочини, за статтю, соціальним статусом, віком тощо; структура цивільних справ, структура позивачів та відповідачів за різними показниками; структура адміністративних правопорушень, структура осіб, які їх скоїли, за різними показниками), тому що вони найбільш виразно показують частини цілого.

Графічні статистичні ознаки. Для зображення трьох пов'язаних між собою величин будують діаграми у вигляді прямокутника. Його сторони визначаються пропорційно до множників. Такі графіки називаються спеціальними графічними знаками або знаками Варзара, бо їх вперше застосував російський статистик В.Є. Варзар (1851-1940). Він їх побудував для різних галузей статистики (крім правової).

У діаграмі знак Варзара мають значення обидві сторони прямокутника, тому що показник, який характеризує прямокутник, завжди отримується множенням показників, які відкладаються як основа і висота прямокутника. Позитивним у цьому графіку є те, що він дає змогу наочно побачити, за рахунок яких факторів одержано той чи інший обсяг показника. Недоліком його є те, що дуже важко оцінити співвідношення площ прямокутників, особливо якщо один з них має значно більшу основу. Тому іноді поруч із знаком Варзара будують стовпчикову діаграму.

Лінійні діаграми в основному використовуються для зображення рядів динаміки. Крім того, їх можна використати для зображення зміни структури, характеристики виконання плану, а також визначення кореляційних зв'язків.

Для побудови лінійної діаграми необхідна система прямокутних координат. На вісі абсцис X у прийнятому масштабі відкладаються час (або факторні ознаки, якщо зображується кореляційна залежність), а на вісі ординат Y - рівні ряду динаміки або розміри результативної ознаки. По відмітках на обох осях визначають місце знаходження точок на полі діаграми (точки перетину ліній); послідовно з'єднуючи їх прямими лініями, одержимо ламану лінію.

Для полегшення лінійної діаграми доцільно побудувати числову сітку нанесенням тонких прямих ліній через поділи горизонтальних та вертикальних шкал. Числова сітка повинна мати базову лінію. У системі прямокутних координат базовою лінією є горизонтальна нульова лінія. Якщо на числовій сітці будується ламана лінія, яка займає лише верхню частину сітки, то нижня її частина може бути виключена шляхом розриву шкали і сітки. Межі розриву показують хвилястою лінією. Розрив можна робити як на вісі *X*, так і вісі *Y*.

При побудові лінійних діаграм динаміки слід суворо дотримуватись масштабу як для рівнів ряду, так і часу. Якщо проміжки між датами або періодами часу неоднакові, то на вісі абсцис у цих випадках відмічають рисками тільки ті дати, рівні, які відомі, але через відповідні відрізки. Коли визначають масштаб на вісі абсцис і вісі ординат, то треба враховувати таке:

1) якщо масштаб на вісі абсцис взято надто великий у порівнянні з масштабом на вісі ординат, то на діаграмі ламана лінія буде занадто витягнута, і коливання зміни явища будуть малопомітні;

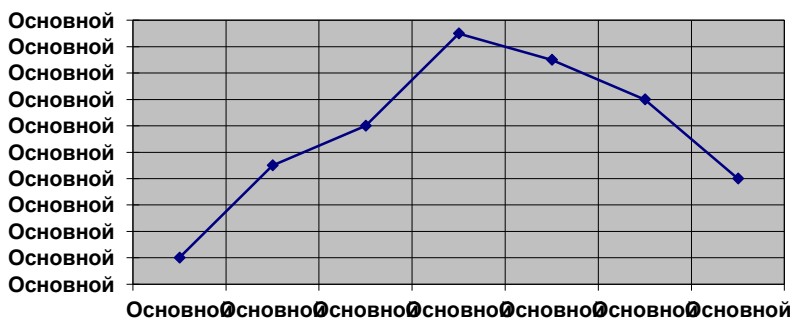
2) якщо має місце перебільшення масштабу на вісі ординат у порівнянні з масштабом на вісі абсцис, то це може призвести до того, що діаграма буде витягнута вгору, і коливання будуть показані занадто різкими.

На практиці при визначенні масштабу роблять кілька спроб, і після цього обирають масштаб.

Теоретично при зображенні моментного ряду динаміки моменти часу слід підписувати під рисками на вісі абсцис, а періоди інтервального ряду динаміки (місяці, роки) - під відрізками поміж рисками. Однак це правило не є обов'язковим. Тому на практиці нерідко періоди підписують під точками, що відмічені на вісі абсцис рисочками.

Побудуємо лінійну діаграму, яка характеризує кількість зареєстрованих злочинів в Україні за період від 2010 до 2016 р.

Динаміка зареєстрованих злочинів в Україні за 2002-2008 роки.

В цьому графіку враховано основні правила побудови лінійних діаграм: побудована числова сітка, розірвана шкала на вісі ординат і числова сітка недалеко від нульової лінії. На діаграму потрапила лише дійсно “працююча” частина всього можливого поля графіка. Процес зміни явища (злочинності в Україні) показано на діаграмі чітко. Масштаб на вісі абсцис і ординат обрано вдало і ламана лінія дає уявлення про динаміку злочинності за вказаний період. Лінійні діаграми застосовуються у правовій статистиці дуже часто для зображення динаміки кримінально-правових, цивільно-правових і адміністративно-правових явищ.

Полігон, гістограма і кумулята. Ці графіки необхідні для зображення рядів розподілу. При графічному зображенні варіаційного ряду користуються прямокутною системою координат. По горизонтальній осі **X** відкладають значення варіантів, а по вертикальній вісі **Y** - абсолютні або відносні значення частот.

Гістограма застосовується переважно для зображення інтервальних варіаційних рядів розподілу. Вона будується так: на вісі абсцис відкладають інтервали ознаки, а на вісі ординат - їх чисельність (частоти). На відрізках, які виражають інтервали, будують прямокутники, висота яких дорівнює частоті даного інтервалу. Площа кожного стовпчика повинна бути пропорційна до частот. При рівних інтервалах ширину стовпчиків приймають за однакову, а висота повинна бути пропорційною до частот. Для інтервальних рядів з нерівними інтервалами гістограму будують так, як на рядах з рівними інтервалами - на вісі абсцис відкладають значення пропорційно їх значенню, а на вісі ординат - частоти, де щільність розподілу дає уявлення про те, як заповнено кожний інтервал. Площа окремих прямокутників гістограми пропорційна частотам відповідних варіантів. Щільність розподілу дорівнює виразу:

$$\frac{\text{Частота}}{\text{Величина інтервалу}}$$

а площа прямокутників - це добуток щільності на величину інтервалу, значить, площа прямокутника дорівнює:

$$\text{щільність} \cdot \text{інтервал} = \underline{\text{частота}} : \text{інтервал} \cdot \text{інтервал} = \text{частота}$$

Отже, площа всієї гістограми чисельно дорівнює сумі частот або чисельності одиниць у сукупності.

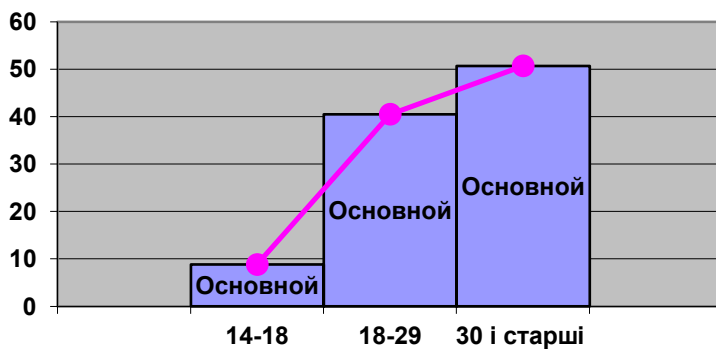
Маємо такі дані (умовні) про засуджених за віком.

Таблиця. Розподіл засуджених за віком.

Вік, р.	Кількість, %
14 – 18	8,8
18 – 29	40,5
30 і старші	50,7
Усього	100

Побудуємо гістограму з нерівними інтервалами.

Гістограма розподілу засуджених за віком

Полігон (багатокутник) застосовується переважно для зображення дискретних рядів розподілу, але може бути використаний і для зображення рядів розподілу з безперервним варіюванням ознаки, яка вивчається. Цей графік має вигляд не стовпчиків, а багатокутника.

Будується він також на прямокутній системі координат. По вісі абсцис відкладають варіанти, а по вісі ординат - частоти. На осі абсцис проводять перпендикуляри в інтервальних рядах розподілу крізь точки, які відповідають серединам окремих інтервалів, а в інших рядах розподілу - з точок поділу, відповідних варіантам. Вершини всіх перпендикулярів з'єднують між собою.

Гістограма може бути перетворена в полігон. Для цього необхідно послідовно з'єднати всі середні точки верхніх площадок гістограми і звести одержану ламану лінію на кінцях до осі абсцис. Полігон розподілу Можна також перетворити в гістограму. Для цього треба відповідно розмістити стовпчики.

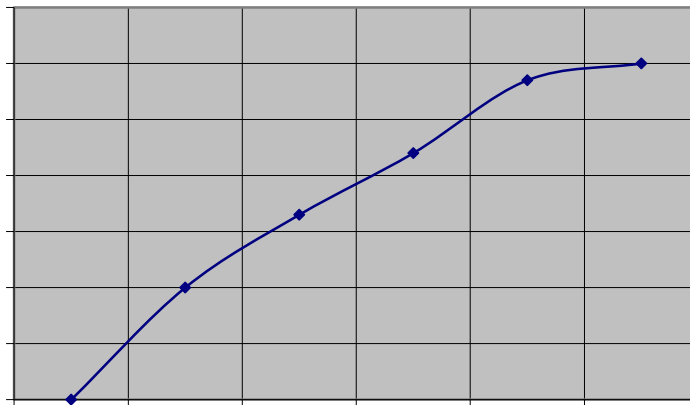
Кумулята. Кожний варіаційний ряд можна графічно зобразити у вигляді кумуляти. Для цього треба на вісі абсцис відкласти варіанти або межі інтервалів, а на вісі ординат - відповідні наростаючі підсумки частот. Одержані точки треба з'єднати плавною кривою лінією, яка має назву кумуляти або кумулятивної кривої. Наприклад, маємо такі дані про кількість засуджених за розглянутими у суді кримінальними справами.

Склад розглянутих справ за кількістю засуджених

Кількість засуджених по справі, чол.	Кількість розглянутих справ	Наростаючі підсумки частот
1	20	20
2	14	34
3	12	46
4	10	56
5	4	60

Побудуємо кумуляту.

Кумулятивна крива розподілу кримінальних справ за кількістю засуджених.

Кумулята дає змогу графічно визначити медіану. Для цього через середину найбільшої ординати, яка відповідає загальній кількості сукупності, треба провести пряму лінію паралельно вісі абсцис. Точка перетину цієї прямої з кумулятою дає значення медіани (див. пунктирну лінію на рис. 9). У нашому прикладі медіана має значення близько двох засуджених. Це означає, що половина кримінальних справ мала по 1-2 засуджених, а по другій половині було більш ніж двоє засуджених.

Отже, полігон, гістограма і кумулята дають змогу мати більш наочне уявлення про розподіл того чи іншого явища. У правовій статистиці вони використовуються дуже рідко, як правило, тільки для зображення розподілу осіб, які вчинили злочини або правопорушення, і засуджених за віком.

Картограми і картодіаграми. Для порівняння однойменних явищ у територіальному просторі використовуються картограми і картодіаграми. При їх побудові геометричні образи і умовні позначення розміщують на географічній карті.

Картограмою називається географічна карта (як правило, контурна), на якій інтенсивність поширення зображуваного явища (наприклад, коефіцієнта злочинності) показується різною штриховкою або фарбуванням. Темніші фарби означають, що явище зустрічається частіше, а світлі - рідше. Таким чином можна наочно зобразити "географію злочинності" у державі. Можна також зобразити інтенсивність розповсюдження цивільних спорів на 10 тис. чол. населення. Іноді на у наносяться абсолютні дані у вигляді точок, кожна з яких означає одну і ту ж величину.

Теорія побудови фонових картограм вимагає такого: якщо загальна кількість територіальних одиниць на даній території більше 6 - 8, то їх слід розгрупувати за величиною зображуваного показника на кілька груп, для кожної з яких встановлюється різний тип штриховки або фарбування (кількість груп не повинна перевищувати 6-8, інакше діаграма втратить наочність через надмірну строкатість штриховки).

Картодіаграмою називається географічна карта, на якій абсолютні дані досліджуваного явища на окремих територіальних одиницях наносяться за допомогою геометричних образів (прямокутників, кругів тощо). Картодіаграма немовби з'єднує картограму, яка показує розподіл явища у просторі, з діаграмою, що показує розмір явища. Часто при цьому величини явища зображують за допомогою фігурних діаграм. У правовій статистиці використовуються картограми і дуже рідко картодіаграми.

ВИСНОВКИ З ШОСТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, за способом побудови графіки поділяються на діаграми, картодіаграми і картограми. Найпоширенішим видом статистичних графіків є діаграми, які в залежності від форми графічного образу можуть бути площинними, об'ємними, лінійними точковими, фігурними та ін.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Первинні дані правової статистики в країні формуються, в основному, в низових (районних) ланках відповідних правових органів. Використовуються ж вони у вигляді первинних або зведених документів (статзвітів) на всіх рівнях, тобто на рівні району, області, країни загалом, з урахуванням своєрідності функцій і завдань відповідних служб. Можливості використання правової статистики досить широкі і все більш зростають, оскільки вона є потужним інструментом аналізу й організації роботи по викорененню правопорушень. З іншого боку, немало труднощів існує у розробленні системи облікових показників і отриманні первинних облікових даних, які вимагають для свого використання значних затрат ручної праці.

ТЕМА № 6. АБСОЛЮТНІ, ВІДНОСНІ ТА СЕРЕДНІ ВЕЛИЧИНИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття про абсолютні величини і їх значення.
2. Відносні величини і їх застосування в правовій статистиці:
 - відношення частини до цілого (відносини інтенсивності);
 - відносини, що характеризують структуру сукупності (відносини розподілу);
 - відносини координації і порівняння;
 - відносини, що характеризують динаміку.
3. Середні величини і їх застосування в правовій статистиці.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Правова статистика: Підручник / Моїсєєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326 с.
2. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с.
3. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) питань абсолютних, відносних та середніх величин.

ВСТУП

Інформацію про соціальні явища статистика перетворює, накопичує і передає через відповідні числа. Але це не абстрактні числа, а статистичні показники, які уособлюють кількісно-якісні характеристики соціальних явищ і процесів. Кількісний зміст статистичного показника виражається арифметичним числом та його вимірником. Якісний - залежить від суті явища і виражається своєю назвою.

Статистичні показники характеризують всі сторони суспільного життя. На відміну від ознаки, статистичні показники отримуються тільки розрахунковим шляхом.

Оскільки розвиток соціально-економічних явищ досить складний, для їх всебічної характеристики використовують систему статистичних показників, які відображають у взаємозв'язку між собою усі їх сторони.

За структурою, статистичні показники, що утворюють систему, поділяються на три групи: абсолютні величини, відносні величини та середні величини.

Для оцінки діяльності Національної поліції України та інших правоохоронних органів та судів використовуються всі види величин. Проте у більшості звітних документів містяться абсолютні та відносні величини. Так, наприклад, статистичні дані про злочинність в Україні Департамент інформаційних технологій МВС України подає у виді таблиць, які містять два види вказаних величин.

Розкриті та нерозкриті злочини в Україні у 2015-2016 рр.

Найменування регіонів та лінійних управлінь	Розслідувано злочинів (розкрито)			Не розкрито злочинів			Відсоток розкриття, %	
	2015	2016	динаміка, %	2015	2016	динаміка, %	2015	2016
Всього по Україні	303971	295918	-2.6	133221	118814	-10.8	69.5	71.4

Отже, в лекції будуть розглядатися абсолютні, відносні та середні величини.

1. ПОНЯТТЯ ПРО АБСОЛЮТНІ ВЕЛИЧИНИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

Після закінчення третього етапу статистичного дослідження - групування і зведення - у наявності дані, що характеризують показники досліджуваних об'єктів. Вони мають форму статистичних таблиць. Наявні у цих таблицях сумарні показники складаються з одиниць, що відображають досліджуване явище і його ознаки. Отримані підсумкові значення окреслюють параметри тих суспільних явищ, які досліджуються, відображаючи їх кількісну і якісну сторони: кількість злочинів, що були вчинені за певний період часу на певній території, кількість злочинців, які їх скоїли, види і строки покарань, що були до них застосовані, а також ознаки цих показників, що фіксуються у ході статистичного спостереження - види злочинних проявів, дані про осіб, які їх вчинили, тощо.

Ці показники становлять зміст статистичних таблиць і використо-

вуються в ході аналізу як безпосереднє відображення стану речей: сто злочинів, п'ятдесят злочинців, двадцять засуджених до позбавлення волі тощо. Такі показники зводяться абсолютними величинами, адже вони без будь-якого перетворення відображають дійсність. Вони можуть відображати показники генеральної сукупності. Так, за підсумками статистичної звітності єдиного обліку злочинів ми отримуємо відомості про те, що у 2016 році в Україні обліковано 592604 кримінальних правопорушення, повідомлено про підозру 159480 особам, до суду з обвинувальним актом направлено 138330 кримінальних проваджень.

Із звітності Державної пенітенціарної служби України про оперативно-службову і виробничо-господарську діяльність органів і установ виконання покарань встановлюємо показники дії Закону України "Про амністію".

Таблиця. Показники дії Закону України "Про амністію"

Підрозділ	Всього підпало під дію Закону	Розглянуто судом	Звільнено від покарання	Скорочено строк покарання	Відмовлено
УВП	47213	47213	36736	5579	4898
ВК	734	734	730	0	4
СІЗО	1284	1284	1076	191	17
Разом	49231	49231	38542	5770	4919
ІТТ	41569	41569	41559	0	100
Всього	90800	90800	80101	5770	5019

Абсолютні величини можуть відображати і структурні частини генеральної сукупності, окремі ознаки одиниць, що її складають. Так, наприклад, із звітності МВС України виходить, що у 2016 році обліковано 9273 злочини, вчинених організованими злочинними угрупованнями, в т.ч. 92 прояви бандитизму, 127 убивств, 670 розбійних нападів, 310 грабежів, 468 вимагань, 3375 крадіжок.

Абсолютні величини завжди є пойменованими числами, бо вони характеризуються певними одиницями виміру (штуками, кілограмами, гривнями тощо), а в правовій статистиці – кількістю правопорушень і осіб, які їх вчинили, кількістю розглянутих кримінальних, адміністративних і цивільних справ. Виражені в абсолютних величинах ознаки одиниць досліджуваної сукупності є теж пойменованими числами: скажімо показники розподілу злочинців за статтю, віком, сімейним становищем.

Очевидно, що абсолютні величини (показники) є підґрунтям, від-

правною точкою будь-якого статистичного дослідження, що має як наукові, так і суто практичні цілі. Вони дають уявлення про розміри злочинності, інших правопорушень, а будучи співставленні з аналогічними показниками за окремі проміжки часу і по окремих територіях, дають можливість мати уявлення і про хід процесів, що відбуваються. Однак такі показники відображають тільки окремі грані багатосторонніх соціальних явищ.

Застосування в ході дослідження лише абсолютних величин не дасть можливості глибоко прояснити закономірності і взаємозв'язки, що обумовлюють ситуацію і тенденції розвитку досліджуваних явищ: у правовій статистиці - правопорушень, осіб, які їх вчинили, заходів боротьби з ними. Більше того, саме тільки застосування абсолютних величин у ході аналізу правових явищ може призвести до висновків, що не відповідають дійсності. Скажімо, за 2016 рік органами Національної поліції в Одеській області було виявлено 3111 злочинів у сфері господарської діяльності, а у Львівській - 2978. Чи можна, зіставивши ці дві цифри, зробити висновок, що в Одеській області ситуація із боротьбою з економічними злочинами краща ніж у Львівській? Ні, не можна. Адже для будь-якого об'єктивного аналізу ситуації треба дослідити кількість населення в цих областях, економічну ситуацію, ефективність роботи правоохоронних органів і багато ще чого. І тут співставлення навіть цілої низки показників, виражених в абсолютних величинах, не дасть повної відповіді на питання, які ми ставимо на початку аналізу.

То ж неминуче виникає потреба привести наведені показники у співставимий вигляд, що дасть нам якісно вищий рівень дослідницьких можливостей. Скажімо, нам потрібно буде в нашому прикладі встановити кількість економічних злочинів, що припадають на 100 тис. населення у кожній області, виявити якісну сутність викритих злочинів (скільки між них тяжких, менш тяжких і таких, що не становлять великої суспільної небезпеки), співставити кількість економічних злочинів, які "виявлені" органами внутрішніх справ і кількість обвинувальних вироків, що вступили в законну силу з цих справ. Після цих перетворень можна аналізувати ситуацію у різних напрямках, оскільки показники будуть приведені у співставимий вигляд.

Абсолютні величини, які приведені у співставимий вигляд, зветься узагальнюючими показниками. Вони поділяються на відносні і середні величини. І саме з їх допомогою можна виявити "невидимі" за абсолютними величинами зв'язки і співвідношення, які мають собою глибинний характер і реально обумовлюють те чи інше явище.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, під абсолютними величинами у правовій статистиці розуміють узагальнюючі показники, які характеризують розміри суспільного явища за конкретних умов в часі та просторі. Абсолютні величини представляють собою загальну, похідну, первинну форму виразу статистичних показників. Вони безпосередньо виражають розміри суспільних явищ у різних, але конкретних вимірювачах.

2. ВІДНОСНІ ВЕЛИЧИНИ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ

Як вже зазначалося, для виявлення кількісної і якісної сутності абсолютних показників соціальних явищ треба їх співставити, тобто дослідити їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Та абсолютна величина, з якою проводиться співставлення інших величин, зветься базою або масштабом порівняння.

При співставленні двох абсолютних показників у результаті їх ділення одного на інший, як їх частка, виникає нова величина, яка здебільшого не є поійменованою, бо існує як похідна, вторинна. Базова, масштабна величина в абсолютній більшості береться приймається за сто відсотків, хоча в певних випадках вона може бути взята за тисячу (промиле) або за одиницю. Відповідно та величина, яка порівнюється з базовою, складає певну частку від ста відсотків, тисячі (промиле) або одиниці (хоча, як ми побачимо, можливі випадки поіменованості відносної величини, так звані коефіцієнти). Відносні величини можуть також утворюватися від співвідношення не лише абсолютних, але й відносних і середніх величин.

Таким чином, можна визначити, що ті величини, які отримуються в результаті співставлення двох абсолютних, відносних або середніх величин зветься відносними і мають вираження у вигляді відсотків, проміле або частки одиниці, кратних чи поійменованих чисел.

Відносні величини дають можливість глибоко проаналізувати якісний і кількісний боки соціальних явищ (наприклад, дати всебічну оцінку стану злочинності й ефективності боротьби з нею). Ось чому ми постійно знаходимо їх у звітах, аналітичних довідках, прогностичних розробках та інших документах, які фіксують основні напрямки роботи правоохоронних органів.

В основі вірогідності отриманих відносних величин має лежати вимога порівнянності показників, співставлення яких створює вказані величини. Це означає, що поняття різних видів злочинів має базуватися

на відповідних нормах Кримінального кодексу України, характеристика процесуальних показників боротьби із злочинністю - на відповідних нормах Кримінального процесуального кодексу України, а кримінологічні показники - бути тотожними у всі інтервали часу і по всіх територіях, що співставляються. Разом з тим самі інтервали часу повинні бути однаковими, а території тотожними (скажімо, дослідження показників злочинності в області за різні роки буде коректним за тієї умови, якщо територія області не змінювалася). При встановленні змін у будь-яких показниках, що співставляються треба попередньо зробити необхідні поправки і врахувати їх при обчислюванні відносних величин.

У правовій статистиці найчастіше застосовуються такі види відносних величин: відношення частини до цілого (відносини інтенсивності); відносини, що характеризують структуру сукупності (відносини розподілу); відносини координатії і порівняння; відносини, що характеризують динаміку.

Відношення частини до цілого (відносини інтенсивності)

Серед відносин інтенсивності значний інтерес викликає поширеність певних явищ у соціальному середовищі (злочинів, адміністративних і цивільних деліктів, правопорушників тощо). Це не може не цікавити правову статистику. Адже насамперед показники інтенсивності свідчать про стан з правопорушеннями.

У відносних величинах, що характеризують відносини інтенсивності, у якості частини виступає досліджуване явище, а в якості цілого - середовище, де це явище себе проявляє. Тільки застосовуючи показник відносин інтенсивності можна об'єктивно співставити ситуацію з правопорушеннями різних видів у різних районах, областях, країнах і в різні аналогічні проміжки часу (здебільшого - роки). Скажімо, було б недоречно робити певні висновки щодо ситуації із злочинністю, співставляючи її абсолютні показники (кількість злочинів і злочинців) за рік у Донецькій і Тернопільській областях. Адже кількість мешканців у першій у кілька разів більша, ніж у другій. Очевидно треба знайти якийсь загальний, об'єднуючий підхід для співставимої оцінки ситуації у цих двох областях.

У кримінально-правовій статистиці (як і в інших галузях статистики) це досягається шляхом введення показника, який зветься коефіцієнтом злочинності. Так званий коефіцієнт загальної злочинності визначається шляхом співвідношення кількості вчинених за відповідний період злочинів до загальної кількості населення, яке проживає в даному регіоні (цей показник є "цілим") з розрахунку на 100 тис., 10 тис., або 1 тис.

мешканців. Такий показник можна співставити і за різні адекватні проміжки часу на одній території (скажімо, області), і по різних територіях за один і той же час.

Коефіцієнт злочинності обраховується за формулою:

$$K_z = \frac{Z_{\text{ф.}} \times 100000}{N} \quad (10000, 1000)$$

Н

де:

K з - коефіцієнт злочинності;

Z ф. - кількість вчинених злочинів;

100000, 10000, 1000 - єдиний показник, на який перераховується кількість вчинених злочинів;

N - кількість населення в досліджуваному регіоні.

Візьмемо умовно два міста. В місті **A** за рік вчинено 700 злочинів, у місті **B** - 1000. Абсолютні показники свідчать, що становище із злочинністю краще в місті **A**. Однак об'єктивну картину може дати тільки застосування коефіцієнту злочинності. В місті **A** проживає 200000 населення, в місті **B** - 400000. (Для визначення кількості населення береться його показник на 1 січня досліджуваного року і на 1 січня року, що йде за ним, показники складаються і поділяються на 2). Отже, коефіцієнт злочинності у перерахунку на 10 тисяч населення у місті **A** становитиме: $K_z = 700 \times 10000 / 200000 = 35$, а у місті **B**: $K_z = 1000 \times 10000 / 400000 = 25$. Тобто реальна ситуація із злочинністю краща в місті **B**.

Як ми зазначили, коефіцієнт загальної злочинності може враховуватися і стосовно кількості викритих злочинців протягом року, але треба мати на увазі, що значна кількість зареєстрованих злочинів не розкривається, і злочинці, які їх вчинили, не встановлюються (в Україні відсоток розкриття зареєстрованих злочинів у 2016 році становив 70,5 %, а нерозкритими залишилися - 171942 злочини). Що ж до злочинів, то в їх число враховуються і нерозкриті, справи по яких зупинені (хоча треба мати на увазі, що певна частина злочинів не виявляється і дані про них взагалі не потрапляють у статистичну звітність, це так звана «латентна» злочинність).

Коли йдеться про показник населення (N), то він охоплює все наявне населення в даному регіоні. Пропозиції враховувати населення, починаючи з 14 або 16 років (вік настання кримінальної відповідальності) не відповідають міжнародній методиці і ускладнюють вирахування коефіцієнту (скажімо, кількість випитого в середньому спиртного у країні встановлюється у розрахунку на одну людину незалежно від її віку).

Крім коефіцієнту загальної злочинності, за тією ж формулою ви-

раховуються і так звані спеціальні коефіцієнти злочинності. Тут показники "З" і "Н" набирають специфічної якості. Припустимо, нас цікавить коефіцієнт злочинності неповнолітніх. Тут у показник "З" ми підставляємо лише кількість злочинів, вчинених особами у віці від 14 до 18 років, а в показник "Н" тільки кількість осіб вказаного віку серед усього населення.

Звичайно, коефіцієнт злочинності не вирішує всіх проблем, пов'язаних із співставленням стану злочинності по територіях і часу, але він створює міцну основу для об'єктивного аналізу, чого не можуть дати абсолютні показники.

Треба зауважити, що на відміну від багатьох інших видів відносних величин статистичні коефіцієнти виражаються іменованими числами (а не абстрактними - відсотки, проміле, частки одиниці). Відносини інтенсивності широко застосовуються і в інших випадках: показники розкриття злочинів, оперативної і слідчої роботи тощо.

Відносини, що характеризують структуру сукупності (відносини розподілу)

Ці відносини характеризують питому вагу (частку) окремої частини сукупності у всій сукупності. Як правило, сукупність (ціле) береться за 100 відсотків (інколи за одиницю), а її окремі частини за відповідну кількість відсотків (або за дріб від одиниці). Розподіл сукупності проводиться за певним показником, який характеризує ступінь розповсюдженості ознак, що його складають, у цій сукупності. Скажімо, вираховуються відсоткові співвідношення населення за статтю, піком, соціальним становищем, ступенем матеріальної забезпеченості.

Найширше застосування дістають відносини розподілу в правовій статистиці. Показники, за якими тут проводиться розподіл, мають здебільшого нормативний, соціально-демографічний, кримінологічний характер. Наприклад, показники розподілу цивільних справ, розглянутих судами, по окремих категоріях, показники розподілу, що характеризують діяльність окремих суб'єктів, які застосовують заходи адміністративного стягнення, слідчих органів за категоріями і строками розслідування кримінальних справ. Без цих даних неможлива аналітична і прогностична робота в сфері боротьби із злочинністю, прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Одним з найважливіших якісних показників злочинності є питома вага в ній тяжких злочинів. У 2016 році у загальній сукупності зареєстрованих в Україні злочинів тяжкі становили 37,5 %.

Найчастіше розподіл сукупності, яка має значну кількість показників, подається у вигляді таблиці, діаграми, картограми.

Розподіл сукупності, який робиться за певною підставою, може, у свою чергу, створювати сукупність із послідувачим її розподілом, що дасть можливість глибше проаналізувати досліджуване питання. Скажімо, розподіл злочинців у 2016 році за підставою досягнення повноліття на момент вчинення злочину показав, що неповнолітніх було 8,6 %. Якщо частку неповнолітніх розглядати як окрему сукупність (100 %), то *за відношенням до навчання* вона може бути поділена на такі категорії: учнів шкіл - 25,6 %, учнів професійних училищ - 14,0 %, інших - 60,4 %; *за видами вчинених злочинів*: злочини проти особи - 2,1 %, крадіжки приватного майна - 50,0 %, крадіжки державного майна - 20,5 %, розбої і грабежі - 9,0 %, хуліганство - 6,2%, інші - 12,2%.

В аналітичній роботі важливим є встановлення показників так званої географії злочинності, тобто розподіл її загального масиву або окремих видів по конкретних територіях (районах міста, окремих областях, міській і сільській місцевості тощо). Цей розподіл злочинності (з одночасним застосуванням її коефіцієнтів) відображає характерні особливості злочинних проявів у територіальному розрізі.

Показники (складові частки) структури сукупності у відсотках вираховуються за формулою:

$$B = \frac{Ч \times 100}{С}$$

де: **В** - відсоток (питома вага);

Ч - частка сукупності, відсоток якої треба встановити, в абсолютному показнику;

С - абсолютний показник сукупності.

Наприклад, серед загальної кількості 2000 злочинів, вчинених у місті за рік, крадіжки складають 760 фактів. Отже питома вага крадіжок серед усієї злочинності становить:

$$\frac{760 \times 100}{2000} = 38\%$$

Відносини координації і порівняння

Для всебічного аналізу ситуації з правопорушеннями і боротьби з ними широко застосовуються відносні величини координації і порівняння. Відносні величини координації дають показники співставлення окремих частин одного і того ж цілого (сукупності).

Показником величини координації здебільшого є кратне число, яке показує, у скільки разів одна з частин, що порівнюється з іншою,

більша (менша) її.

Таблиця. Показники розкриття злочинів в Україні

№ п/п	Рік	Всього зареєстровано злочинів	Розкрито	Залишок нерозкритих
1	2014	617262	376639	240623
2	2015	589208	398726	190482
3	2016	575982	404040	171942

Співставлення розкритих і нерозкритих злочинів по роках наочно показує зміну в їх відносинах у бік покращання ситуації з розкриттям (а значить, і підвищення ефективності діяльності органів Національної поліції): 2014 р. - 1,56; 2015 р. - 2,10; 2016 р. - 2,35. Що ж до величин порівняння, то вони показують результат співставлення величини, що характеризує певний об'єкт, з аналогічною величиною, яка характеризує інший об'єкт такого ж типу.

Відносна величина порівняння знаменує собою однорідні показники по різних територіях або на одній території у різні однакові проміжки часу, що стосуються правопорушень і ефективності боротьби з ними. Величини порівняння дістають своє відображення у відсотках або кратних числах. Зіставимо такі дані: у 2015 році засудженими, які відбували покарання у виправних колоніях України, вчинено 525 злочинів, а у 2016 році - 405. Порівняння показників показує, що у 2016 році у виправних колоніях було вчинено на 22,9 % злочинів менше, ніж у 2015 році.

До величин порівняння відноситься також певна група статистичних коефіцієнтів. Передусім коефіцієнти злочинної активності окремих категорій населення, що поділяються за різними показниками: соціальне становище, вік, стать тощо. Ці коефіцієнти (які зветься ще коефіцієнтами ураженості злочинністю різних груп населення) виникають в результаті співвідношення питомої ваги злочинців, які характеризуються певною соціально-демографічною ознакою, до питомої ваги цієї ж групи в загальній чисельності населення (у масштабах країни, області, району).

«Стандартний» коефіцієнт дорівнює одиниці. Відхилення від одиниці у той чи іншій бік наочно показує ситуацію із злочинною активністю конкретної категорії осіб. Скажімо, неповнолітні у віці 14-17 років становлять 9% серед усіх злочинців. Їх питома вага серед всього населення - 8%. Коефіцієнт злочинної активності цієї категорії населення (злочинної ураженості) складає в такому разі $9/8 = 1,13$, що вище «стандарту», отже є підстави для занепокоєння.

Таким же чином вираховується коефіцієнт віктимності окремих

груп населення як стосовно всієї злочинності, так і по окремих її видах. Так, відсоток жінок серед потерпілих від кишенькових крадіжок складає 80 %, питома вага жінок серед усього населення 55 %. Отже, коефіцієнт віктимності жінок стосовно даного виду злочинності становить: $80/55 = 1,5$.

До відносин порівняння належать і коефіцієнти, які дають аналітичні показники в результаті співставлення між собою різнорідних величин, виражених у різнорідних одиницях виміру. Скажімо, кількість травмованих (загиблих і поранених) на 10 тис. автомашин, зареєстрованих у країні в цілому або в окремих областях, або кількість загиблих на залізничному транспорті у перерахунку на 100 кілометрів залізничної колії.

Для досліджень ситуації із злочинністю важливе значення мають статистичні коефіцієнти в галузі економіки, демографії тощо. Так, показники кількості народжень, шлюбів, розлучень, смертей на 1 тис. осіб населення. Наприклад, у 2006 році ми мали 9,5 шлюбів на 1 тис. населення при 3,6 розлученнях на ту ж кількість населення, а у 2016 році було 6,2 шлюби на 1 тис. населення при тій же фактично кількості розлучень. Ці демографічні коефіцієнти прямо пов'язані з проблемою правопорушень.

Відносини, що характеризують динаміку

Вивчення злочинності і ефективності боротьби з нею неможливе без співставлень показників, що їх відображають, у різні проміжки часу. Адже дослідження процесів за часом показують характер і спрямування їх змін, свідчать про збільшення або зменшення певного показника у порівнянні з певним попереднім періодом, який визнається за базовий. Так виникають показники відносин, які характеризують динаміку (відносні величини динаміки), що виражаються здебільшого відсотками або кратними числами.

Розглянемо показники динаміки на прикладі таблиці звітності.

*Таблиця. Злочинність у сфері економіки
(показники діяльності Національної поліції України)*

Види злочинів	2015 р.	2016 р.	Показники динаміки у %
Виявлено всього злочинів у сфері економіки	62371	65322	+4,7

Питома вага злочинів у сфері економіки серед всіх злочинів	10,6	11,3	+0,7
Серед них тяжких	18613	22550	+21,2
Питома вага	29,8	34,5	+ 4,7
Серед них викрадень	12957	13923	+7,5
<i>Питома вага</i>	20,8	21,3	+0,5
З них у великих і особливо великих розмірах	6013	6254	+4,0
Питома вага	46,4	44,9	- 1,5
Крадіжок	4407	4040	-8,3
Питома вага	7,1	6,2	-0,9
Одержань неправомірної вигоди	2216	2448	+10,5
Питома вага	3,6	3,7	+0,1
Фальшивомонетництво	3646	4027	+10,4
Питома вага	5,8	6,2	+0,4
Фіктивне підприємництво	1752	1729	-1,3
Питома вага	2,8	2,6	-0,2
Ухилень від сплати податків	8796	10481	+19,2
Питома вага	14,1	16,0	+1,9

Наведені показники динаміки за два роки (абсолютні і перетворені у відсоток) дають значний матеріал для оцінки ефективності роботи Національної поліції у боротьбі зі злочинами у сфері економіки. Кількість виявлених злочинів у сфері економіки збільшилася, і це позитивний показник активності поліції. Особливо важливо, що значно зросла кількість виявлених тяжких злочинів. У той же час показник виявлення фальшивомонетництва свідчить про посилення злочинницької діяльності у цьому напрямку, що є негативним фактором. Можна зробити низку інших важливих висновків з показників динаміки.

У наведеній таблиці за порівняльну основу взяті показники 2015 року, з якими зіставлялися показники 2016 року. Отже, перші показники є базовими для показників 2016 року.

При вирахованні показників (відносних величин) динаміки за відповідну точку береться певна величина, яка визнається за 100%. А далі можливі два варіанти: 1) до цієї величини процентуються всі інші показники за певні аналогічні проміжки часу (скажімо, за роки) - тоді ця величина зветься нерухомою базою; 2) взята величина є базою лише для одного показника за наступний проміжок часу, а надалі вже цей другий показник стає базовою для наступного і так далі. В таких випадках кож-

на попередня величина є базою для-наступної (так звана рухома база). Дане обчислення показників динаміки зветься ланцюговим способом (бо кожний наступний показник «тримається» тільки за попередній, створюючи ланки своєрідного ланцюга).

Обчислення показників динаміки із застосуванням нерухомої бази здійснюється здебільшого тоді, коли відправна точка (як правило, рік) характеризує певний рубіж у розвитку показників досліджуваної динаміки (початок десятиріччя, введення в дію нової кримінально-правової норми, створення відповідного підрозділу у правоохоронних органах тощо).

Подивимося, як відображають показники динаміки злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, у Житомирській області. За нерухому базу беремо 2013 рік.

Таблиця. Показники динаміки злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів у Житомирській області

Рік	Кількість злочинів	%
2013	160	100
2014	266	166
2015	489	306
2016	537	336

Дані показники наочно показують погіршення ситуації з незаконним обігом наркотиків в області – з одного боку, і посилення боротьби з ним правоохоронних органів – з іншого.

Коли ж на чільне місце виходить виявлення темпів розвитку якогось явища, застосовується обчислення з рухомою базою. Скажімо, нас цікавить динаміка стану боротьби органів Національної поліції з викраденням зброї і боєприпасів.

Таблиця. Динаміка стану боротьби Національної поліції з викраденням зброї і боєприпасів

	2012	2013	2014	2015	2016
Усього фактів викрадень	190	204	212	212	170
Динаміка минулого року	100%	107,4%	103,9%	Стаб.	80,2%

Створений нами «ланцюг» свідчить про те, що органам Національної поліції вдалося переламати хід подій з викраденням зброї і боеприпасів. Спочатку вони уповільнили зростання таких проявів, потім стабілізували ситуацію і нарешті добилися її значного поліпшення.

Для поглибленого аналізу доцільно застосовувати обидва способи обчислення величин динаміки.

В ході аналізу показників статистики треба розрізняти рівень ряду, абсолютний приріст, темп росту і темп приросту (останні три показники можуть бути як зі знаком «плюс», так і «мінус»).

Рівень ряду - це показник абсолютної величини, рівня певного періоду, що відображений у конкретному ряді.

Абсолютний приріст (зниження) - це різниця між рівнями наступного і попереднього періодів, відображена в абсолютних показниках.

Темп росту (зниження) - відсотковий показник рівня послідуєчого періоду до рівня попереднього, що береться за базу (ланцюговий спосіб).

Темп приросту (зниження) - відсотковий показник відношення абсолютного приросту (зниження) всіх наступних рівнів ряду до першого, що визначений за нерухому базу.

Таблиця. Показники динаміки неповнолітніх злочинців

Рік	Абсолютне число неповнолітніх злочинців	Абсолютний приріст (зниження)	Темп росту у% (ланцюговий спосіб)	Темп приросту у% (нерухома база)
2013	33028	—	—	—
2014	31269	-1759	94,7	-5,5
2015	29790	-1479	96,8	-9,8
2016	28270	- 1520	93,3 -	-11,7

Таблиця 7. Показники динаміки умисних вбивств

Рік	Абсолютне число умисних вбивств	Абсолютний приріст (зниження)	Темп росту у% (ланцюговий спосіб)	Темп приросту у% (нерухома база)
2013	4783	—	—	-
2014	4896	+113	102,1	+2,4
2015	4529	-367	91,8	-5,3
2016	4563	+34	100,7	-4,6

Досліджуючи відносні показники динаміки, треба постійно звертати увагу на абсолютні показники. Адже при абсолютних показниках менше 100, коли один відсоток абсолютного показника стає меншим за одиницю, досить значні зміни відсоткових показників відображають значно менші зміни абсолютних показників і можуть дезорієнтувати дослідника. Так, при наявності п'яти вбивств у районі за рік збільшення їх кількості у новому році на одне тягне збільшення показника темпу росту на 20%. В таких випадках потрібно взагалі відмовлятися від оперування відносними показниками,

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, під відносними статистичними величинами розуміють узагальнюючі показники, які виражають кількісні співвідношення між двома статистичними величинами, які характеризують соціально-економічне явище. У правовій статистиці найчастіше застосовуються такі види відносних величин: відношення частини до цілого (відносини інтенсивності); відносини, що характеризують структуру сукупності (відносини розподілу); відносини координації і порівняння; відносини, що характеризують динаміку. Відносні величини мають велике значення в правовій статистиці. Вони досить широко використовуються у практичній діяльності аналітичних підрозділів правоохоронних органів.

3. СЕРЕДНІ ВЕЛИЧИНИ І ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ

Наступним узагальнюючим показником правової статистики після абсолютних і відносних є **середні величини** і пов'язані з ними показники варіацій. В середній величині вміщується узагальнене, типове для даної сукупності значення ознаки, усуваються випадкові відхилення, властиві конкретним одиницям сукупності, і таким чином проявляється дія закону великих чисел.

Середня величина передбачає узагальнюючі характеристики, які виражають типові розміри кількісно варіюючих ознак якісно однорідних масових суспільних явищ і процесів (частка повнолітніх і неповнолітніх у загальній кількості засуджених, рівень злочинності в державі, по регіонах і т. ін.). Отже, **середня величина** у статистиці - це узагальнюючий показник сукупності однорідних явищ, який характеризує її за якоюсь однією кількісно варіаційною ознакою. Вона завжди узагальнює кількісну варіацію ознаки, наприклад, і **середній вік правопорушників** від 14 до 18 років, і середній вік - від 18 до 60 років. Названа ознака хоча і в

різному варіанті, але властива всім одиницям сукупності, тобто кожному правопорушнику властивий вік як, у межах до повноліття, так і повноліття. Однією з важливих умов розрахунку середніх величин є якісна однорідність одиниць сукупності відносно усередненої ознаки. Середні величини, розраховані для різного типу, нічого суттєвого як статистичні показники не покажуть.

В широкому значенні під терміном *середня величина* розуміють будь-який показник, який характеризує середнє узагальнене значення ознаки, з її характеристикою (рівень злочинності, спеціальний коефіцієнт, коефіцієнт злочинної активності населення в державі, по регіонах тощо).

Масові суспільні явища і процеси мають як загальні для всієї сукупності, так і індивідуальні властивості, різницю між якими називають *варіацією*. *Варіація* обов'язково існує як у просторі, так і часі. Під варіацією у часі розуміють об'єктивні зміни значень ознаки за різні періоди.

Різницю значень ознаки у одного і того ж об'єкта, у одній і тій же одиниці сукупності в різні періоди часу називають *змiнами в часі і коливаннями* (так, частка чоловіків і жінок в різні відтинки часу в загальному числі злочинців буде різною, тобто коливатиметься). Неваріюючі ознаки не цікавлять правову статистику. Якби всі злочини були однакові, то потреба в їх статистичному дослідженні відпала б.

Можливість переходу від одиничного до загального, від випадкового до закономірного пояснює важливість методу середніх величин. Вони завжди іменовані, як і ознака в окремій одиниці сукупності. Середня величина відображає типові риси масового явища або процесу, що вивчається, за кількісною ознакою (середній вік засуджених у виправно-трудових колоніях). Вона необхідна для висвітлення характеру цієї сукупності, тому що без неї не можна встановити типовий рівень ознаки, яка досліджується, а також вона характерна для всієї сукупності.

Даючи характеристику однією величиною усій сукупності за ознакою, яка нас цікавить, середня величина абстрагується від кількісних значень даної ознаки, вважаючи її рівнозначною для будь-якого індивідуального явища (середня завантаженість кримінальними справами слідчого). Розрізняють такі види середніх величин - арифметичну, геометричну і квадратичну.

В правовій статистиці широке використання має *середня арифметична*. Вона застосовується при розрахунках абсолютного приросту (зниження) злочинності, кримінальних та цивільних справ, правопорушень, при визначенні середньої завантаженості оперативних працівників, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів та інших працівників правоо-

хоронних органів. Середня арифметична може бути простою і зваженою. Розрахунок простої арифметичної здійснюється шляхом складання величин усіх варіантів і розділення одержаної суми на загальну кількість варіантів. Так, у розслідуванні 180 кримінальних проваджень працювало 12 слідчих. Звідси, середня завантаженість слідчого 15 (180:12) кримінальних проваджень. Наведений приклад вірний тоді, коли кожен слідчий розслідував різну кількість справ.

На практиці часто варіант ознаки властивий для ряду одиниць сукупності. Число цих однакових варіантів називається частотою або вагою. В таких випадках вираховують не просту, а зважену середню арифметичну. Вона розраховується шляхом складання одержаних підсумків варіантів на їх кількість і розділення одержаної суми на кількість одиниць. Так, якщо число засуджених неповнолітніх 100, з них віком 15 років - 30, 16 років - 35, 17 років - 35, то середній вік неповнолітнього засудженого вираховується наступним чином:

$$\frac{15 \times 30 + 16 \times 35 + 17 \times 35}{100} = 16$$

Середня може розраховуватися як за цілими числами, так і за інтервалами, наприклад, за строками позбавлення волі засуджених.

Середня геометрична величина використовується при розрахунках середньорічних темпів приросту (спаду) явищ і процесів, у тому числі правових. Сутність цієї величини чітко проявляється при розгляді відносної величини динаміки. Середня геометрична розраховується шляхом обчислення кореня ступеня «п» з підсумків окремих значень ознаки:

$$X = \sqrt[p]{\Pi}$$

де: x - середня геометрична,
 p - число значень ознаки,
 Π - знак перемноження.

Для того щоб розрахувати середньорічні темпи росту і приросту, необхідні абсолютні показники першого (базового) і останнього років, на основі яких розраховується відносна величина динаміки (у відсотках) і кількість років (без врахування базового року). В статистичних збірниках і офіційній звітності, як правило, вже маютья підраховані загальні підсумки і навіть відсотки росту або спаду правових явищ, які спостерігаються. Тому на основі цих даних і кількості років ми можемо знайти середньорічні темпи росту і приросту цих явищ - *середнє геометричне*.

Середній квадратичний показник (середній квадрат відхилення) використовується при визначенні змін зв'язків між явищами, що вивчаються, їх причинами, при обґрунтуванні кореляційних зв'язків.

Разом з тим зауважимо, що середня арифметична, середня геометрична та інші середні - це свого роду статистична абстракція, оскільки вони відволікають від істинних величин, виражаючи лише те загальне, що властиве всій сукупності (10,5 кримінальних проваджень, що розслідуються слідчим). Тому часто, поряд з абстрактними середніми величинами, у статистиці використовуються конкретні середні величини, які займають середнє положення у варіаційному ряді, побудованому в порядку зростання або спаду значень варіанту. До таких середніх величин відносять *моду* та *медіану*.

Модю в статистиці називаються такі значення ознаки (варіанти), які найчастіше зустрічаються в даній сукупності. Прикладом можуть бути дані про строки розгляду заяв у районних прокуратурах. Як правило, строк 7 діб зустрічається найчастіше, тому таку ознаку можна назвати *модю*. Якщо всі варіанти зустрічаються однаково часто, тоді мода практично відсутня.

Медіаною називають варіанту, яка знаходиться в середині побудованого ряду. Вона ділить упорядкований ряд на дві половини, в яких знаходиться однакове число одиниць сукупності (тобто це чітка середина будь-якого правильно побудованого ряду).

Сутність моди і медіани розглянуто в загальному вигляді, який не потребує складних математичних розрахунків. На практиці названі величини інколи використовують разом з середньою арифметичною або замість неї. При використанні разом, вони доповнюють одна одну, особливо коли в сукупності небагато одиниць з дуже великим або малим значенням ознаки, що досліджується.

Мода, а особливо медіана, вираховуються для доповнення середньої арифметичної тоді, коли вони, на відміну від середньої, не залежать від крайніх і характерних для сукупності значень ознак. Медіану також можна використовувати в якості приблизної середньої арифметичної, коли вся сукупність упорядкована. В даному разі вона визначається за середнім значенням варіанти.

Розглянуті середні величини використовуються в правовій статистиці, як правило, у вигляді відпрацьованих схематичних програм.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, середня величина у статистиці - це узагальнюючий показник сукупності однорідних явищ, який характеризує її за якоюсь однією кількісно варіаційною ознакою. Вона завжди узагальнює кількісну варіацію ознаки. Розрізняють такі види середніх величин - арифметичну, геометричну і квадратичну.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

На сьогоднішній лекції ми з вами з'ясували, що розуміють в правовій статистиці під абсолютними, відносними та середніми величинами.

Під абсолютними величинами у правовій статистиці розуміють узагальнюючі показники, які характеризують розміри суспільного явища за конкретних умов в часі та просторі. Абсолютні величини представляють собою загальну, похідну, первинну форму виразу статистичних показників. Вони безпосередньо виражають розміри суспільних явищ у різних, але конкретних вимірниках.

Під відносними статистичними величинами розуміють узагальнюючі показники, які виражають кількісні співвідношення між двома статистичними величинами, які характеризують соціально-економічне явище. У правовій статистиці найчастіше застосовуються такі види відносних величин: відношення частини до цілого (відносини інтенсивності); відносини, що характеризують структуру сукупності (відносини розподілу); відносини координації і порівняння; відносини, що характеризують динаміку. Відносні величини мають велике значення в правовій статистиці. Вони досить широко використовуються у практичній діяльності аналітичних підрозділів правоохоронних органів.

Під середніми величинами у статистиці розуміють - узагальнюючий показник сукупності однорідних явищ, який характеризує її за якоюсь однією кількісно варіаційною ознакою. Вони завжди узагальнюють кількісну варіацію ознаки. Розрізняють такі види середніх величин - арифметичну, геометричну і квадратичну.

ТЕМА № 7. ДИНАМІЧНІ РЯДИ У ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ
ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Динамічні ряди та їх класифікація.
2. Вимоги, що забезпечують правильність побудови динамічних рядів.
3. Прийоми перетворення динамічних рядів у ході їх аналізу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Правова статистика: Підручник / Моїсеєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326 с.
2. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Х.: Право, 2008. – 196 с.
3. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) питання про динамічні ряди у правовій статистиці.

ВСТУП

Усі явища і процеси, які відбуваються у суспільному житті, взаємопов'язані і обов'язково існують лише у розвитку. Кожен може помітити, що суспільне життя змінюється неухильно, кожен день з'являються нові його прояви. Якщо проаналізувати відповідні дані за тривалий час, то можна встановити, що змінюються не тільки розміри збитків від злочинів, а їх види і особа злочинця за різними характеристиками. Діалектика вчить, що все змінюється безперервно, досягнутий сьогодні рівень наступного дня може бути лише початковим рівнем.

З цією тезою не можна не погодитися. Але іноді досягнутий рівень тривалий час залишається незмінним. Трапляється й навпаки. Наприклад, кількість населення України в період початку розпаду Радянського Союзу складала 52,1 млн чол.; на 1 січня 2001р. – 49 млн 300 тис.; на 1 грудня 2001 р. – 48 млн 457 тис. Наведене свідчить про те, що не можна на базі лише самих даних зробити висновок щодо того, які тенденції має розвиток конкретного явища. Так, наведений приклад характеризує негативні процеси у відтворенні населення України.

Це наочно характеризує необхідність вивчення розвитку суспільних явищ у часі з різних сторін і стосовно окремих територій. З метою дос-

лідження кількісних і якісних змін у різних явищах, особливо правових, застосовується такий специфічний метод статистичної науки, як статистичні ряди. Саме про них ми і будемо вести мову на лекційному занятті.

З минулих лекцій можна згадати приклади динамічних рядів, які використовуються у Національній поліції та інших правоохоронних органах України. По суті, результати діяльності будь-якого державного органу відображаються у звітах у виді динамічних рядів.

1. ДИНАМІЧНІ РЯДИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Статистичні ряди розподілу створюються показниками, які розчленовують досліджувану сукупність на окремі групи. Наприклад, статистичний ряд розподілу кількості злочинів по областях України.

Статистичні ряди динаміки - це ряди, які відображають рух досліджуваних явищ у часі: зміни показників кількості злочинів та інших правопорушень, засуджених, кримінальних чи цивільних справ, правоохоронних органів, завантаженість їх працівників тощо. Кожний показник ряду динаміки, що становить сутність цього ряду на певний момент або за певний період, зветься рівнем ряду.

Інтервали часу, які відображаються у рівнях ряду, можуть бути різними: години, доби, дні тижня, місяці, роки. При цьому, як правило, години мусять охоплювати всю добу (скажімо, показники хуліганських проявів від 0 до 8 години, від 8 до 16 години, від 16 до 24 години), дні - цілий тиждень, а місяці - увесь пік якщо він вже закінчився. Що ж до років, то довжина динамічного ряду має бути в межах того, яку мету ставить перед собою дослідник. Скажімо, для досліджень, які носять суто прикладний характер, достатньо показників за останні п'ять років, щонайбільше -десять. Інакше «застарілі» показники лише заважатимуть правильним висновкам.

У динамічному ряді розрізняють початковий і кінцевий рівні (тобто перший і останній показник ряду). Середній рівень означає здебільшого середню арифметичну, що виводиться з усіх показників ряду. Динамічний ряд може бути розташований горизонтально, і тоді перший його рядок, що містить вказівки інтервалів часу чи конкретних моментів, є рядком часу, а другий, що має показники змістовного характеру - зветься рядком значень. При вертикальному розташуванні динамічного ряду відповідно будуть у наявності графа часу і графа значень.

Динамічні ряди можуть бути класифіковані залежно від характеру величин, що складають рівні ряду. Ці величини можуть бути виражені в абсолютних або узагальнюючих (відносних і середніх) показниках. На-

ведемо приклад динамічного ряду, побудованого з абсолютних величин.

Таблиця 1.

Кількість зґвалтувань, зареєстрованих в Україні

Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість злочинів	2078	2061	1947	1752	1510	1334

Ми бачимо, в цьому ряді чітко прослідковується стабільне зниження рівня зареєстрованих злочинів даної категорії. А ось приклад динамічного ряду, складеного з відносних величин, виражених у відсотках.

Таблиця.

Питома вага злочинів, вчинених неповнолітніми та за їх участю, серед всіх злочинів

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Питома вага	14,2	13,3	10,9	10,5	9,8

Отже, спостерігаємо сталу тенденцію зменшення питомої ваги злочинів, що скоюються неповнолітніми.

Водночас треба мати на увазі, що при зростанні абсолютного показника, від якого вираховується питома вага однієї з його складових частин, при тенденції зниження цієї ваги абсолютні показники даної частини можуть не тільки не зменшуватися, а навіть збільшуватися. Тому доречно відразу будувати два динамічні ряди: абсолютних і відносних показників.

Таблиця.

Показники кількості осіб, які вчинили злочин у стані сп'яніння, серед усіх злочинців

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість злочинів	62022	66760	72313	72502	66195
Питома вага	23,2	21,1	18,9	18,3	16,1

Наведена таблиця свідчить, що протягом кількох років темпи зростання загальної кількості злочинців були вищими від темпів зростання тієї категорії з них, які вчинили злочини у стані сп'яніння.

В залежності від характеру інформації, що має бути подана у динамічному ряді, останні поділяються на інтервальні і моментні. Інтервальний ряд відображає показники стану досліджуваного явища за певні тождні проміжки (інтервали) часу: за годину, місяць, рік. Подані вище динамічні ряди в абсолютних показниках відносяться саме до інтервальних. У правовій статистиці вони найпоширеніші.

Моментний ряд відображає показники стану досліджуваного явища на певний момент часу (здебільшого на перше число місяця чи року). Скажімо, кількість кримінальних справ, що знаходились у слідчих або були як залишок у судах на 1 січня послідовної кількості років. Або характеристика співробітників поліції за віком, стажем роботи, освітою - знову ж таки на певний момент часу. Такий моментний зріз ситуації дає можливість об'єктивно співставити показники з конкретного питання у русі.

Таблиця.

Кількість неповнолітніх, хворих на наркоманію, які перебували на обліку

Момент	на 1.01.13	на 1.01.14	на 1.01.15	на 1.01.16
Кількість злочинів	562	761	945	1062

Аналітична обробка даних інтервальних і моментних рядів динаміки має свої відмінності. Так, інтервальні ряди можна складати. Місячні показники при складанні дадуть показник стану досліджуваного явища за квартал, півріччя, рік. Складання річних показників дасть вказаний показник за п'ятирічку. Що ж до моментних рядів, то вони не можуть бути підсумовані, оскільки така сума не нестиме ніякої інформації. Скажімо, не можна підсумувати показники кількості зареєстрованих неповнолітніх наркоманів на 1 січня низки років. Адже частина з них є складовою наступних чисел, частина перемістилась у число дорослих наркоманів, частина померла тощо. У той же час показники моментного ряду можна співставити з відповідними показниками на будь-який послідуєчий день, якщо в цьому виникає потреба.

Числа інтервальних і моментних рядів можна віднімати одне від одного, що може давати показники зменшення або збільшення відповідних результатів за певні проміжки часу або на певні дати. Скажімо, взявши показник зареєстрованих зґвалтувань у 2015 році - 2078 і віднявши з нього показник зареєстрованих зґвалтувань у 2016 році - 1334, ми визначимося, що за шість років кількість зареєстрованих зґвалтувань зменшилась у перерахунку на річні дані на 744 прояви.

Здійснивши віднімання з кількості зареєстрованих неповнолітніх

наркоманів на 1 січня 2016 року аналогічного показника на 1 січня 2015 року, ми отримуємо показник: $1062 - 562 = 500$, який свідчить, що ситуація у цьому плані погіршилася майже вдвічі.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, статистичні ряди динаміки - це ряди, які відображають рух досліджуваних явищ у часі: зміни показників кількості злочинів та інших правопорушень, засуджених, кримінальних чи цивільних справ, правоохоронних органів, завантаженість їх працівників тощо. Кожний показник ряду динаміки, що становить сутність цього ряду на певний момент або за певний період, зветься рівнем ряду. Динамічні ряди можуть бути класифіковані за різними ознаками. Залежно від характеру величин, що складають рівні ряду ці величини можуть бути виражені в абсолютних або узагальнюючих (відносних і середніх) показниках. В залежності від характеру інформації, що має бути подана у динамічному ряді, останні поділяються на інтервальні і моментні.

2. ВИМОГИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРАВИЛЬНІСТЬ ПОБУДОВИ ДИНАМІЧНИХ РЯДІВ

Розглянуті вище вимоги, що ставляться до даних будь-якої галузі статистики, в тому числі й правової, - вірогідність, повнота, своєчасність, зіставленність – мають безпосереднє відношення і до вимог побудови рядів динаміки. Якщо вважати, що перші три вимоги є достатньо очевидні, то вимога зіставленності потребує ретельного пояснення саме при дослідженні динамічних рядів.

Зіставленність має стосуватися показників динамічного ряду за часом і територією. Зіставленність за часом означає, що показники інтервального ряду повинні дорівнюватися одному проміжку часу: доба, тиждень, місяць, рік, п'ятирічка тощо. Адже не можна порівнювати показники кількості злочинів за місяць і квартал, за півроку і рік. Щоправда, доводиться «заплющувати очі» на різницю у кількості днів при співставленні показників по місяцях і наявність додаткового дня у високосному році. Треба також стежити за тим, щоб за територією показники ряду охоплювали один і той же простір: район, місто, область, країну. Одиниці територіального поділу можуть укрупнитися або, навпаки, розукрупняться. Без врахування цього факту зіставленність показників ряду виключається. Ось приклад укрупнення адміністративної одиниці: райони А і Б об'єднанні в один. Кількість злочинів у новому районі за 2010 рік склала 350. Для створення динамічного ряду треба складати показники кількості злочинів за попередні роки у районах А і Б.

Таблиця.

Показники кількості злочинів за попередні роки у районах А і Б

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість злочинів р-н А.	120	125	130	130	350
Кількість злочинів р-н Б.	270	260	255	240	(р-н А + р-н Б)

А ось приклад стосовно розукрупнення адміністративної одиниці. З області вилучено район А, і кількість злочинів у ньому за 2016 рік склала 3000. Для створення динамічного ряду треба відняти показники злочинності в районі А з показників області за минулі роки.

Таблиця

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість злочинів (область-р-н А.)	3500- 200	3600- 250	3550- 300	3500- 400	300 0

В тих випадках, коли перетворити сукупність вказаними способами недостатньо, застосовується прийом, що зветься змиканням рядів динаміки. Його ми розглянемо далі.

Друга вимога полягає в тому, що показники мають бути зіставленими за повнотою охоплення одиниць спостереження. Для вичерпності показників динамічного ряду вони повинні охоплювати дані, що поступають з усіх одиниць спостереження. Скажімо, для того щоб створити динамічний ряд показників кількості злочинів, вчинених в області по роках, треба врахувати і скласти всі показники цієї сукупності, зафіксовані у органах Національної поліції, прокуратурі, підрозділах Служби безпеки та ін. Якщо ми в деяких показниках ряду не будемо враховувати дані всіх вказаних служб, зіставленність цих показників буде порушена. Так само, коли ми хочемо створити динамічний ряд показників злочинності, зафіксованих тільки органами Національної поліції, то треба врахувати у всі роки як одиниці спостереження не лише територіальні органи, а й інші структурні підрозділи поліції.

При побудові рядів динаміки з відносних і середніх величин теж необхідно перевірити підстави, за яких вони побудовані: коефіцієнти злочинності мають бути розраховані на однакове число: 10000 або 100000 населення, середні показники мусять мати один інтервал.

Третьою умовою правильності побудови динамічних рядів є їх зіставленість за змістом (одно якісністю рівнів). Треба пам'ятати, що об'єкти дослідження у правовій статистиці мають насамперед правовий характер, і зміни в законодавстві суттєво, а інколи корінним чином впливають на показники динамічного ряду. Неврахування цієї обставини призводить до побудови формально повноцінних, а фактично – дефективних рядів. Насамперед, коливання ряду показників злочинності і боротьби з нею сприяють зміни у кримінальному законодавстві.

Можна пригадати ситуацію першої половини 60-х років. Карна політика, яку проводило тоді керівництво країни і яка дістала своє відображення у нових кримінальних кодексах союзних республік, зводилася до того щоб максимальна кількість кримінальних справ або матеріалів, за якими відмовлено в порушенні кримінальної справи, розглядалася не судами, а виносилася на обговорення трудових колективів і товариських судів. Це призвело до різкого зниження статистичної реєстрації вчинених злочинів і, звичайно, судимості, що видавалось за досягнення у боротьбі зі злочинністю. Але фактично вказана політика сприяла зростанню злочинності через безкарність багатьох правопорушників.

Можна навести приклад різкого збільшення кількості тяжких злочинів у структурі злочинності після того, як у 1995 році їх перелік, даний у ст.7¹ КК 1960 р., значно розширився за рахунок тих видів злочинів, які раніше такими не вважались. Реально ж зростання тяжких злочинів не сталося (сказане не ставить під сумнів правильність рішення законодавця, оскільки воно сприяло посиленню боротьби зі злочинністю).

На рівні динамічного ряду впливають і зміни у кримінальному процесуальному законодавстві. Так, у зв'язку зі вступом у дію 2012 року нового КПК України, кількість кримінальних проваджень, що одночасно розслідують слідчі, зазнала змін в сторону збільшення. Сказане вище треба враховувати при проведенні аналітичної роботи за показниками рівнів динамічного ряду. А це, в свою чергу, вимагає знань відповідних галузей права і практики застосування їх норм.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, до вимог, що забезпечують правильність побудови динамічних рядів відносять вірогідність, повноту, своєчасність та зіставленість. І якщо перші три вимоги зрозумілі, то щодо зіставленості

динамічних рядів то тут необхідно враховувати три наступні вимоги:

1) зіставленість має стосуватися показників динамічного ряду за часом і територією, тобто показники інтервального ряду повинні дорівнюватися одному проміжку часу та охоплювали один і той же простір;

2) показники мають бути зіставленими за повнотою охоплення одиниць спостереження, тобто вони повинні охоплювати дані, що поступаються з усіх одиниць спостереження;

3) Показники мають бути зіставленими за змістом (одно якісністю рівнів).

3. ПРИЙОМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ ДИНАМІЧНИХ РЯДІВ В ХОДІ ЇХ АНАЛІЗУ

Побудований за всіма вимогами динамічний ряд далеко не завжди «з першого погляду» розкриває всі закономірності і особливості розвитку досліджуваного явища. Адже в ті чи інші проміжки часу на формування рівнів ряду впливає значна кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Тому для виявлення дійсних тенденцій розвитку якогось об'єкта статистика застосовує певні прийоми перетворення динамічних рядів, що сприяє об'єктивності досліджень. Розглянемо декілька з цих прийомів.

Укрупнення інтервалів (періодів). Інколи реальна картина досліджуваного явища може бути виявлена тільки при укрупненні інтервалів ряду, оскільки здебільшого показники інтервального ряду подаються помісячно або по роках. Але показники багатьох об'єктів правової статистики характеризуються так званою сезонністю на рівні місяців і кварталів. Укрупнення інтервалів, тобто послідовне сумування показників ряду, покликане сприяти виявленню реальних тривалих тенденцій. Помісячний динамічний ряд може бути укрупнений до кварталів, півріччя, а рівні річного ряду - до дворічного, трьохрічного і навіть п'ятирічного.

Виявлення сезонності рівнів ряду і розрахунок її індексів. Багато галузей статистики (демографічна, охорони Здоров'я, сільського господарства) відбивають певні коливання у межах року показників сукупностей, які вони досліджують. Це стосується і правової статистики. Скажімо, кількість порушень правил дорожнього руху водіями різко збільшується у весняно-літній період, коли на трасах знаходиться найбільше автотранспорту. Звідси адекватне збільшення у порівнянні з зимовим періодом кількості адміністративних і кримінальних справ з приводу цих порушень, зростання навантаження на працівників слідства. Сезонність поз-

начається і на таких злочинах, як зґвалтування, незаконне заволодіння транспортними засобами тощо. Зрозуміло, що динамічний ряд з інтервалом в рік нівелює сезонність, яка не може не цікавити дослідника.

Для встановлення індексу сезонності бажано взяти помісячні рівні ряду за три останні роки і, сумуючи їх, визначити середній показник за одиницю кожний місяць ($^{1/12}$), а потім порівнюючи з цим середнім показником, який прийнято за одиницю (або 100 відсотків), всі інші показники сумарних рядів, встановити їх індекс. Для прикладу побудуємо умовну таблицю незаконних заволодінь автомобілями в області за останні три роки. Її дані яскраво свідчать про сезонність цього виду злочинів, дають можливість розрахувати сили і засоби для ефективної протидії їм. Звичайно, для цього необхідно досконально встановити фактори, що обумовлюють вказану сезонність. Зауважимо також, що можливі й інші шляхи створення сезонних індексів.

Таблиця

	2014	2015	2016	Сумарний показник	у % до сумарного показника	у % до середньмісячного показника
Січень	5	8	6	19	5	57,6
Лютий	8	10	11	29	7,5	87,9
Березень	7	10	6	23	6	69,7
Квітень	8	12	9	29	7,5	87,9
Травень	12	14	10	36	9	109,1
Червень	10	14	17	41	10	124,2
Липень	19	15	18	52	12	157,6
Серпень	18	15	20	53	13	160,6
Вересень	15	16	11	42	11	127,3
Жовтень	8	10	7	25	6,5	754,7
Листопад	10	8	8	26	7	78,8
Грудень	6	8	7	21	5,5	63,8
Всього	126	140	130	396	100	-

Згладжування динамічних рядів. Застосовується при наявності суттєвих коливань рівнів ряду, що заважають розглядати усталені тенденції розвитку досліджуваного явища. При цьому показники фактичного ряду, які створюють «стрибаючий» ряд, замінюються так званими змінними середніми, що обчислюються з трьох (або п'яти) послідовних показників рівнів із застосуванням їх уступом щоразу на один інтервал. На-

приклад, маємо показники осіб, яким вручене повідомлення про підозру, слідчими підрозділами Національної поліції міста за 8 місяців.

Таблиця

Візуальне вивчення даного ряду не дає змоги виявити тенденції в цьому питанні. Застосуємо згладжування.

Місяці	1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість осіб, яким вручене повідомлення про підозру	129	113	202	189	152	253	210	239

$$\frac{129+113+202}{3}=148$$

$$\frac{113+202+189}{3}=168$$

$$\frac{202+189+152}{3}=181$$

$$\frac{189+152+253}{3}=198$$

$$\frac{152+253+210}{3}=205$$

$$\frac{253+210+239}{3}=234$$

Як бачимо, отриманий ряд перетворився у такий що показує явну тенденцію збільшення кількості осіб, яким вручене повідомлення про підозру: 148; 168; 181; 198; 205; 234.

Змикання динамічних рядів є прийомом пов'язаним з поєднанням здебільшого двох динамічних рядів, рівні яких вираховані за різною методикою або за однією методикою, але по різних територіальних межах. Якщо є потреба продовжити динамічний ряд на території нового територіального утворення, що включає в себе і територію, яка досліджувалася раніше, без змикання рядів не обійтись. В таких випадках за базу (100%) береться рік (квартал, місяць), у який сталася зміна кордонів і тоді ми отримуємо два динамічних ряди, які мають одну базу порівняння. Це дає можливість їх зімкнути і розглядати як один (зімкнутий) ряд. Складемо умовну таблицю розрахунку кількості відкритих кримінальних проваджень у районі по роках.

Таблиця

Рік	Кількість відкритих кримінальних проваджень		2013 р.=100%		Зімкнутий ряд 2013 р.=100%
	до укрупнення	після укрупнення	до укрупнення	після укрупнення	
2013	160		114		114
2014	170		121		121
2015	140	260	100	100	100
2016		380		146	146

Отже, взявши показники 2013 року у старому/новому значенні за 100%, будемо єдиний зімкнутий ряд динаміки, що дає змогу співставити показники «старого» ряду з «новим» у відносних величинах.

Інтерполяція і екстраполяція динамічного ряду. В ході побудови динамічного ряду можуть виникнути ситуації, коли за деякі періоди, що складають цей ряд, показники з різних причин відсутні. Для поновлення цих показників застосовується інтерполяція тобто зміна динамічних рядів. Елементарним прийомом тут буде сумування попереднього і послідуєчого рівнів динамічного ряду, які відомі, з діленням цієї цифри на два. Скажімо, маємо показники кількості зареєстрованих злочинів по роках у районі: 2013 р. -183; 2014 р. - 204; 2015 р. - даних немає; 2016 р. - 226. Отже, робимо дію: $(204 + 226) : 2 = 215$. Саме таку кількість злочинів можна вважати найближчою до істини у 2015 р.

Застосуємо наш прийом до дійсних показників. В Україні з 2016 року намітилось зниження злочинності. Ось дані статистичної звітності: 2013 рік - зареєстровано 642000 злочинів; у 2014 році - 617000; у 2016 році - 589000. Будемо вважати, що показники 2015 року нам невідомі. Отже, отримаємо: $(642000 + 584000) : 2 = 615500$ злочинів, що близько до статистичних даних. Звичайно, такі підрахунки допустимі лише в умовах сталої тенденції розвитку показників динамічного ряду.

Існує також потреба продовжити динамічний ряд у недалеке майбутнє (як правило, не більше року), оскільки прогностична функція є невід'ємною складовою статистичного аналізу. В цих випадках застосовується лінійна екстраполяція динамічного ряду, тобто його продовження у майбутнє на основі використання рівнів цього ряду, що склався з достатньої кількості інтервалів. Знову ж таки, тут необхідна відносна стабільність тенденцій розвитку певного явища. При ньому ряд будується як з абсолютних показників, так і відносних - коефіцієнтів. Відносна стабільність розвитку досліджуваного об'єкта дає можливість прогнозування з досить високим ступенем вірогідності. Для складання прогнозів на

більш віддалену перспективу застосовується екстраполяція, пов'язана з математичним моделюванням тенденцій розвитку тих чи інших явищ.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, для виявлення дійсних тенденцій розвитку якогось об'єкта статистика застосовує певні прийоми перетворення динамічних рядів, що сприяє об'єктивності досліджень. До таких прийомів в правовій статистиці відносять: укрупнення інтервалів, згладжування динамічних рядів, змикання динамічних рядів, інтерполяція та екстраполяція динамічного ряду.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже сьогодні ми з вами розглянули поняття та вимоги, які висуваються до динамічних рядів у статистиці. Під статистичними рядами динаміки розуміють ряди, які відображають рух досліджуваних явищ у часі: зміни показників кількості злочинів та інших правопорушень, за суджених, кримінальних чи цивільних справ, правоохоронних органів, завантаженість їх працівників тощо. Кожний показник ряду динаміки, що становить сутність цього ряду на певний момент або за певний період, зветься рівнем ряду. Динамічні ряди можуть бути класифіковані за різними ознаками. Залежно від характеру величин, що складають рівні ряду ці величини можуть бути виражені в абсолютних або узагальнюючих (відносних і середніх) показниках. В залежності від характеру інформації, що має бути подана у динамічному ряді, останні поділяються на інтервальні і моментні.

До вимог, що забезпечують правильність побудови динамічних рядів відносять вірогідність, повноту, своєчасність та зіставленність. І якщо перші три вимоги зрозумілі, то щодо зіставленності динамічних рядів то тут необхідно враховувати три наступні вимоги:

1) зіставленність має стосуватися показників динамічного ряду за часом і територією, тобто показники інтервального ряду повинні дорівнюватися одному проміжку часу та охоплювали один і той же простір;

2) показники мають бути зіставленими за повнотою охоплення одиниць спостереження, тобто вони повинні охоплювати дані, що поступаються з усіх одиниць спостереження;

Показники мають бути зіставленими за змістом (одно якісністю рівнів).

Для виявлення дійсних тенденцій розвитку якогось об'єкта статистика застосовує певні прийоми перетворення динамічних рядів, що сприяє об'єктивності досліджень. До таких прийомів в правовій статистиці відносять: укрупнення інтервалів, згладжування динамічних рядів, змикання динамічних рядів, інтерполяція та екстраполяція динамічного ряду.

ТЕМА № 8. ВИБІРКОВЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ В ПРАВОВІЙ СТАТИСТИЦІ

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Суть вибіркового спостереження
2. Обчислення помилок вибіркового спостереження
3. Різновиди відбору, що забезпечують репрезентативність вибірки

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Правова статистика: Підручник / Моїсеєв Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; За заг. ред. професора О.М. Джужи. – К.: Атіка, 2008. – 326 с.
2. Правова статистика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. В. Голіни. – Харків: Право, 2008. – 196 с.
3. Правова статистика: Навчальний посібник для юридичних вузів і факультетів / Кальман О.Г., Христич І.О. - Харків: Право, 2004. – 304 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

формування теоретичних знань, спрямованих на глибоке з'ясування і засвоєння курсантами (студентами) поняття вибіркового спостереження, його значення в діяльності органів Національної поліції України, прокуратури, міністерства юстиції, судів.

ВСТУП

Основною формою збору інформації з різноманітних питань юриспруденції є державна статистична звітність правоохоронних та інших юридичних установ.

Звітність включає найважливіші показники правової діяльності.

Віддавна було привабливим не вивчати всі одиниці сукупності, а відбирати лише частину, за якою можна було б зробити висновки про властивості сукупності в цілому. З XVII ст. почав розвиватися й удосконалюватися метод вибіркового спостереження. Нині цей метод набув поширення й у правовій статистиці.

Оскільки дійсність швидко змінюється і на актуальні питання відповіді в офіційній статистичній звітності немає, юридична наука і практика систематично потребують інформації, що відображає цю дійсність. Таку інформацію можна одержати вибіркоvim спостереженням.

1. СУТЬ ВИБІРКОВОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Вибіркове спостереження – науково обґрунтований вид суцільного спостереження, при якому обстежується частина одиниць досліджуваної сукупності, відібрана за певними правилами, що дає змогу на підставі вибіркового оцінок отримати дані для характеристики сукупності в цілому.

Отже, при вибіркового спостереженні обстежується визначена, заздалегідь обумовлена частина сукупності 1/10; 1/20; 1/50 та ін., а результати поширюються на всю сукупність. Вибіркове спостереження набуло поширення, тому що має ряд переваг порівняно з суцільним спостереженням:

- потребує значно менше витрат праці, засобів, коштів, ніж суцільне спостереження; оперативніше за суцільне спостереження; дає змогу чіткіше організувати і провести спостереження і цим забезпечити більш точні результати, ніж при суцільному спостереженні дуже великої сукупності;

- дасть можливість розширити програму спостережень і значно доповнити дані, отримані в результаті суцільного спостереження;

- може застосовуватися, коли неможливо провести суцільне спостереження через великий обсяг сукупності або тому, що в результаті дослідження одиниці спостереження знищуються або псуються. При вибіркового спостереженні мають справу з двома категоріями узагальнених показників: відносними і середніми. Відносні величини застосовуються для зведеної характеристики сукупності за альтернативними ознаками. Така характеристика дається у вигляді частки тих одиниць сукупності, що мають досліджувану ознаку (частка засуджених строком на 5 років і більше; частка засуджених, що мають вищу освіту; частка засуджених, що мають сім'ї та ін.).

Узагальнюючими характеристиками сукупності за кількісною ознакою є середні величини.

Уся сукупність одиниць, із яких відбирають певну частину для вибіркового спостереження, називається генеральною сукупністю, узагальнені показники генеральної сукупності називаються генеральними. Частина одиниць, відібраних для вибіркового спостереження, називається вибірковою сукупністю, а узагальнені показники - вибілковими.

Обчислимо узагальнені показники для генеральної і вибіркової сукупностей на прикладі.

За рік у районі засуджено 500 чоловік. Це генеральна сукупність. Розрахуємо узагальнені показники генеральної сукупності. За строком

позбавлення волі вони розподіляються так:

Групування засуджених за строком позбавлення волі у загальній сукупності

Строк позбавлення волі, років	Кількість засуджених, f	Середина інтервалу, x	$x - a$, $a = 7$	$\frac{x - a}{i}$, $i = 2$	$\frac{x - a}{i} f$	$\left(\frac{x - a}{i}\right)^2$	$\left(\frac{x - a}{i}\right)^2 f$
До 4	20	3	-4	-2	-40	4	80
4-6	50	5	-2	-1	-50	1	50
6-8	100	7	0	0	0	0	0
8-10	250	9	2	1	250	1	250
10 і більше	80	11	4	2	160	4	320
Разом	500	-	-	-	380	-	700

Обчислимо середній строк позбавлення волі способом моментів:

$$\bar{x} = \frac{\sum \frac{x - a}{i} f}{\sum f} i + a = \frac{380}{500} \cdot 2 + 7 = 0,76 \cdot 2 + 7 = 8,5 \text{ року.}$$

Визначимо середнє квадратичне відхилення (σ):

$$\sigma = i \sqrt{\frac{\sum \left(\frac{x - a}{i}\right)^2 f}{\sum f} - \left(\frac{\sum \frac{x - a}{i} f}{\sum f}\right)^2} = 2 \sqrt{\frac{700}{500} - \left(\frac{380}{500}\right)^2} = 2 \sqrt{1,4 - (0,76)^2} = 2 \sqrt{1,4 - 0,58} = \pm 1,8 \text{ року.}$$

Знайдемо частку засуджених строком на 8 років і більше у загальній кількості засуджених:

$$w = \frac{250 + 80}{500} = \frac{330}{500} = 0,66 \times 100\% = 66\%$$

Ці показники можна визначити досить точно, але з меншими витратами і оперативніше за допомогою вибіркового спостереження.

Припустимо, із 500 чоловік відібрали у випадковому порядку 50 (10 %) і одержали такі результати:

Строк позбавлення волі, роки	Кількість засуджених, f	Середня інтервалу, x	xf	$x - \bar{x}$ $\bar{x} = 7,8$	$(x - \bar{x})^2$	$(x - \bar{x})^2 f$
До 4	3	3	9	-4,8	23,04	69,12
4-6	7	5	35	-2,8	7,84	51,80
6-8	11	7	77	-0,8	0,64	7,04
8-10	24	9	216	+1,2	1,44	34,56
10 і більше	5	11	55	+3,2	10,24	51,20
Разом	50	-	392	-	-	213,72

Обчислимо узагальнені показники вибіркової сукупності. Середній строк позбавлення волі (x) становить:

$$\bar{x} = \frac{\sum xf}{\sum f} = \frac{392}{50} = 7,8 \text{ року.}$$

Середнє квадратичне відхилення (σ_0) дорівнює:

$$\sigma_0 = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2 f}{\sum f}} = \sqrt{\frac{213,72}{50}} = \sqrt{4,27} \approx \pm 2 \text{ роки.}$$

Частка засуджених строком на 8 років і більше у загальній чисельності відібраних становить;

$$w = \frac{24 + 5}{50} = \frac{29}{50} = 0,58 \cdot 100 \% = 58 \%$$

Порівняння узагальнених показників вибіркової сукупності з показниками генеральної показує, що вони не збігаються, але близькі до них.

Взагалі ці різниці могли бути й іншими, оскільки серед відібраних одиниць, якщо зробити відбір кілька разів, усякий раз може виявити ся різне їх число в кожній групі, а отже, і різні арифметичні значення середньої величини та середнього квадратичного відхилення. Відповідь на питання, наскільки велика і ймовірна різниця між узагальненими генеральними і вибірковими показниками, дає теорія вибіркового спостереження, базується на законі великих чисел. Закон великих чисел, що впливає з теорії П. Чебишева щодо вибіркового спостереження, можна сформулювати так: з імовірністю, як завгодно близькою до одиниці, можна стверджувати, що при достатньо великій кількості спостережень зведені характеристики вибіркової сукупності як завгодно мало відрізнятимуться від зведених характеристик генеральної сукупності.

Точність результатів вибірових досліджень багато разів перевіря-

лась. Ці спостереження підтвердили, що результати досліджень, проведених вибірковою методом, дають досить точне уявлення про досліджувану сукупність і широко застосовуються на практиці.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, вибіркоче спостереження – науково обґрунтований вид несущільного спостереження, при якому обстежується частина одиниць досліджуваної сукупності, відібрана за певними правилами, що дає змогу на підставі вибіркових оцінок отримати дані для характеристики сукупності в цілому.

2. ОБЧИСЛЕННЯ ПОМИЛОК ВИБІРКОВОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Відхилення узагальнених показників вибіркової сукупності від зведених характеристик генеральної сукупності називається помилка ми вибірки, вони виникають внаслідок самого факту відбору. Структура вибіркової сукупності не може точно відтворити генеральну сукупність. Помилки властиві вибірковою спостереженню називають ся помилками вибірки, або репрезентативності. За своєю природою вони можуть бути систематичними і випадковими.

Систематичні помилки вибірки виникають при порушенні принципів проведення вибіркового спостереження. Наприклад, якщо при обстеженні успішності студентів відібрати для спостереження сильну групу, то середній бал буде завищений.

Систематичні помилки спрямовані тільки в один бік (або зменшення, або збільшення) і призводять до того, що вибіркоче спостереження втрачає свій сенс, тому що на його основі не можна правильно визначити показники генеральної сукупності. Систематичних помилок можна уникнути. Для попередження й усунення їх потрібно встановити науково обґрунтований порядок відбору, який проводиться випадковим методом, коли кожній одиниці генеральної сукупності забезпечена однакова можливість потрапити у вибірку.

Якщо відбір зроблено правильно, то розбіжності між узагальненими показниками вибіркової і генеральної сукупностей виникають через сам факт відбору і називаються випадковими помилками вибірки.

Випадкові помилки дають відхилення як в один» так і в інший бік. Вони властиві вибірковою спостереженню, усунути їх практично не можливо, але можна обчислити.

Помилка вибірки залежить від чисельності вибіркової сукупності і

ступеня варіації досліджуваної ознаки. Чим більше одиниць відібрано у вибіркову сукупність, тим меншими, за інших рівних умов, будуть розбіжності. Чим менша варіація ознаки, тим менша помилка вибірки. Залежність ця виражається у формулі середньої помилки вибірки (й).

При повторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{\sigma^2}{n}} = \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \text{ — для середньої; } \mu = \sqrt{\frac{w(1-w)}{n}} \text{ — для частки.}$$

При безповторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{\sigma^2}{n} \left(1 - \frac{n}{N}\right)} \text{ — для середньої; } \mu = \sqrt{\frac{w(1-w)}{n} \cdot \left(1 - \frac{n}{N}\right)} \text{ —}$$

де σ^2 - дисперсія ознаки в генеральній сукупності; n - число одиниць вибіркової сукупності; N - число одиниць генеральної сукупності; w - частка одиниць, що мають певні ознаки.

Отже, для визначення середньої помилки вибірки потрібно знати дисперсію ознаки в генеральній сукупності. Але при вибіркового спостереженні генеральна дисперсія невідома.

У курсі математичної статистики доведено, що

$$\sigma^2 = \sigma_0^2 \cdot \frac{n}{n-1}.$$

У міру зростання числа вибірки коефіцієнт γ наближається до одиниці і розбіжності між генеральною і вибірковою дисперсіями стають меншими. Тому середню помилку вибірки можна обчислити, виходячи зі значення вибіркової дисперсії.

Середня помилка вибірки характеризує міру відхилень вибіркової середньої від генеральної середньої, частки вибіркової від частки генеральної.

Обчислимо для нашого прикладу середні помилки вибірки. Для середньої величини:

при повторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{4,27}{50}} = 0,28 \approx 0,3 \text{ року;}$$

при безповторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{4,27}{50} \left(1 - \frac{50}{500}\right)} = 0,277 \approx 0,3 \text{ року.}$$

Отже, середній строк позбавлення волі у генеральній сукупності становить від 755 до 851 року

$$\bar{x} = \bar{x} \pm \mu = 7,8 \pm 0,3,$$

$$7,8 - 0,3 \leq \bar{x} \leq 7,8 + 0,3,$$

$$7,5 \leq \bar{x} \leq 8,1 \text{ року.}$$

Це можна стверджувати з ймовірністю 0,683, тобто якщо буде відібрано 1000 засуджених, то 683 із них матимуть середній строк покарання в цих межах. Точність розрахунку можна гарантувати на 68,3 %.

Визначимо середні помилки вибірки для частки засуджених на 8 і більше років.

При повторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{0,58 \cdot (1 - 0,58)}{50}} = \sqrt{\frac{58 \cdot (100 - 58)}{50}} = 6,98 \approx 7 \%;$$

при безповторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{0,58 \cdot (1 - 0,58)}{50} \left(1 - \frac{50}{500}\right)} = \sqrt{\frac{58 \cdot (100 - 58)}{50} \left(1 - \frac{50}{500}\right)} = \sqrt{43,83} = 6,6 \approx 7 \%.$$

Обчислені помилки кількісно майже не відрізняються і показують, що частка засуджених строком на 8 і більше років у вибірковій сукупності відхиляється від частки у генеральній на $\pm 7 \%$.

Отже, з ймовірністю 0,683 можна стверджувати, що питома вага засуджених на 8 і більше років у генеральній сукупності становитиме від 51 до 65%:

$$P = w \pm \mu = 58\% \pm 7 \%,$$

$$51\% \leq P \leq 65 \%.$$

Розраховані з ймовірністю 0,683 показники не завжди влаштовують дослідників.

Щоб підвищити ймовірність, потрібно розширити межі відхилень, прийнявши за міру, скажімо, подвоєну помилку вибірки. У цьому разі ймовірність нашого твердження досягне 0,954, а середній строк позбавлення волі становитиме від 7,2 до 8,4 року;

$$\bar{x} = \bar{x} \pm 2\mu = 7,8 \pm 2 \cdot 0,3 = 7,8 \pm 0,6,$$

$$7,2 \leq \bar{x} \leq 8,4 \text{ року.}$$

Частка засуджених строком на 8 і більше років становитиме від 44

до 72%;

$$P = w \pm 2\mu = 58 \% \pm 2 \cdot 7 = 58 \pm 14,$$

$$44 \% \leq P \leq 72 \%.$$

Помилка вибірки, обчислена з імовірністю, більшою ніж 0,683, називається граничною й визначається за формулою:

$$\Delta = t\mu,$$

де Δ - гранична помилка вибірки; t - коефіцієнт кратності помилки (коефіцієнт довіри).

Коефіцієнт довіри залежить від імовірності, з якою можна гарантувати, що гранична помилка вибірки не перевищить t -кратну середню помилку. Коефіцієнт t визначається за таблицями значень Інтеграла ймовірностей. Так, при ймовірності 0,954 - $t = 2$, а при ймовірності 0,997

Наведені формули помилок вибірки дають змогу заздалегідь розрахувати той обсяг вибірки, при якому відхилення вибіркових показників від генеральних не перевищать заздалегідь заданих розмірів, що гарантуються з визначеною ймовірністю.

Повторний відбір:

$$n = \frac{t^2 \sigma^2}{\Delta^2} \text{ — для середньої,}$$

$$n = \frac{t^2 w(1-w)}{\Delta^2} \text{ — для частки.}$$

Безповторний відбір:

$$n = \frac{t^2 \sigma^2 N}{\Delta^2 N + t^2 \sigma^2} \text{ — для середньої,}$$

$$n = \frac{t^2 N(1-w)W}{\Delta^2 N + t^2 W(1-w)} \text{ — для частки.}$$

Наприклад, потрібно визначити кількість суддів, щоб встановити середнє навантаження (середню кількість справ) на одного суддю. Помилка вибірки з імовірністю 0,954 не повинна перевищувати ± 5 справ

при $n = \frac{t^2 \sigma^2}{\Delta^2} = \frac{2^2 \cdot 20^2}{5^2} = \frac{4 \cdot 400}{25} = \frac{1600}{25} = 64$ судді. середньому квадратичному відхиленні ± 20 справ:

Отже, потрібно відібрати 64 судді для визначення середньої кількості справ, що припадає на одного суддю.

У юридичній практиці домінуюче значення має вивчення якісних (атрибутивних) ознак, t для обчислення середньої помилки вибірки використовують такі формули:

при повторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{w(1-w)}{n}};$$

при безповторному відборі

$$\mu = \sqrt{\frac{w(1-w)}{n} \left(1 - \frac{n}{N}\right)}$$

Це пояснюється тим, що дисперсія якісної ознаки визначається за формулою

$$\sigma^2 = w(1-w).$$

Наприклад, із сукупності в 900 засуджених по області у випадковому порядку досліджували 100 чол.. Із них 80 чол. скоїли злочин у стані сп'яніння. Потрібно визначити з імовірністю 0,954 частку ув'язнених, що учинили злочин у стані алкогольного сп'яніння в генеральній сукупності.

Обчислимо граничну помилку частки:

$$w = \frac{80}{100} = 0,80 \cdot 100 \% = 80 \%,$$

$$\Delta = t \sqrt{\frac{w(1-w)}{n} \left(1 - \frac{n}{N}\right)} = 2 \sqrt{\frac{0,8(1-0,8)}{100} \left(1 - \frac{100}{900}\right)} = 2 \sqrt{0,014} = 2(\pm 0,097) = \pm 0,074 \cdot 100 = 7,4 \%$$

$$w = \frac{80}{100} = 0,80 \cdot 100 \% = 80 \%,$$

$$\Delta = t \sqrt{\frac{w(1-w)}{n} \left(1 - \frac{n}{N}\right)} = 2 \sqrt{\frac{0,8(1-0,8)}{100} \left(1 - \frac{100}{900}\right)} = 2 \sqrt{0,014} = 2(\pm 0,097) = \pm 0,074 \cdot 100 = 7,4 \%$$

$$P = w \pm \Delta = 80 \% \pm 7,4 \%,$$

$$72,6 \% \leq P \leq 87,4 \%$$

Отже, з імовірністю 0,954 можна стверджувати, що від 72,6 до 87,4% із 900 засуджених скоїли злочин у стані сп'яніння.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, для попередження й усунення систематичних помилок вибіркового спостереження потрібно встановити науково обґрунтований порядок відбору, який проводиться випадковим методом, коли кожній одиниці генеральної сукупності забезпечена однакова можливість потрапити у вибірку. Якщо відбір зроблено правильно, то розбіжності між узагальненими показниками вибіркової і генеральної сукупностей виникають через сам факт відбору і називаються випадковими помилками вибірки.

3. РІЗНОВИДИ ВІДБОРУ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ВИБІРКИ

Найважливішою умовою проведення вибіркового спостереження є правильний відбір одиниць сукупності:

- достатня кількість відібраних одиниць;
- об'єктивний відбір, що забезпечує однакову можливість кожній одиниці сукупності потрапити у вибірку.

Вибіркова сукупність повинна бути утворена на основі випадкового відбору. Розрізняють такі основні види відбору:

- власне-випадковий;
- механічний;
- розшарований.

За кількістю охоплених одиниць сукупності розрізняють великі і малі вибірки.

Власне випадковий відбір полягає у тому, що спостереження ведеться за частиною одиниць сукупності, відбраною з усієї сукупності у випадковому порядку, ненавмисно. Випадковий відбір дає лотерея або жеребкування. На кожну одиницю сукупності заготовляють же тон, квиток із номером. Потім у випадковому порядку відбирають необхідну кількість жетонів (одиниць сукупності).

Випадкова вибірка може бути повторною і неповторною.

Повторним називається такий відбір, при якому кожна одиниця сукупності бере участь у відборі стільки разів, скільки відбирається одиниць.

Безповторний - це відбір, при якому відібрана одиниця надалі не бере участі у відборі.

Механічний відбір полягає у тому, що вся сукупність одиниць розбивається на рівні за обсягом групи з випадковими ознаками, потім із кожної групи, як правило, випадковим порядком відбирається од на одиниця. Механічний відбір - - різновид власне-випадкового відбору, але має ряд організаційних переваг (легше і простіше організувати перевірку відбору одиниць сукупності).

Він буває тільки неповторним і організується у такий спосіб. Наприклад, потрібно з 1000 засуджених відібрати 100 для вивчення залежності тяжкості злочину від наявності освіти. Складають алфавітні списки всіх засуджених. Визначають інтервал, що дорівнює 10 ($1000 / 100$). За складеним списком, починаючи з будь-якого номера, у межах першого десятка відбирають у випадковому порядку одного злочинця. Якщо з першого десятка випадковим добором відібрали засудженого під номером 5, то далі відбирають 15-го, 25-го, 35-го і т. д.

Механічний відбір можна також застосувати, використовуючи природний порядок розташування одиниць генеральної сукупності (розподіл засуджених на ланки, групи тощо).

Розшарований відбір починають з групування всієї сукупності на якісно однорідні групи за істотною, типовою ознакою (наприклад, групування засуджених за видами злочинів, статтями КК, місцем скоєння злочинів).

Потім із кожної групи власне-випадковим або механічним способом відбирають кількість одиниць пропорційно питомій вазі групи в усій сукупності. Розшарований відбір доцільно застосовувати при великій міжгруповій варіації. При цьому відборі досягається більш повне представництво у вибірці окремих типів досліджуваного явища, тому він дає точніші результати, ніж власне-випадковий і механічний.

Крім того, у правовій статистиці використовують і такі види відбору, як серійний, моментний, багатоступеневий, багатофазовий. Різні форми організації відбору, як одиниць у вибіркову сукупність - це подальший розвиток та видозміна простого випадкового відбору. Застосування того чи іншого виду відбору визначається особливим характером об'єкта спостереження з метою здешевлення або полегшення процесу спостереження.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, вибіркова сукупність повинна бути утворена на основі випадкового відбору. Розрізняють такі основні види відбору: власне-випадковий; механічний; розшарований.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Отже ми з вами розглянули науково обґрунтований вид несутільного спостереження, при якому обстежується частина одиниць досліджуваної сукупності, відібрана за певними правилами, що дає змогу на підставі вибірових оцінок отримати дані для характеристики сукупності в цілому, тобто вибірове статистичне спостереження. При його проведенні для попередження й усунення систематичних помилок потрібно встановити науково обґрунтований порядок відбору, який проводиться випадковим методом, коли кожній одиниці генеральної сукупності забезпечена однакова можливість потрапити у вибірку. Якщо відбір зроблено правильно, то розбіжності між узагальненими показниками вибіркової і генеральної сукупностей виникають через сам факт відбору і називаються випадковими помилками вибірки. Вибіркова сукупність повинна бути утворена на основі випадкового відбору. Розрізняють такі основні види відбору: власне-випадковий; механічний; розшарований.

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ-УКЛАДАЧІВ

Бабанін Сергій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права»;

Телійчук Віталій Григорович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Ткаченко Андрій Володимирович – кандидат юридичних наук, суддя Саксаганського районного суду м. Кривий ріг Дніпропетровської області;

Шаблистий Володимир Вікторович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Навчальне видання

ПРАВОВА СТАТИСТИКА

Курс лекцій

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента
В. В. Шаблисто*

Підп. до друку 09.01.2018 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк трафаретний.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 9,50. Обл.-вид. арк. 9,75. Тираж 50 прим. Зам. № 01/18-кл.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018